

แห่งนามนั้นแล พึงเล็งเห็นได้ด้วยสามารถ
แห่งนามที่เป็นจิตตูปาทฝ่ายโลกีย์ ๘๑ ดวง
เท่านั้น.

เสยฺยถิทฺติ : อิทฺติ หิ อรูปํ นาม
ปริมฺภเว อายุหิตกมฺภวเสน ปฏิสนฺธิยํ ทาว
เอกฺกนวิสฺติจิตฺตูปาทูปเภทํ นิพฺพตฺตติ.
นิพฺพตฺตนาภาโร ปนสฺส ปฏิจฺจสมฺภวาท-
นิตฺเตเส วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตโพ. ตเทว
ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส อนนฺตรจิตฺตโต ปฏฺจาย
ภวํกวเสน อายุหปฺริโยสาเน จุตฺตวเสน.
ยํ ตตฺถ กามาวจรํ, ตํ จสฺส ทฺวาเรสฺส
พลวารมฺมเณ ตทวารมฺมณวเสน.

ข้อที่ว่าโลกียจิตตูปาทนั้นคืออย่างไร :
คือ ก็ชื่อนามนี้ ที่แรกมีประเภทเป็น
จิตตูปาท ๑๘ ดวง ย่อมบังเกิดในปฏิสนธิ-
ขณะ ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่สัตว์ได้ประมวล
แล้วในภพก่อน. ก็อาการที่บังเกิดแห่งจิต
ประเภท ๑๘ ดวงนี้ บัดนี้พึงทราบตามนัยที่
ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในปฏิจฺจสมฺภวาทนิเทศ
นั้นเทียว. จิตมีประเภท ๑๘ ดวงนั้นนั้นแหละ
จับตั้งแต่จิตในลำดับแห่งปฏิสนธิจิตย่อมบังเกิด
โดยเกี่ยวกับเป็นภวังค์ ในคราวสิ้นสุดอายุ
ย่อมบังเกิดโดยเกี่ยวกับเป็นจติ. ในบรรดา
จิตเหล่านั้น จิตดวงใดเป็นกามาวจร, จิต
ดวงนั้น ย่อมบังเกิดโดยเกี่ยวกับเป็น
ตทวารมณะ ในอารมณ์ที่มีกำลังทางทวาร ๖.

ปวตฺเต ปน อสมฺภินฺนตฺตา จกฺขุสฺส
อาปาถกตฺตฺตา. รูปานํ อาโลกสนฺนิสฺสิตฺติ

ส่วนในปวัตติขณะ เพราะจักขุยังไม่
แตกทำลาย(ยังไม่พิการ) เพราะรูปถึงคลอง

คุณวิธาน อิศรภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มนสิการเหตุกัม จกขุวิญญาณัม นิพพตฺติ สทฺธิ จักขุวิญญาณซึ่งอาศัยแสงสว่าง มีมนสิการ
 สมฺปยุตฺตธมฺเมหิ. จกขุบุปฺสาทสฺส หิ จิตฺกฺขณฺเฒ เป็นเหตุ จึงบังเกิดขึ้น พร้อมกับสัมปยุตธรรม
 จิตฺปฺปตฺตเมว รูปฺ จกขุํ ฆฏฺฏเกฺติ. ตสฺมี ึ่งหลาย. จริงอยู่ ในฐิติขณะแห่งจักขุ-
 ฆฏฺฏเกฺติ หุวิกฺขตฺตํ ภาวํกํ อุบุปฺชชิตฺวา ประสาท รูปซึ่งถึงฐิติขณะแล้วเหมือนกัน ย่อม
 นิรุชฺฌติ. ตโต ตสฺมีเยว อารมฺมณฺเฒ กระทบจักขุได้. เมื่อจักขุขึ้นถูกระทบแล้ว
 กิริยมโนธาตฺว อาวชฺชนกิจฺจํ สาธยมาณา ภาวํกํก็ย่อมเกิดขึ้น แล้วคับไป ๒ วาระ.
 อุบุปฺชชิตฺติ. ตทณฺนตฺรํ ตทเวว รูปฺ สมฺปสฺสฺมาณํ ต่อจากนั้นกิริยามโนธาตฺวย่อมเกิดขึ้น ทำ
 กุสลวิปากํ วา อกุสลวิปากํ วา อาวัชชนกิจให้สำเร็จในอารมณ์นั้น นั้นแหละ.
 จกขุวิญญาณํ. ตโต ตทเวว รูปฺ ในลำดับกิริยามโนธาตฺวนั้น จักขุวิญญาณอัน
 สมฺปญฺจิฉฺจมาณา วิปากมโนธาตฺว. ตโต ตทเวว เป็นกุสลวิปากบ้าง เป็นอกุสลวิปากบ้าง ย่อม
 รูปฺ สนฺตฺริยมาณา วิปากาเหตุกมโนวิญญาณ- เพ่งรูปนั้นนั้นแหละเกิดขึ้น. ต่อจากนั้น
 ธาตฺว. ตโต ตทเวว รูปฺ ววฺฐาปยมาณา วิปากมโนธาตฺวก็ย่อมเกิดขึ้น รับไว้ซึ่งรูปนั้น
 กิริยาเหตุกมโนวิญญาณธาตฺว อุเปกฺขา- นั้นแหละ. ต่อจากนั้น วิปากอเหตุกมโน-
 สทฺทกา. ตโต ปรี กามาวัจฺรกุสลากุสล- วิญญาณธาตฺว ย่อมเกิดขึ้นพิจารณารูปนั้น
 กิริยจิตฺเตสฺส เอกํ วา อุเปกฺขาสทฺทกาเหตุก- นั้นแหละ. ต่อจากนั้น กิริยาอเหตุกมโน-
 จิตฺตํ ปณฺจ สตฺต วา ชวนานิ. ตโต วิญญาณธาตฺวอันสทฺทคด้วยอุเบกขา ย่อม
 กามาวัจฺรจิตฺตานํ เอกาทสฺส ตทารมฺมณ- กำหนดรูปนั้นนั้นแหละเกิดขึ้น. หลังจากนั้นไป
 จิตฺเตสฺส ชวานานูรูปฺ ยงฺกิญฺจิ ตทารมฺมณฺนติ. ในบรรดาจิตที่เป็นกุสล อกุสลและกิริยาฝ่าย

๑ ฉ. กามาวัจฺรสฺตฺตานํ.

เอส นโย เสสทฺวาเรสุปี. มโนทฺวาเร ปน
 มหคฺคตจิตฺตานิปี อูปฺชชฺชตีติ. เอวํ จสุ
 ทฺวาเรสุ อรูปสฺส นีพฺพตฺติ ปสฺสตีพฺพา. เอวํ
 ติ อรูปสฺส นีพฺพตฺติ ปสฺสนฺโต กาเลน อรูป
 สมฺมสฺติ นาม.

กามาจรทั้งหลาย อเหตุกจิตอันสทรคด้วย-
 อเบกชาดวงหนึ่ง หรือชววจิต ๕-๑) ขณะ
 ย่อมเกิดขึ้น. ต่อจากนั้น ในบรรดาตทารัมณะ
 ๑๑ ดวง แห่งกามาจรจิต ตทารัมณะดวงใด
 ดวงหนึ่งที่เหมาะสมแก่ชวณะ ย่อมเกิดขึ้น
 ฉะนั้นแล. แม้ทางทวารที่เหลือก็มีดังนี้.

ส่วนทางมโนทวาร แม้หัตถคจิตทั้งหลาย
 ก็ย่อมเกิดขึ้นได้แล. พระโยกาวจรพึง
 เล็งเห็นความบังเกิดแห่งนาม ในทวาร ๖
 ตามประการดังกล่าวมานี้. ก็เมื่อเล็งดูความ
 บังเกิดแห่งนามอยู่อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อม
 พิจารณานาม ตามกาล.

เอวํ กาเลน รูปํ กาเลน อรูป
 สมฺมสฺตีวาปี ติลกฺขณํ อารोเปตฺวา
 อนุกฺกเมน ปฏิปชฺชมาโน เอโก ฌณฺณภาวนํ
 สมฺปาเทติ.

พระโยกาวจรผู้หนึ่ง แม้พิจารณารูป
 ตามกาล (พิจารณา)นามตามกาลอย่างนี้
 แล้วยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ปฏิบัติไปตามลำดับ
 ย่อมทำปัญญภาวนาให้สำเร็จได้.

รูปสตุตทกสมมุสนกถา

ถกถามว่าด้วยการพิจารณารูป
โดยอาการ ๗

๑๐๖. อปโร รูปสตุตทกอรุปรสตุตทกวเสน
ติลกขณฺ์ อารโเปตฺวา สงฺขารเ สมมุสฺติ.
ตตฺถ อาทานนิกฺเขปนโต วโยวฺทฺตฺตฺถกมโต
อาหารมยโต อุกุมยโต กมุขโต
จิตฺตสมฺภูฐานโต ธมฺมตารุปรโตติ อิมฺหิ
อากาเรหิ อารโเปตฺวา สมฺมุสนฺโต
รูปสตุตทกวเสน อารโเปตฺวา สมมุสฺติ นาม.
เตนาหุ โปราณา :

๑๐๖. พระโยคาวจรอีกผู้หนึ่ง ย่อม
พิจารณาสังขารยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดย
เกี่ยวกับรูปสตุตทกะ (พิจารณารูปโดย
อาการ ๗) และอรุปรสตุตทกะ (พิจารณานาม
โดยอาการ ๗). ในรูปสตุตทกะและอรุปร-
สตุตทกะนั้น พระโยคาวจรเมื่อพิจารณา(รูป)
ยกขึ้น(สู่ไตรลักษณ์)โดยอาการเหล่านี้ คือ
โดยการถือเอา และการปล่อยทิ้งไป โดย
การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปที่แก่ไปตามวัย
โดยเป็นรูปที่สำเร็จเพราะอาหาร โดยเป็น
รูปที่สำเร็จเพราะอตุ โดยเป็นรูปที่เกิดจาก
กรรม โดยเป็นรูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน โดย
เป็นรูปธรรมดา ชื่อว่า ย่อมพิจารณา
(สังขาร) ยกขึ้น(สู่ไตรลักษณ์)โดยเกี่ยวกับ
รูปสตุตทกะ. เพราะเหตุนี้ ท่านโบราณจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าวว่า :

คุณหล่อ-คุณประภาศรี ศิริการ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"อาทานนิกุเขปนโต
 วโยวุฒตุดคามิโต
 อาหารโต จ อุตโต
 กम्मโต จาปี จิตตโต
 ฐมมตารูปโต สตต
 วิตุถาเรน วิปัสสตี"ติ.

"พระโยคาวจรย่อมนั้นแจ้งโดยพิสดาร
 โดยอาการ ๗ คือโดยการถือเอาและ
 การปล่อยทิ้งไป โดยการถึงความตั้ง
 อยู่ไม่ได้แห่งรูป ที่แก่ไปตามวัย โดย
 อาหาร โดยอุตุ โดยกรรม แม้โดยจิต
 และโดยเป็นรูปธรรมคา" ดังนี้.

ตตถ อาทานนติ ปฏิสนธิ. นิกุเขปนนติ
 จติ. อิติ โยคาวจโร อิมหิ อาทาน-
นิกุเขเปหิ เอกัง วสฺสสตี ปริจฺฉินฺทิตฺวา
 สงฺขาราเรสุ ติลกฺขณํ อารोเปตี. กถํ ?
 เอตฺถนฺตเร สฬฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา.
 กสฺมา ? อุปฺปาทวฺยบฺพตฺติโต วิปริณามโต
 ตาวกาลีโกโต นิจฺจบปฏิกุเขปโต จ. ยสฺมา
 ปน อุปฺปนฺนา สงฺขารา จิตฺติ ปาณฺณติ,
 จิตฺติยํ ชราย กิลมฺมฺติ, ชรี ปตฺวา อวสฺส^๑
 ภิชฺชนฺติ, ตสฺมา อภินฺทสมฺปตฺติปีฬนโต

ในอาการเหล่านั้น คำว่า การถือเอา
ได้แก่ปฏิสนธิ. คำว่า การปล่อยทิ้งไป ได้แก่
 จติ. โดยอาการดังกล่าวมานี้ พระโยคาวจร
 ย่อมกำหนดหนึ่งร้อยปี ด้วยการถือเอา และ
การปล่อยทิ้งไปเหล่านี้ ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ใน
 สังขารทั้งหลาย. ก็อย่างไร ? ก็คือว่า
 สังขารทั้งหลายทั้งปวง ในระหว่างการ
 ถือเอา และการปล่อยทิ้งไปนี้ ชื่อว่า
 ไม่เที่ยง. เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นไป
 ด้วยอำนาจความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป

^๑ ส. อุปฺปาทวฺยบฺพตฺติโต, ฉ. อุปฺปาทว-
 วจฺติโต.
^๒ อี. อวสา.

เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ และเพราะ
ปฏิเสธอรรถา ฉะนั้นแล. (๑)

๑๐๗. เอวํ อาทานนิกุเขปนวเสน
วสุสสทปริจฺฉินฺเน รูเป ติลกขณฺ์ อารโเบตฺวา
ตโต ปรี วโยวทตฺตตฺตงฺกมโต อารโเบติ.
ตตถ วโยวทตฺตตฺตงฺกโม นาม วยวเสน
วฺทตฺตสฺส วฺทตฺตสฺส^๑ รูปสฺส อตฺตงฺกโม.
ตสฺส วเสน ติลกขณฺ์ อารโเบตฺตีติ อตฺตถ.

๑๐๗. พระโยคาวจร ครอบงำขึ้นสู่
ไตรลักษณ์ในรูปที่กำหนดไว้โดย ๑๐๐ ปี โดย
เกี่ยวกับการถือเอา และการปล่อยทิ้งไป
อย่างนั้นแล้ว ต่อจากนั้นไป ก็ย่อมยกขึ้น โดย
การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป ที่แก่ไป
ตามวัย. ในคำนั้น ชื่อว่า การถึงความตั้ง
อยู่ไม่ได้แห่งรูปที่แก่ไปตามวัย ได้แก่การถึง
ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปที่เติบโตขึ้นคือ เจริญขึ้น
ด้วยอำนาจแห่งวัย. ความว่ายกขึ้นสู่
ไตรลักษณ์ โดยเกี่ยวกับการถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้แห่งรูปที่แก่ไปตามวัยนั้น.

กถํ ? โส ตเมว วสุสสคํ ปจฺมวเณ
มชฺฉิมวเณ ปจฺฉิมวเณนาติ ตีหิ วเยหิ
ปริจฺฉินฺหติ. ตตถ อาทิตฺเต เตตฺตฺตีส วสุสานิ
ปจฺมวโย นาม. ตโต จตฺตฺตีส มชฺฉิมวโย
นาม. ตโต เตตฺตฺตีส ปจฺฉิมวโย นามาติ.

คืออย่างไร ? ก็ว่าพระโยคาวจรนั้น
ย่อมแบ่ง ๑๐๐ ปีนั้นนั้นแหละ โดยเป็นวัย ๓
คือโดยปฐมวัย โดยมัชฌิมวัย โดยปัจฉิมวัย.
ในวัย ๓ นั้น ๓๓ ปีแรก ชื่อว่าปฐมวัย.
๓๔ ปี ถัดจากปฐมวัยนั้น ชื่อว่ามัชฌิมวัย.

^๑ ฉ . วทตฺตสฺส .

อติ อิมะหิ คีหิ วเยหิ ปริจฺฉินฺหิตฺวา ๓๓ ปี ถัดจากมัชฌิมวายนัน
 "ปจฺจวเย ปวตฺตฺรูป"^๑ มชฺฌิมวโย อปฺปตฺวา ฉะนั้นแล. กรันแวงโดยเป็น ๓ วัยเหล่านี้
 ตตฺถเว นิรุชฺฌติ, ตสฺมา ทํ อนิจฺจํ. ยถนิจฺจํ, อย่างนี้แล้ว ก็ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ว่า "รูปที่
 ทํ ทุกฺขํ. ยํ ทุกฺขํ, ตทฺนตฺตา. มชฺฌิมวเย เป็นไปในปฐมวัย ยังไม่ถึงมัชฌิมวัยเลย
 ปวตฺตฺรูปมฺปิ ปจฺฉิมวโย อปฺปตฺวา ตตฺถเว ก็ย่อกลับไปในปฐมวัยนั้นนั่นแหละ, เพราะ
 นิรุชฺฌติ, ตสฺมา ตมฺปิ อนิจฺจํ ทุกฺขมฺนตฺตา. ฉะนั้นรูปที่เป็นไปในปฐมวัยนั้น จึงไม่เที่ยง.
 ปจฺฉิมวเย เตตฺถทิสฺส วสฺสํนิ ปวตฺตฺรูปมฺปิ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกฺข. สิ่งใด
 มรณฺโต ปรี คมฺนสมฺมตฺถํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา เป็นทุกฺข สิ่งนั้นเป็นอนัตตา. แม้รูปที่เป็นไป
 ตมฺปิ อนิจฺจํ ทุกฺขมฺนตฺตา"^๑ติ ทิลกฺขณํ ในมัชฌิมวัย ยังไม่ทันถึงปัจฉิมวัย ก็ย่อกลับไป
 อารโหเปติ. ในมัชฌิมวัยนั้นนั่นแหละ, เพราะฉะนั้น แม้รูป
 ที่เป็นไปในมัชฌิมวัยนั้น ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกฺข
 เป็นอนัตตา. แม้รูปที่เป็นไปตลอด ๓๓ ปี
 ในปัจฉิมวัย ชื่อว่าสามารถที่จะไปเกินเลย
 ความตายได้ หามิได้, เพราะฉะนั้น แม้รูป
 ที่เป็นไปในปัจฉิมวัยนั้นก็ไม่เที่ยง เป็นทุกฺข
 เป็นอนัตตา" ดังนี้.

๑๐๘. เอวํ ปจฺจวยาทิวเสณ

๑๐๘. พระโยคาวจร ครั้นยกขึ้นสู่

วโยวฺหุชฺชตฺถงฺกมฺโต ทิลกฺขณํ อารโหเปตฺวา อนุ

ไตรลักษณ์ โดยการถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่ง

^๑ ฉ. ปวตฺตํ รูป.

คุณหล่อ-คุณประภาศรี ศิริการ
สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรคค บ.ท. ๖-๘

"มนุทสก์ ขิททาทสก์ วณฺณทสก์ พลทสก์ รูปที่แก่ไปตามวัย โดยเกี่ยวกับเป็นปฐมวัย
 ปณฺญาทสก์ หานิทสก์ ปพฺพาทสก์ วงฺกทสก์ เป็นต้น อย่างนี้แล้ว ก็ยังยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์
 โมมฺหุทสก์ สยณทสฺกนฺ"ติ อิเมสฺ ทสนฺนํ โดยการถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป ที่แก่ไป
ทสฺกานํ วเสน วโยวุทฺทตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺ ตามวัย โดยเกี่ยวกับทสกะ ๑๐ เหล่านี้ คือ
 คิลกฺขณํ อาโรเปติ.

"มันททสกะ (ชั้ว ๑๐ ปีที่เป็นเด็กอ่อน)
 ขิททาทสกะ (ชั้ว ๑๐ ปีที่ยินดีแต่การเล่น)
 วัณฺณทสกะ (ชั้ว ๑๐ ปีที่มีผิวพรรณสมบูรณ์)
 พลทสกะ (ชั้ว ๑๐ ปีที่มีกำลัง) ปณฺญาทสกะ
 (ชั้ว ๑๐ ปีที่มีปัญญา) หานิทสกะ (ชั้ว
 ๑๐ ปีที่มีแต่ความเสื่อม) ปพฺพาทสกะ (ชั้ว
 ๑๐ ปีที่มีร่างกายโน้มไป) วงฺกทสกะ (ชั้ว
 ๑๐ ปีที่มีร่างกายโค้งงอ) โมมฺหุทสกะ (ชั้ว
 ๑๐ ปีที่มีแต่ความหลงลืม) สยณทสกะ (ชั้ว
 ๑๐ ปีที่เอาแต่นอน)".

ตตฺถ ทสฺเกสุ ตาว วสุสฺสตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺโน ในทสกะ ๑๐ เหล่านี้ สำหรับ
 บุคฺคฺลสฺส ปจฺมานิ ทส วสุสฺยานิ มนุทสฺกํ บุคฺคฺลผู้มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปีก่อน ชั้ว ๑๐ ปีแรก
 นาม, ตทา หิ โส มฺนุโท โหติ จปโล ชื่อว่ามันททสกะ, คัวยว่าในช่วงเวลานั้น
 กุมารโก. ตโต ปรานิ ทส ขิททาทสฺกํ เขาเป็นเด็กอ่อนชุกชน. ชั้ว ๑๐ ปีถัดจาก
 นาม, ตทา หิ โส ขิทฺทาทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺโน โหติ. มันททสกะนั้นไป ชื่อว่าขิททาทสกะ, คัวยว่า

คุณหล่อ-คุณประภาศรี ศิริการ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโต ปราณิ หส วณฺณทสฺส กํ นาม, ตทา ในชวงเวลานั้น เขา เป็นคนที่มากด้วยความ
 หิสฺส วณฺณายตฺนํ เวปุลฺลํ ปาปฺพชาติ. ตโต ยินดีในการเล่น. ชั่ว ๑๐ ปีถัดจาก
 ปราณิ หส พลทสฺส กํ นาม, ตทา หิสฺส ขิททาทสฺสกะนั้นไป ชื่อว่า วณฺณทสฺสกะ, ด้วยว่า
 พลณฺจ ธาโม จ เวปุลฺลํ ปาปฺพชาติ. ตโต ในช่วงเวลานั้น ผิวพรรณของเขาถึงความ
 ปราณิ หส ขณฺณาทสฺส กํ นาม, ตทา หิสฺส สมบูรณ์. ชั่ว ๑๐ ปีถัดจากวณฺณทสฺสกะนั้นไป
 ปณฺณา สุปฺพิฏฺฐิตา โหติ, ปกตียา กิร ชื่อว่า พลทสฺสกะ, ด้วยว่าในช่วงเวลานั้น
 ทุพฺพปณฺณสุสาปี^๑ ตสฺมี กาลे อปฺปมตฺตกาปี^๒ กำลังและเรี่ยวแรงของเขาถึงความสมบูรณ์.
 ปณฺณา อปฺปชฺชติเยว. ตโต ปราณิ หส ชั่ว ๑๐ ปีถัดจากพลทสฺสกะนั้นไป ชื่อว่า
หानิทสฺส กํ นาม, ตทา หิสฺส ขิทฺทาทิวณฺณ- ปัญฺญาทสฺสกะ, ด้วยว่าในช่วงเวลานั้นปัญญา
 พลปณฺณา ปริหาณฺติ. ตโต ปราณิ หส ของเขาเป็นธรรมชาติตั้งมั่นดี, ได้ยินว่า
ปพฺพาทสฺส กํ นาม, ตทา หิสฺส อตฺตภาโว แม้สำหรับคนที่มีปัญญาทราวม อยู่โดยปกติ
 ปฺรโต ปพฺพาโร โหติ. ตโต ปราณิ หส ปัญญาแม้หนักหน่อย ย่อมเกิดขึ้นได้ใน(ชั่ว)
วงฺกทสฺส กํ นาม, ตทา หิสฺส อตฺตภาโว เวลานั้นนั้นเดียว. ชั่ว ๑๐ ปีถัดจาก
 นงฺกฺลโกฏฺฐิ วิย วฺงโก โหติ. ตโต ปราณิ ปัญญาทสฺสกะนั้นไป ชื่อว่า หานิทสฺสกะ, ด้วยว่า
 หส โมมฺหทสฺส กํ นาม. ตทา หิ โส โมมฺหุโ ความยินดีในการเล่น
 โหติ, กตํ กตํ ปมฺมุสฺสตี^๓. ตโต ปราณิ หส ผิวพรรณ กำลังและปัญญาของเขากำลัง

^๑ ฉ. ทุพฺพปณฺณสุสาปี.

^๒ ส. อปฺปมตฺตกาปี.

^๓ ฉ. ปมฺมุสฺสตี. อี. สมมุสฺสตี.

สยนทสกะ นาม, วสสสติกโก หิ สยนพหุโลว
โทติ.

เสื่อม. ชั่ว ๑๐ ปีถัดจากทานิทสกะนั้นไป
ชื่อว่า ปัฬารทสกะ, ด้วยว่า ในช่วงเวลา
นั้น อักภาพของเขามีอันโน้มไปข้างหน้า.
ชั่ว ๑๐ ปีถัดจากปัฬารทสกะนั้นไป ชื่อว่า
วังกทสกะ, ด้วยว่าในช่วงเวลานั้นอักภาพ
ของเขามีอันโค้งงอเหมือนทางโค้ง. ชั่ว
๑๐ ปีถัดจากวังกทสกะนั้นไป ชื่อว่า โหมม-
ทสกะ. ด้วยว่าในช่วงเวลานั้นเขาเป็นคน
ลุ่มหลง, ย่อมหลงลืมแต่สิ่งที่ได้ทำไว้.
ชั่ว ๑๐ ปีถัดจากโหมมทสกะนั้นไป ชื่อว่า
สยนทสกะ, ด้วยว่าคนอายุ ๑๐๐ ปี ย่อมเป็น
ผู้มากด้วยการนอนนั้นเทียว.

ตตฺตฺรายํ โยคี เอเตสํ ทสกันํ วเสน
วโยวทุตฺตทุตฺตทุคฺคโมโต ทิลกฺขณํ อารโอบุเต
อิตฺติ ปฏฺิสณฺุจฺกฺขติ : "ปรจฺมทสเก ปวตฺตฺตฺรูป
หุติยทสกันํ อปฺปตฺตฺวา ตตฺตฺเถว นีรุชฺชติ, ตสฺมา
ตํ อนิจฺจํ หุคฺขมฺนตฺตฺตา. หุติยทสเก ฯเปฯ
นวมทสเก ปวตฺตฺตฺรูปํ ทสมทสกันํ อปฺปตฺตฺวา
ตตฺตฺเถว นีรุชฺชติ. ทสมทสเก ปวตฺตฺตฺรูปํ

ในทสกะทั้ง ๑๐ นั้น พระโยคินี่ประสงค์
จะยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดยการถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้แห่งรูปที่แก่ไปตามวัย โดยเกี่ยวกับ
ทสกะเหล่านี้ ก็ย่อมพิจารณาอย่างนี้ว่า : "รูปที่
เป็นไปในทสกะแรก ยังไม่ทันถึงทสกะที่ ๒
ย่อมดับไปในทสกะแรกนั้นนั่นแหละ, เพราะ
ฉะนั้น รูปที่เป็นไปในทสกะแรกนั้น จึง

คุณแม่สุจินดา และบุตรหลาน
อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ จากบุตร-หลาน

บุพพาว อปฺปตฺวา อิธว นฺริชฺฌติ, ตสฺมา
ตมฺปิ อนฺิจฺจํ ทฺกฺขมฺนตฺตาติ ติลกฺขณํ
อาโรเปติ.

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. รูปที่เป็นไป
ในทสกะที่ ๒ ฯลฯ รูปที่เป็นไปในทสกะที่ ๘
ยังไม่ทันถึงทสกะที่ ๑๐ เลย ก็ย่อมดับไป
ในทสกะที่ ๘ นั้นนั่นแหละ (เพราะฉะนั้น
รูปที่เป็นไปในทสกะที่ ๘ แม้ั้น ก็ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา). รูปที่เป็นไปในทสกะ
ที่ ๑๐ ยังไม่ทันถึงภพใหม่เลย ก็ย่อมดับไป
ในภพนั้นทีเดียว, เพราะฉะนั้น รูปที่เป็นไป
ในทสกะที่ ๑๐ แม้ั้น ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นอนัตตา" ดังนี้.

๑๐๘. เอวํ ทสทสกวเสณ วโย-

วฺทฺตตฺตฺตฺกมฺโต ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา พฺน
ตทฺเว วสฺสสฺสํ ปณฺจปณฺจวสฺสวเสณ วิสฺติ
โกฏฺฐาเส กตฺวา วโยวฺทฺตตฺตฺกมฺโต
ติลกฺขณํ อาโรเปติ. กถํ ? โส หิ อิติ
ปฏฺิสถฺจิกฺขติ : 'ปจฺเม วสฺสปณฺจเก
ปวตฺตฺตฺรูปํ ทฺติยํ วสฺสปณฺจกํ อปฺปตฺวา ตตฺถเว
นฺริชฺฌติ, ตสฺมา ตํ อนฺิจฺจํ ทฺกฺขมฺนตฺตา.
ทฺติเย วสฺสปณฺจเก ปวตฺตฺตฺรูปํ ตฺติยํ ฯ เปฯ

๑๐๘. พระโยคี ครั้นยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์

โดยการถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป ที่แก่ไป
ตามวัย โดยเกี่ยวกับทสกะ ๑๐ อย่างนี้แล้ว
ทำ ๑๐๐ ปี นั้นนั่นแหละให้เป็น ๒๐ ส่วน
ส่วนละ ๕ ปี ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดยการ
ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปที่แก่ไปตามวัยอีก.
ก็อย่างไร ? ก็ว่าพระโยคินั้นย่อมพิจารณา
อย่างนี้ว่า : "รูปที่เป็นไปในชั่ว ๕ ปีแรก
ยังไม่ทันถึงชั่ว ๕ ปีที่สอง ย่อมดับไปในชั่ว

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๘

คุณแม่สุจินดา และบุตรหลาน
อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ จากบุตร-หลาน

เอฎฐวิสติเม วสุสฺสปณฺจเก ปวตฺตฺตฺรูป วิสติมิ ๕
วสุสฺสปณฺจกั อปฺปตฺวา ตตฺถเว นิรุชฺชติ.
วิสติเม วสุสฺสปณฺจเก ปวตฺตฺตฺรูป มรณฺโศ ปรี
กมณฺสมตฺถํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา ตมฺปิ
อนิจฺฉํ ทุกฺขมณฺตฺตา"ติ.

ปีแรกนั้นนั่นแหละ, เพราะฉะนั้นรูปที่
เป็นไปในชั่ว ๕ ปีแรกนั้นจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นอนัตตา. รูปที่เป็นไปในชั่ว ๕ ปีที่สอง
ยังไม่ทันถึงชั่ว ๕ ปีที่สาม ฯลฯ รูปที่เป็นไป
ในชั่ว ๕ ปีที่สิบเก้า ยังไม่ทันถึงชั่ว ๕ ปี
ที่ยี่สิบ ก็ย่อมทับไปในชั่ว ๕ ปีที่สิบเก้า
นั่นแหละ (เพราะฉะนั้นรูปที่เป็นไปในชั่ว
๕ ปีที่สิบเก้า นั้น ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา). รูปที่เป็นไปชั่ว ๕ ปีที่ยี่สิบ ชื่อว่า
สามารถไปเกินเลยความตาย หามิได้,
เพราะฉะนั้น รูปที่เป็นไปในชั่ว ๕ ปีที่ยี่สิบ
แม้นั้นก็ไม่ใช่ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา"
ดังนี้.

เอวํ วิสติโกญฺจาสวเสณ วโย-
วฺขุชฺชตฺถกมฺโศ ติลกฺขณั อโรโรเปตฺวา ปุณ
ปณฺจวิสติ โภญฺจาสเส กตฺวา จตฺตุนั จตฺตุนั
วสุสฺสานั วเสณ อโรโรเปติ. ตถา^๑ เตตฺถีส
โกญฺจาสเส กตฺวา ตินฺณั ตินฺณั วสุสฺสานั วเสณ

พระโยคี ครั้นยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดย
การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ แห่งรูปที่แก่ไป
ตามวัย โดยเกี่ยวกับการแบ่ง ๑๐๐ ปี
ออกเป็น ๒๐ ส่วน อย่างนี้แล้ว ก็ยกขึ้น
สู่ไตรลักษณ์ โดยเกี่ยวกับการแบ่งเป็น ๒๕ ส่วน

^๑ฉ. ตโต.

คุณแม่สุจินดา และบุตรหลาน
อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ จากบุตร-หลาน

ขณฺเฑส โภฏฺฐาเส กตฺวา ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ส่วนละ ๔ ปีอีก. โดยนัยเดียวกันนั้น ยกขึ้น
 วสฺसानํ วเสน สติ โภฏฺฐาเส กตฺวา สูไตรลักษณะ โดยเกี่ยวกับแฉ่ง ๑๐๐ ปี
 เอเกกฺวสฺสวเสน. ตโต เอเกกฺวสฺสํ^๑ ตโย ออกเป็น ๓๓ ส่วน ส่วนละ ๓ ปี, โดย
 โภฏฺฐาเส กตฺวา วสฺसानเหมนฺตคิมฺหเสุ เกี่ยวกับแฉ่งเป็น ๕๐ ส่วน ส่วนละ ๒ ปี,
 คีสุ อุตฺตุสุ เอเกกฺวตฺวาเสน ตสฺมึ โดยเกี่ยวกับแฉ่งเป็น ๑๐๐ ส่วน ส่วนละ
 วโยวตฺตมฺตฺถกฺมฺรฺเบ ทิลกฺขณฺ อโรโรเปติ. ๑ ปี. ต่อจากนั้นก็ยกขึ้นสูไตรลักษณะ ในรูปที่
 แก้ไปตามวัยมีอันถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ขึ้น โดย
 เกี่ยวกับแฉ่งแต่ละปีเป็น ๓ ส่วน ส่วนละ
 ๑ ฤคฺ ในบรรดาฤคฺ ๓ คือฤคฺฝน ฤคฺหนาว
 ฤคฺรือน.

กถํ ? "วสฺसान จตฺมาสี ปวตฺตรูป
 เหมนฺตํ อปฺปตฺวา ตตฺถเว นิรุทฺธํ. เหมนฺเต
 ปวตฺตรูปํ คิมฺหํ อปฺปตฺวา ตตฺถเว นิรุทฺธํ.
คิมฺเห ปวตฺตรูปํ ปุณฺ วสฺसानํ อปฺปตฺวา
 ตตฺถเว นิรุทฺธํ, ตสฺมา คํ อนิจฺจํ
 ทฺกฺขมฺนตฺตา"ติ. เอวํ อโรโรเปตฺวา ปุณฺ
 เอกํ วสฺสํ ฉ โภฏฺฐาเส กตฺวา : "วสฺसान
 เทวมาสี ปวตฺตรูปํ สรทํ อปฺปตฺวา ตตฺถเว

คืออย่างไร ? คือยกขึ้นสูไตรลักษณะ
 อย่างนี้ว่า "รูปที่เป็นไปตลอด ๔ เดือน
 ในฤคฺฝน ยังไม่ทันถึงฤคฺหนาว ก็มีอันดับไป
 ในฤคฺฝนนั่นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไปในฤคฺหนาว
 ยังไม่ทันถึงฤคฺรือน ก็มีอันดับไปในฤคฺหนาวนั้น
 นั่นแหละ. รูปที่เป็นไปในฤคฺรือน ยังไม่ทันถึง
 ฤคฺฝนอีก ก็มีอันดับไปในฤคฺรือนนั่นนั่นแหละ,
 เพราะฉะนั้น รูปนั้นจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์

^๑ ฉ. เอกํ วสฺสํ.

นิรุทธํ. สรเท ปวตฺตรูปํ เหมนฺตํ. เหมนฺเต เป็นอนัตตา" ดังนี้. ครั้นยกขึ้นอย่างนี้แล้ว
 ปวตฺตรูปํ ลีสฺสิเร. ลีสฺสิเร ปวตฺตรูปํ วสนฺตํ. ก็แบ่ง ๑ ปีกออกเป็น ๖ ส่วนอีก แล้วยกขึ้น
วสนฺเต ปวตฺตรูปํ กิมฺหํ. กิมฺเห ปวตฺตรูปํ
 ปุณ วสุสํวณํ อปฺปตฺวา ตตฺถเฏว นิรุทธํ,
 ตสฺมา อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา"ติ เอวํ ตสฺมี
 วโยวพฺพตฺตถฺกมฺรูเป ติลกฺขณํ อโรโรเปติ. เป็นไปตลอด ๒ เดือน ในฤกษ์วัสสานะ
 (ฤกษ์ฝน, เดือน ๘ เดือน ๑๐) ยังไม่ทันถึง
 ฤกษ์สรวะ(ฤกษ์อับลม, เดือน ๑๑ เดือน ๑๒)
 ก็มีอันดับไปในฤกษ์วัสสานะนั้นนั่นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในฤกษ์สรวะ ยังไม่ทันถึงฤกษ์เหมันตะ
 (ฤกษ์น้ำค้าง, ฤกษ์หิมะ เดือนอ้าย เดือนยี่)
 ก็มีอันดับไปในฤกษ์สรวะนั้นนั่นนั่นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในฤกษ์เหมันตะ ยังไม่ทันถึงฤกษ์ลีสฺสิระ
 (ฤกษ์หนาว, เดือน ๓ เดือน ๔) ก็มีอัน
 ดับไปในฤกษ์เหมันตะนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไป
ในฤกษ์ลีสฺสิระ ยังไม่ทันถึงฤกษ์วสันตะ ก็มีอัน
 ดับไปในฤกษ์ลีสฺสิระนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไป
ในฤกษ์วสันตะ (ฤกษ์ต้นไม้ผลิติดอกออกผล
 เดือน ๕ เดือน ๖) ยังไม่ทันถึงฤกษ์กิมหะ
 ก็มีอันดับไปในฤกษ์วสันตะนั้นนั่นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในฤกษ์กิมหะ (ฤกษ์ร้อน) ยังไม่ทันถึง

อุบาสิกาเล็ก กฤษณานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฤกษ์วิเศษอื่น ก็มีอันดับไปในฤกษ์นั้น
นั้นแหละ, เพราะฉะนั้น จึงเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้.

เอวี่ อาโรเปตวา ตโต กาศฺชฺเขต-
วเสน : "กาเพ ปวตฺตรูปฺ ษฺเขตฺ ฆปฺตวา,
ษฺเขตฺ ปวตฺตรูปฺ กาศฺ ฆปฺตวา ตตฺถ
นิริหฺตฺ, ตสฺมา อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา"ติ
ติลกฺขณํ อาโรเปติ. ตโต รตฺติทิววเสน :
"รตฺติ ปวตฺตรูปฺ ทิวสํ ฆปฺตวา ตตฺถ
นิริหฺตฺ. ทิวสํ ปวตฺตรูปฺ รตฺติ ฆปฺตวา
ตตฺถ นิริหฺตฺ, ตสฺมา อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา"ติ
ติลกฺขณํ อาโรเปติ. ตโต ตทฺเว รตฺติทิว
ปฺพพฺพหฺติววเสน ฉ โภจฺจาเส กตฺวา :
"ปฺพพฺพเขตฺ ปวตฺตรูปฺ มชฺชเขตฺ ฆปฺตวา.
มชฺชเขตฺ ปวตฺตรูปฺ สายเขตฺ. สายเขตฺ
ปวตฺตรูปฺ ปจฺฉิมยามํ. ปจฺฉิมยามํ ปวตฺตรูปฺ
มชฺชิมยามํ. มชฺชิมยามํ ปวตฺตรูปฺ
ปจฺฉิมยามํ ฆปฺตวา ตตฺถ นิริหฺตฺ.
ปจฺฉิมยามํ ปวตฺตรูปฺ ปุณฺ ปฺพพฺพหฺ

พระโยคีครั้นยกขึ้นอย่างนี้แล้ว ต่อจาก
นั้นก็ย่อหยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดยเกี่ยวกับ
ข้างแรมและข้างขึ้น อย่างนี้ว่า : "รูปที่
เป็นไปในคราวข้างแรม ยังไม่ทันถึงคราว
ข้างขึ้น ก็มีอันดับไปในคราวข้างแรมนั้น
นั้นแหละ, รูปที่เป็นไปในคราวข้างขึ้นยังไม่
ทันถึงคราวข้างแรม ก็มีอันดับไปในคราว
ข้างขึ้นนั้นนั้นแหละ, เพราะฉะนั้น จึงเป็น
ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้.
ต่อจากนั้นไปก็ย่อหยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดย
เกี่ยวกับกลางคืนและกลางวัน อย่างนี้ว่า :
"รูปที่เป็นไปในตอนกลางคืน ยังไม่ทันถึงตอน
กลางวัน ก็มีอันดับไปในตอนกลางคืนนั้น
นั้นแหละ. แม้รูปที่เป็นไปในตอนกลางวัน
ยังไม่ทันถึงตอนกลางคืน ก็มีอันดับไปในตอน
กลางวันนั้นนั้นแหละ, เพราะฉะนั้น จึงเป็น

คุณเริ่ม รัตนรักษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปตฺวา ตตฺถเว นิรุทฺธํ, ตสฺมา อนิจฺจํ
 ทุกฺขมนตฺตา"ติ ติลกฺขณํ อารोเปติ.

ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้.
 ต่อจากนั้นไป ก็แบ่งคืนและวันนั้นนั้นแหละ
 ออกเป็น ๖ ส่วน โดยเกี่ยวกับเวลา มีเวลา
 เช้าเป็นต้น แล้วยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์อย่างนี้ว่า:
 "รูปที่เป็นไปในเวลาเช้า ยังไม่ทันถึงเวลา
 เที่ยง ก็มีอันดับไปในเวลาเช้านั้นนั้นแหละ.
 รูปที่เป็นไปในเวลาเที่ยง ยังไม่ทันถึงเวลา
 เย็น ก็มีอันดับไปในเวลาเที่ยงนั้นนั้นแหละ.
 รูปที่เป็นไปในเวลาเย็น ยังไม่ทันถึงปฐมยาม
 ก็มีอันดับไปในเวลาเย็นนั้นนั้นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในปฐมยามยังไม่ทันถึงมัชฌิมยาม ก็มี
 อันดับไปในปฐมยามนั้นนั้นแหละ. รูปที่เป็นไป
 ในมัชฌิมยาม ยังไม่ทันถึงปัจฉิมยาม ก็มีอัน
 ดับไปในมัชฌิมยามนั้นนั้นแหละ. รูปที่เป็นไป
 ในปัจฉิมยาม ยังไม่ทันถึงเวลาเช้าอีกครั้ง-
 หนึ่ง ก็มีอันดับไปในปัจฉิมยามนั้นนั้นแหละ,
 เพราะฉะนั้นจึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา" ดังนี้.

๑๑๐. เหว อารोเปตฺวา ปุณ ๑๑๐. พระโยคี ครั้นยกขึ้นอย่างนี้แล้ว
 ตสฺมีเยว รูปเ อภิกฺกมปฏิกฺกมอาโลกนวิโลกน- ก็ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปนั้นนั้นแหละ . โดย

คุณเซนทร์ สุเมธอักษร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมมุติชนปสารณวเสน : "ฉิกุกเม เกี่ยวกับเวลาที่ก้าวไป ก้าวกลับ แลดู
 ปวตุตรูป ปฏิกุกม อปุตวา ตตุเถว เหลียวดู กู้ เขี้ยค อีกอย่างนี้ว่า : "รูปที่
 นิรุชฺคติ. ปฏิกุกเม ปวตุตรูป อาโลกนํ. เป็นไป ในเวลาที่ก้าวไป ยังไม่ทันถึงเวลา
 อาโลกเน ปวตุตรูป วิโลกนํ. วิโลกเน ก้าวกลับ ก็มีอันคับไปในเวลาก้าวไปนั้น
 ปวตุตรูป สมมุติชน^๑? สมมุติชน^๑ ปวตุตรูป นั้นแหละ. รูปที่เป็นไปในเวลาก้าวกลับ
 ปสารณํ อปุตวา ตตุเถว นิรุชฺคติ. ตสฺมา ก็ยังไม่ทันถึงเวลาแลดู ก็มีอันคับไปในเวลา
 อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา^๒ติ ติลกฺขณํ อาโรเปติ. ก้าวกลับนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไปในเวลา
 แลดู ยังไม่ทันถึงเวลาเหลียวดู ก็มีอันคับไป
 ในเวลาแลดูนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไปใน
 เวลาเหลียวดู ยังไม่ทันถึงเวลากู้ ก็มีอัน
 คับไปในเวลาเหลียวดูนั้นนั่นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในเวลากู้ ยังไม่ทันถึงเวลาเขี้ยค
 ก็มีอันคับไปในเวลากู้นั้นนั่นแหละ. เพราะ
 ฉะนั้นจึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา" ดังนี้.

ตโต เอกปทวาริ อุตฺตรณอติหฺรณ- ต่อจากนั้นไป ก็แบ่งเวลาที่ก้าวเท้า
 ๑-๑ จ. สมมุติชน...
 ๒ ส. โวสุสชน...
 ๒ วิตฺหฺรณโวสุสชฺชนสนฺนิกฺเขปนสนฺนิรุมฺภนวเสน ครั้งหนึ่งเป็น ๖ ส่วน คืออุทฺตรณะ อติหฺรณะ

คุณเชนทร์ สุเมธอักษร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉ โกฎจาเส กโรติ.

วิติหระ โวสัสชชนะ สันนิกเขปนะ
สันนิรุมานะ.

คตฺถ อุตฺถรณฺนิ นาม ปาทสฺส ภูมิโต
 อุกฺขิปนฺนิ. อติหระ นาม ปุโรโต หรณฺนิ.
วิติหระ นาม ชาณุกณฺฏกทิมชาตืออาทิสฺ
 กิณฺจิวเท ทิสฺวา อิตฺโต จิตฺโต จ
 ปาทสฺสจารณฺนิ. โวสัสชชนะ นาม ปาทสฺส
 เญฺจรา โอิโรปนฺนิ. สันนิกเขปนฺนิ นาม
 ปจฺวิตฺเตล ฉบณฺนิ. สันนิรุมานฺนิ นาม ปุณ
 ปาทุทฺถรณฺกาเล ปาทสฺส ปจฺวิยา สทฺธิ
 อภินิปปิพฺพนฺนิ. คตฺถ อุตฺถรณฺเฒ ปจฺวิธาตุ
 อาโปธาตุติ เทว ธาตุโย โอมตฺตา โหนฺติ
 มนฺทา, อิตฺรา เทว อธิมตฺตา โหนฺติ
 พลวติโย. ตถา อติหระวิติหระเนสุ.
 โวสัสชชนะ เตโชธาตุ วาโยธาตุติ เทว
 ธาตุโย โอมตฺตา โหนฺติ มนฺทา, อิตฺรา
 เทว อธิมตฺตา โหนฺติ พลวติโย. ตถา
 สันนิกเขปนสันนิรุมานเนสุ. เอว ฉ โกฎจาเส
 กตฺวา เตสํ วเสน ตสฺมิ วโยวฺทฺตฺตฺถกฺมรฺูป
 ทิลกฺขณฺนิ อาโรเปติ.

ใน ๖ ส่วนนั้น เวลายกเท้าขึ้นจากพื้น
 ชื่อว่า อุตฺถรณะ (ยก). เวลานำเท้าไป
 ข้างหน้า ชื่อว่า อติหระ (ย่าง). เวลาที่
 เห็นคอ ทนาม ฐ เป็นตัน อะไร ๆ แล้วก็
 เลี้ยวเท้าไปข้างนั้น ข้างนี้ ชื่อว่า วิติหระ
 (ย้าย). เวลาหย่อนเท้าลงเบื้องล่าง
 ชื่อว่า โวสัสชชนะ (หย่อน). เวลาวางเท้า
 ลงบนพื้นดิน ชื่อว่า สันนิกเขปนะ (เหยียบ).
 เวลายันเท้ากับพื้นดิน ในเวลาจะยกเท้าขึ้น
 อีกครั้งหนึ่ง ชื่อว่า สันนิรุมานะ (ยัน).
 ใน ๖ ส่วนนั้น ในเวลายกเท้าขึ้น(อุตฺถรณะ)
 ธาตุ ๒ อย่าง คือ ปจฺวิธาตุ อาโปธาตุ
 มีประมาณหย่อน คือ อ่อน, ธาตุ ๒ อย่าง
 นอกนี้ มีประมาณยั้ง คือ มีกำลัง. ในเวลา
 นำเท้าไปข้างหน้า(อติหระ) และในเวลา
 เลี้ยวเท้า(วิติหระ)ก็อย่างนั้น. ในเวลา
 หย่อนเท้าลง(โวสัสชชนะ) ธาตุ ๒ อย่าง
 คือเตโชธาตุ วาโยธาตุ มีประมาณหย่อนคือ

คุณเชนทร์ สุเมธอักษร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อ่อน, ธาตุ ๒ อย่างนอกนี้มีประมาณยิ่ง คือ มีกำลัง. ในเวลาว่างเท้า(สันนิทเชนนะ) และในเวลายันเท้า(สันนิรุมภนะ)ก็อย่างนั้น. พระโยคีครั้นแบ่งเป็น ๖ ส่วนอย่างนั้นแล้ว ก็ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ในรูปที่แก่ไปตามวัยมีอัน ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ขึ้น โดยเกี่ยวกับส่วน ๕ หง ๖ เหล่านั้น.

กถิ ? โส อิติ ปฏิสนธิจกฺขติ : "ยา จ อุทฺธรณ ปวตฺตา ธาตุโย ยานิ จ ตทฺปาทายรูปานิ, สหฺเพ เต^๑ ธมฺมา อติหรณํ อปฺปตฺวา เอตฺถเว^๒ นิรุชฺฌนฺติ, ตสฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา. ตถา อติหรณ ปวตฺตา วิติหรณํ. วิติหรณ ปวตฺตา โวสฺสชฺชนํ. โวสฺสชฺชเน ปวตฺตา สนนิกฺกฺเขปนํ. สนนิกฺกฺเขปน ปวตฺตา สนนิรุมฺภณํ อปฺปตฺวา เอตฺถเว^๓ นิรุชฺฌนฺติ.

คืออย่างไร ? ก็พระโยคีนั้นย่อม พิจารณาอย่างนี้ว่า : "ธาตุทั้งหลายที่เป็นไป ในเวลายกเท้าใด, และรูปทั้งหลายอาศัย ธาตุเหล่านั้นใด, ธรรมทั้งหมดเหล่านั้นยังไม่ทันถึงเวลานำเท้าไปข้างหน้า ก็ย่อมดับไป ในเวลายกเท้าขึ้นแต่ละ, เพราะฉะนั้นจึง เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. อย่างนั้นเหมือนกัน ธรรมทั้งหลายที่เป็นไป ในเวลานำเท้าไปข้างหน้า ยังไม่ทันถึงเวลา

^๑ ส. สหฺเพเปเต.
^๒ ส. ตตฺถเว.
^๓ ส. อ. ม. ตตฺถเว.

คุณเชนทร์ สุเมธาอักษร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อติ คตถ คตถ อูปนนา อิตร อิตร เลี้ยงเท้า ก็ย่อมทับไปในเวลานำเท้าไป
 โกฎาสี อูปตวา คตถ คตถเว ปพพพพ์ ซ้ำงหน้าขึ้นนี้แหละ. ธรรมทั้งหลายที่เป็นไป
 สนฺธิสนฺธิ โอธิโอธิ หุตฺวา คตถกปาเล ในเวลาเลี้ยงเท้า ยังไม่ทันถึงเวลาหย่อน
 ปกฺขิตฺตติลา วย ฏฏฏฏายนฺตา สงฺขารา เท้าลง ก็ย่อมทับไปในเวลาเลี้ยงเท้า
 ภิชฺชนฺติ. ตสฺมา อนิจฺจา อนิจฺจตฺตา^๑ นี้แหละ. ธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในเวลา
 หุขฺชา หุขฺชตฺตา^๑ อนตฺตา^๑ติ. ตสฺเสว หย่อนเท้าลง ยังไม่ทันถึงเวลาวางเท้าลง
 ปพพพพฺกเต สงฺขาราเร วิปสฺสโต รูปสมฺมสนฺ ก้ยอมทับไปในเวลาหย่อนเท้าลงนี้ นี้แหละ.
 สุขุม โหติ. ธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปในเวลาวางเท้าลง
 ยังไม่ทันถึงเวลายันเท้า ก็ย่อมทับไปในเวลา
 วางเท้าลงนี้แหละ. สังขารทั้งหลายที่
 เกิดขึ้นในส่วนนั้น ๆ ยังไม่ทันถึงส่วนนอกนี้ ๆ
 ย่อมแตกไปเป็นข้อ ๆ เป็นท่อน ๆ เป็น
 แคน ๆ ในส่วนนั้น ๆ นั้นแหละ ดังกล่าวมานี้
 เหมือนงา ที่เขาใส่ลงไปใ้ในกระเบื้องร้อน
 แดกดังตะกั่ว อยู่ ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น
 จึงเป็นของไม่เที่ยง เพราะเหตุที่ไม่เที่ยง
 จึงเป็นทุกข์ เพราะเหตุที่เป็นทุกข์ จึงเป็น
 อนัตตา" ดังนี้. การพิจารณารูปของพระโยคี

^๑ ฉ. อัย ปาโร น ทิสฺสตี.

ผู้เห็นแจ้งสังขารทั้งหลาย อันถึงความแตกดับ
ไปเป็นข้อ ๆ อย่างนั้น ชื่อว่าเป็นของสุขุม.

๑๑๑. สุขุมตฺเต จ ปนฺสูส อิทฺติ
โอบมฺมํ, เอโก กิร ทารุคฺคิฏฺฐกาทิสฺสุ
กตปริจโย อทฺธิจฺบุพฺพทีโป ปจฺจนฺตวาสิโก
นคฺรมาคฺคมฺม อนฺตราปณฺเฑ ชลมาณํ ปทีปํ
ทิสฺสุวา เอกํ ปุริสํ ปุจฺฉิ "อมฺโห" กิณฺนาเมตฺตํ
เอวํ มฺนาปนฺ"ติ. ตมฺเณ โส อาท. "กิเมตฺต
มฺนาปํ, ปทีโป นาเมสฺส เตลฺกฺขเยน
วฺญฺญิกฺขเยน จ กตมฺคฺโคปิสฺสุส น
ปณฺเฑยิสฺสุส"ติ. ตมฺเณ โย เอวมาท "อิทฺติ
โอฟาริกํ, อิมิสฺสา ทิ วฺญฺญิยา อณฺุพฺพเพน
ทฺยหฺมานาย ตตฺติยาเก ตตฺติยาเก ชาลา
อิทฺริทฺรํ ปเทสฺส อปฺปตฺวาว นิรุชฺฌิสฺสุส"ติ.
ตมฺเณ โย เอวมาท "อิทฺมฺปิ โอฟาริกํ,
อิมิสฺสา ทิ อํงคฺลนฺตเร อทฺตมฺงคฺลนฺตเร-
คฺลนฺตเร^๒ ตนฺตุมฺหิ ตนฺตุมฺหิ อํสุมฺหิ อํสุมฺหิ

๑๑๑. ก็เรื่องต่อไปนี้เป็นอุปมาใน
ความสุขุมแห่งการพิจารณารูปนั้น, มีเรื่องว่า
ชาวชนบทปลายแดนผู้หนึ่ง สร้างความคุ้นเคย
ไว้ในคบเพลิงไม้ คบเพลิงหญ้า เป็นต้น
ไม่เคยเห็นตะเกียง พอมาเมืองกรุง เห็น
ตะเกียงที่ลูกโพล่งอยู่กลางตลาด ก็ถามบุรุษ
คนหนึ่งว่า "นี่แน่ะพ่อมหาจําเริญ สิ่งนี้
น่าชอบใจอย่างนี้ นี่ชื่ออะไร?". บุรุษคนนั้น
จึงตอบเขาว่า "จะมีอะไรน่าชอบใจในสิ่งนี้
เล่า, นี่ชื่อว่าตะเกียง แม้ทางไปของมัน
จักไม่ปรากฏเพราะน้ำมันหมดและเพราะสิ้น
ไส้" ดังนี้. อีกคนหนึ่ง กล่าวกะเขา
อย่างนี้ว่า "ชื่อที่ว่ามันยังจักว่าทยาบ, เพราะ
ว่าเปลวไฟแห่งเกลียวไส้ที่ไหม้ไปตามลำคับนี้
ในส่วนที่ ๓ แต่ละส่วน ยังไม่ทันถึงส่วนนอกนี้

^๑ ส. หมุโห.
^๒ อ. อํงคฺลนฺตเร อํงคฺลนฺตเร
อทฺตมฺงคฺลนฺตเร อทฺตมฺงคฺลนฺตเร.

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรค บ.ท. ๖-๕

ชลา อิตริตรี อัสสิ อปุตวาว นิรุชฺฌิสฺสตี^๑
 อัสสิ ปน มุณฺจิตฺวา น สกฺกา ชาลํ
 ปณฺณาเปตฺตุนฺ"ติ.

และนอกนั้นเลย ก็จกดับไป" ดังนี้. อีกคนหนึ่ง
 กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า "แม้ชื่อที่ว่านี้ ก็ยัง
 จกว่าหายาบ, เพราะว่าเปลวไฟแห่ง
 เกลียวไฟนี้ ในระยะแต่ละ ๑ นิ้ว... ใน
 ระยะแต่ละครั้งนิ้ว... ในเส้นค้ายแต่ละ
 เส้น... ในใยค้ายแต่ละใย ยังไม่ทันถึง
 ใยค้ายนอกนั้นและนอกนั้นเลย ก็จกดับไป.
 ก็ใคร ๆ ละเลยใยค้ายแล้ว ไม่อาจทำ
 เปลวไฟให้ปรากฏได้" ดังนี้.

ตตฺถ "เตลกฺขเยน วฏฺฏิกฺขเยน
 จ ปทีปสฺส คตมคฺโคปิ น ปณฺณายิสฺสตี"ติ
 ปุริสสฺส ฌาณํ วิย โยคิโน อาทานนิกฺขเปนนโต
 วสฺสสฺสเตน ปริจฺฉินฺนรฺูเป ติลกฺขณาโรปนํ.
 "วฏฺฏิยา ตติยภาเค ตติยภาเค ชลา
 อิตริตรี ปเทสํ อปุตวาว นิรุชฺฌิสฺสตี"ติ
 ปุริสสฺส ฌาณํ วิย โยคิโน วสฺสสฺส
 ตติยโกฏฺฐาสปริจฺฉินฺเน วโยวฺชฺชตฺตงฺกมรฺูเป
 ติลกฺขณาโรปนํ. "องฺกุลงฺกุลนฺตเร ชลา

ในอุปมานั้น . การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์
 โดยการถือเอา และการปล่อยทิ้งไปในรูปที่
 กำหนดไว้ด้วย ๑๐๐ ปี แห่งพระโยคี
 เปรียบเหมือนความรู้ของบุรุษที่ว่า "แม้
 ทางไปของประทีป จกไม่ปรากฏ เพราะ
 น้ำมันหมด และเพราะสิ้นไฟ" ดังนี้. การ
 ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปที่แก่ไปตามวัย มีอันถึง
 ความตั้งอยู่ไม่ได้ ที่ตัดตอนไว้โดยส่วนที่ ๓
 แต่ละส่วนแห่ง ๑๐๐ ปี ของพระโยคี

^๑ อ . ม . นิรุชฺฌิสฺสตีติ .

อิทธิกร อปุตราว นิมิตฺตํ สติ ปรุสฺส ฌานํ ฌาย โยคิโน ทสฺส สปฺมจฺจ สจฺจ ตฺว สฺส-
 ทิว สฺส ทิว สฺส เอกว สฺส ปริจฺฉินฺเน รูเป
 ทิลกฺขณาโรปนํ. "อหฺมํ กุณฺณ กุณฺณ กุณฺณ ตเร
 ชาลา อิทธิกร อปุตราว นิมิตฺตํ สติ ปรุสฺส
 ฌานํ ฌาย โยคิโน เอเกก อุตฺว เสน
 เอกํ ว สฺสํ ทิธา ฉธา จ วิภชิตฺวา
 จ ตฺมา สทฺวิ มาส ปริจฺฉินฺเน รูเป
 ทิลกฺขณาโรปนํ. "ตฺนํ ตฺมํ ทิ ตฺนํ ตฺมํ ชาลา
 อิทธิกร อปุตราว นิมิตฺตํ สติ ปรุสฺส
 ฌานํ ฌาย โยคิโน กาทฺชฺช ฌว เสน
 รตฺตํ ทิว เสน จ เอกํ รตฺตํ ทิว จ
 โภจฺจาเส กตฺวา ปุพฺพ ฌว ทิว เสน จ
 ปริจฺฉินฺเน รูเป ทิลกฺขณาโรปนํ. "อํ สฺมํ
 อํ สฺมํ ชาลา อิทธิกร อปุตราว
 นิมิตฺตํ สติ ปรุสฺส ฌานํ ฌาย โยคิโน
 อภิกฺกมา ทิว เสน เจว อุตฺธ ฌว ทิว จ
 เอเกก โภจฺจา สว เสน ปริจฺฉินฺเน รูเป
 ทิลกฺขณาโรปนํ. (๒)

เปรียบเหมือนความรู้ของบุรุษที่ว่า "เปลวไฟ
 ในส่วนที่ ๓ แต่ละส่วน ยังไม่ทันถึงแต่ละส่วน
 นอกนั้นเลย ก็จกดับไป" ดังนี้. การยกขึ้น
 สู่ไตรลักษณ์ในรูปที่ได้ตัดตอนไว้ด้วย ๑๐ ปี
 ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี และปีเดียวของ
 พระโยคี เปรียบเหมือนความรู้ของบุรุษที่ว่า
 "เปลวไฟในแต่ละระยะ ๑ นิ้ว ยังไม่ถึงระยะ
 แต่ละ ๑ นิ้ว นอกนั้นเลย ก็จกดับไป" ดังนี้.
 การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ในรูปที่ได้ตัดตอนไว้
 ด้วย ๔ เดือน ๒ เดือน โดยแบ่ง ๑ ปี เป็น
 ๓ ส่วน และ ๖ ส่วน โดยเกี่ยวข้องกับเป็นฤ
 แต่ละฤของพระโยคี เปรียบเหมือนความรู้
 ของบุรุษที่ว่า "เปลวไฟในแต่ละครั้งนิ้ว
 ยังไม่ทันถึงระยะแต่ละครั้งนิ้ว นอกนั้นเลย ก็จก
 ดับไป" ดังนี้. การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปที่
 ตัดตอนไว้ โดยเกี่ยวกับข้างแรมข้างขึ้น
 โดยเกี่ยวกับคืนและวัน และโดยเกี่ยวกับ
 การแบ่งคืนและวันเป็น ๖ ส่วน มีเวลาเข้า
 เป็นต้นของพระโยคี เปรียบเหมือนความรู้
 ของบุรุษที่ว่า "เปลวไฟที่เส้นค้ายแต่ละเส้น

วิสุทธิมรรค ป.ท. ๖-๘

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สีตกาเล ปวตุตรูป อัญหกาลิ อปฺปตฺวา ละมุนละไม, พระโยคินัน ย่อมกำหนดรูปร่าง
 เอกุเถว นิรุชฺฌติ, ตสฺมา ตํ อนิจฺจํ ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปร่างอย่างนี้ว่า "รูปที่
 ทุกขมนตฺตา"ติ เอวํ ตตฺถ ติลกฺขณํ เป็นไปในเวลาร้อน ยังไม่ทันถึงเวลาเย็น
 อารโหเปติ. (๔) ย่อมดับไปในเวลาร้อนนั้นนั่นแหละ. รูปที่
 เป็นไปในเวลาเย็น ยังไม่ทันถึงเวลาร้อน
 ย่อมดับไปในเวลาเย็นนั้นนั่นแหละ, เพราะ
 ฉะนั้นรูปร่างจึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา" ดังนี้. (๔)

๑๑๔. กมฺมขี อายตฺนทวารวเสน
 ปากฺกั โหติ. จกฺขุทวารสฺมี หิ จกฺขุกาย-
 ภาวทสฺสกวเสน ตีส กมฺมชฺรูปานิ,
 อฺปฺตฺถมฺภกานิ ปน เตสํ อฺคฺคฺจิตฺตาทาร-
 สฺมฺภูจฺานานิ จตฺตวิสตีติ จตฺตปณฺณาส โหนฺติ.
 ตถา โสิตฆานชิวหาทฺวาเรสุ. กายทฺวาเร
 กายภาวทสฺสกวเสน เจว อฺคฺคฺสมฺภูจฺานาทิวเสน
 จ จตฺตจตฺตาทิส. มโนทฺวาเร ททฺยวตฺถ
 กายภาวทสฺสกวเสน เจว อฺคฺคฺสมฺภูจฺานาทิวเสน
 จ จตฺตปณฺณาสเมว.

๑๑๔. รูปที่เกิดแต่กรรม ย่อมเป็นอัน
 ปราภฺวโดยเกี่ยวกับทวาร คืออายตนะ.
 จริงอยู่ ในจักขุทวาร ย่อมมีรูปที่เกิดแต่
 กรรม ๓๐ โดยเป็นจักขุทสกะ กายทสกะ
 และภาวทสกะ. อนึ่ง ยังมีรูป ๒๔ ซึ่งมีตฺถ
 เป็นสมฺภูจฺาน มีจิตเป็นสมฺภูจฺาน และมีอาหาร
 เป็นสมฺภูจฺาน อันอุปถัมภ์รูปที่เกิดแต่กรรม
 เหล่านั้น จึงรวมเป็นรูป ๕๔ อย่าง. ใน
 โสิตทวาร ฆานทวาร และชิวหาทวาร
 ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ในกายทวารมีรูป ๔๔
 โดยเกี่ยวกับเป็นกายทสกะกับภาวทสกะ และ

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โดยเกี่ยวกับเป็นรูปที่อุปถัมภ์ มีรูปที่มีฤๅเป็น
สมุฏฐานเป็นต้น. ในมโนทวารมีรูป ๕๔ นั้น-
เทียว โดยเกี่ยวกับเป็นทหยวัตฤๅทสกะ
กายทสกะ และภาวทสกะ และโดยเกี่ยวกับ
เป็นรูปที่อุปถัมภ์มีรูปที่มีฤๅ เป็นสมุฏฐาน
เป็นต้น.

โส สพฺพมฺปิ ตํ รูปํ ปรีกฺขเหตฺวา
"จกฺขุทฺวาเร ปวตฺตฺตฺรูปํ โสตฺตฺวาทํ อปฺปตฺวา
เอตฺตฺเถว นีรฺุชฺชเตติ. โสตฺตฺวาทเร ปวตฺตฺตฺรูปํ
ฆานทฺวาทํ. ฆานทฺวาทเร ปวตฺตฺตฺรูปํ
ชีวาทฺวาทํ. ชีวาทฺวาทเร ปวตฺตฺตฺรูปํ
กายทฺวาทํ. กายทฺวาทเร ปวตฺตฺตฺรูปํ มโนทฺวาทํ
อปฺปตฺวา เอตฺตฺเถว นีรฺุชฺชเตติ, ตสฺมา ตํ
อนิจฺจํ ทฺกฺขมฺนตฺตฺวา"ติ เอวํ ตตฺถ ติลกฺขณํ
อาโรเปติ. (๕)

พระโยคีนั้น ย่อมกำหนดรูปนั้น แม้
ทั้งหมด ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปนั้น อย่างนี้
ว่า "รูปที่เป็นไปในจักขุทวาร ยังไม่ทันถึง
โสตทวาร ย่อมดับไปในจักขุทวารนั้นนั่นแหละ.
รูปที่เป็นไปในโสตทวารยังไม่ทันถึงฆานทวาร
ย่อมดับไปในโสตทวารนั้นนั่นแหละ. รูปที่
เป็นไปในฆานทวาร ยังไม่ทันถึงชีวาทวาร
ย่อมดับไปในฆานทวารนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็น
ไปในชีวาทวาร ยังไม่ทันถึงกายทวาร ย่อม
ดับไปในชีวาทวารนั้นนั่นแหละ. รูปที่เป็นไป
ในกายทวาร ยังไม่ทันถึงมโนทวาร ย่อม
ดับไปในกายทวารนั้นนั่นแหละ, เพราะฉะนั้น
รูปนั้นจึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา" ดังนี้. (๕)

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤๅทธิ อัมพรไพศาล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๕. จิตตสมุฏฐาน รูป^๑ โสมนสฺสิต-
 โทมนสฺสิตวเสน ปากฺกั โทติ. โสมนสฺสิตกาเล อุบฺปนฺนํ หิ รูปํ สีนินฺทํ
 มุทุ ปิณฺฑํ ผสฺสวณฺฑํ โทติ. โทมนสฺสิตกาเล
 อุบฺปนฺนํ ชตฺตํ^๒ กิลนฺฑํ ทุพฺพณฺณํ โทติ. โส
 ติํ ปริกฺกเหตฺวา "โสมนสฺสิตกาเล ปวตฺตรูป
 โทมนสฺสิตกาลํ อปฺปตฺวา เอตฺถเว นิรุชฺฌติ.
 โทมนสฺสิตกาเล ปวตฺตรูปํ โสมนสฺสิตกาลํ
 อปฺปตฺวา เอตฺถเว นิรุชฺฌติ, ตสฺมา ตมฺปิ
 อนิจฺจํ ทุกฺขมตฺตตา"ติ เอวํ ตตฺถ ติลกฺขณํ
 อาโรเปติ.

๑๑๕. รูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ย่อมเป็น
 อันปรากฏโดยเกี่ยวกับเวลาที่จิตใจ และเวลา
 ที่เสียใจ. เป็นความจริงว่า รูปที่เกิดขึ้น
 ในเวลาที่จิตใจ ย่อมเป็นรูปที่ละมุนละไม
 อ่อนนุ่ม อิ่มเอิบ มีสัมผัสดี. รูปที่เกิดขึ้นใน
 เวลาที่เสียใจ ย่อมเป็นรูปที่ขรุขระ อึกโรย
 มีผิวพรรณไม่ผ่องใส. พระโยคินั้นย่อมกำหนด
 รูปนั้นยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปนั้น อย่างนี้ว่า
 "รูปที่เป็นไปในเวลาที่จิตใจ ยังไม่ทันถึงเวลา
 ที่เสียใจ ก็ย่อมดับไปในเวลาที่จิตใจนั้น
 แหละ. รูปที่เป็นไปในเวลาที่เสียใจ ยัง
 ไม่ทันถึงเวลาที่จิตใจ ก็ย่อมดับไปในเวลาที่
 เสียใจนั้นนั้นแหละ, เพราะฉะนั้นแม้รูปนั้นจึง
 เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้.

ตสฺเสวํ จิตฺตสมุฏฐานํ รูปํ ปริกฺกเหตฺวา
 ตตฺถ ติลกฺขณํ อาโรเปยฺโต อยมตฺถโก
 ปากฺกั โทติ :

เมื่อพระโยคินั้นกำหนดรูป ที่มีจิตเป็น
 สมุฏฐาน ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปนั้นอยู่อย่างนี้
 ความข้อต่อไปนี้ ย่อมปรากฏให้เห็นว่า :

^๑ ฉ. อัย ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. ฌตฺตํ.

ชีวิต อตฺตภาโว จ
 สุขทุกฺขา จ เกวลา
 เอกจิตฺตสมายฺยตฺตา
 ลหุโส วตฺตเต ชโย.
 จุลลาสิทิสฺสสุสานิ
 กปฺปํ ทิฏฺฐนฺตํ เย มรु
 น เตวว เตปิ ทิฏฺฐนฺตํ
 ทฺวํหิ จิตฺเตหิ สโมหิตา.
 เย นิริหฺธา มรณฺตสฺส
 ทิฏฺฐมานสฺส วา อธิ
 สหฺเพว สหิสฺสา ชนฺธา
 คตา อปฺปปฏิสนฺธิกา.
 ฉนฺนตรา จ เย ภคฺคา
 เย จ ภคฺคา ฉนาคเต
 ตทฺนตรา นิริหฺธานํ
 เวสมํ นตฺถิ ลกฺขณฺ.
 ฉนฺนิตฺตเตน น ชาโต
 ปจฺจุปฺปนฺเนน ชีวิติ
 จิตฺตภงฺกา มโต โลโก

ชีวิต อตฺตภาพ สุขและทุกข์ทั้งมวล
 ประกอบไว้กับจิตดวงเดียว ขณะย่อม
 เป็นไปโดยพลัน เทวตาเหล่าใด
 คํารงอยู่ได้ตลอด ๘๔,๐๐๐ กับ
 เทวตาแม่เหล่านั้น ก็ทำให้ว่าเป็นผู้
 ประกอบกับจิต ๒ ดวง คํารงอยู่ไม่
 ชั้นทั้งหลายเหล่าใด ที่ดับไปแล้วของ
 สัตว์ที่ตาย หรือที่ยังคํารงอยู่ใน
 ปวัตติกาลนี้ ชั้นเหล่านั้นเป็นเหมือน
 กันหมดเลยเทียว คือไปแล้วไม่มี
 ปฏิสนธิอีกต่อไป ชั้นที่แตกดับเป็น
 ลำดับก็คือ ชั้นที่แตกดับในอนาคตก็คือ
 ชั้นที่ดับในระหว่าง แห่งชั้นเหล่านั้น
 ก็คือ ห้ามความแตกต่างกันในเพราะ
 ลักษณะไม่ สัตว์โลกเชื่อว่ายังไม่เกิด
 ก็เพราะจิตยังไม่บังเกิด เชื่อว่าเป็นอยู่
 ก็เพราะ จิตที่เกิดแล้วเฉพาะหน้า
 เชื่อว่าตาย ก็เพราะความแตกดับไป
 แห่งจิต (ที่วามานี้) จักว่าเป็นบัญญัติ

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปณฺณตฺติ ปรมตฺติยา.
 อนิธานคคา ภคฺคา
 ปุณฺโฆ นตฺติ อนาคเต
 นิพฺพตฺตา เยปิ ติฏฺฐนฺติ
 อารกฺเค สาสฺนุปมา.
 นิพฺพตฺตานนฺจ ฐมฺมานํ
 ภงฺโก เนสํ ปุรฺกฺขโต
 ปโลกฐมฺมา ติฏฺฐนฺติ
 โปราณฺเหติ อมิสฺสสิตา.
 อหสฺสนโต आयนฺติ
 ภคฺคา คจฺจนฺตฺยทสฺสนํ
 วิชฺชุปาโทว อากาเส
 อุปฺชชฺชนฺติ วยนฺติ จาติ? (๖)

ทางปรมัตถธรรม สังขาร
 ึ่งหลายที่แตกดับไปแล้ว มิได้ไปยัง
 ที่เก็บ กอง(สัตว์ทั้งหลาย) ย่อม
 ไม่มีอยู่ในอนาคต แม้ธรรมเหล่าใด
 บังเกิดแล้ว ธรรมเหล่านั้นดำรงอยู่
 มีอุปมาเหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาค บน
 ปลายเข็ม ก็ธรรมที่บังเกิดแล้วเหล่า
 นั้นมีอันทำความแตกดับไปไว้เบื้องหน้า
 ึ่งที่มีความแตกทำลายไปเป็นธรรมคา
 ดำรงอยู่ ก็ไม่ปะปนด้วยสิ่งเก่า ๆ
 ธรรมเหล่านั้นย่อมมาโดยไม่อาจเห็น
 แตกดับแล้วก็ถึงความไม่ปรากฏ ย่อม
 เกิดขึ้น และปราศไป เหมือนความ
 เกิดขึ้นแห่งสายฟ้าในอากาศ ฉะนั้น
 ดังนี้. (๖)

๑๖๖. เอวํ ออาหารมยาทีสุ ติลกฺขณํ
 อโรเปตฺวา ปฺน ฐมฺมตารุเป ติลกฺขณํ
 อโรเปติ. ฐมฺมตารุรูปํ นาม พหิทฺธา

๑๖๖. พระโยคี ครั้นยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์
 ในรูปที่เกิดเพราะอาหารเป็นต้น อย่างนั้นแล้ว
 ก็ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปธรรมคาอีก. ชื่อว่า

๑ ขุ. มหา. ๒๘/๑๘๒/๑๔๑-๑๔๒.

อนินุทริยพทุธ อยโลหติปฐีสสุวณฺณรชตมุตฺตา-
 มณีเวฬุริยสงฺขสิลาปวาฬโลหิตงฺกมสารกฺลล-
 ภูมิปาสาณปพฺพตติณฺรูกฺขลตาทิเกทํ วิวญฺญ-
 กปฺปโต ปฏฺจาย อุปฺปชฺชนกรูปี. ททสฺส
 อโสฺกงฺกุราทิวเสน ปากฺกํ โหติ.

รูปธรรมคา ใต้แก่ รูปที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์
 ในภายนอกเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งวิวัฏฏกัป มี
 ประเภทเป็นเหล็ก โลหะ คีบูก ตะกั่ว ทอง
 เงิน แก้วมุกดา แก้วมณี ไพฑูรย์ สังข์ สีลา
 แก้วประพาฬ ทับทิม แก้วลาย แผ่นดิน หิน
 ภูเขา หญ้า ต้นไม้ เกรื่อเถาเป็นต้น. รูป-
 ธรรมคานั้น ย่อมปรากฏแก่พระโยคินั้น ด้วย
 อำนาจเหตุ มีหน่ออโศกเป็นต้น.

อโสฺกงฺกุรี ทิ อาทิโตว ฅนฺรตฺตํ
 โหติ, ตโต ทฺวิหตฺตํทจฺเจเน ฆนฺรตฺตํ,
 ปุณฺ ทฺวิหตฺตํทจฺเจเน มนฺทรตฺตํ, ตโต
 ตฺรณฺปลลววณฺณํ, ตโต ปรีณตฺปลลววณฺณํ,
 ตโต หริตฺปนฺณวณฺณํ, ตโต นีลปนฺณวณฺณํ,
 ตโต นีลปนฺณวณฺณกาลโต ปฏฺจาย
 สภากรูปสนฺตํ อนุปฺปนฺนธาปยมานํ
 สิวจฺจรมตฺเตน ปณฺทฺปลาสิ หุตฺวา วณฺญโต
 ฉิขฺชิตฺวา ปตติ.

จริงอยู่ หน่อ(ยอด)อโศก แรกที่เคี้ยว
 มีสีแดงอ่อน ๆ (เรื่อ ๆ), พอล่วงไปได้สัก
 ๒-๓ วัน ต่อจากนั้น ก็มีสีแดงเข้มขึ้น,
 พอล่วงไปสัก ๒-๓ วัน ก็มีสีแดงจางลง,
 ต่อจากนั้นไป ก็มีสีเหมือนใบไม้อ่อนแรกผลิ,
 ต่อจากนั้นไปก็มีสีเหมือนใบอ่อนที่แก่ขึ้น, ต่อ-
 จากนั้นไปก็มีใบเป็นเขียวอ่อน, ต่อจากนั้นไป
 ก็มีสีเขียวแก่, ต่อจากนั้นไปจับตั้งแต่กาลที่มี
 สีใบเขียวแก่แล้ว ก็ย่อมทำความสืบท่อแห่ง
 รูปอันสภาะกันให้ติดเนื่องกันไป โดยล่วงไป
 ได้ประมาณ ๑ ปี ก็จะเป็นใบเหลือง แล้ว
 หลุดจากซัวหล่นไป.

คุณหญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โสี ทํ ปริกุกเหตุวา "ตฺนุรตฺตกาเล
 ปวตฺตรูปุ ฆนรตฺตกาลํ อปฺปตฺวา นินฺชุตฺติ.
 ฆนรตฺตกาเล ปวตฺตรูปุ มนฺทรตฺตกาลํ.
 มนฺทรตฺตกาเล ปวตฺตรูปุ ตฺรณฺปลฺลวณฺณกาลํ.
 ตฺรณฺปลฺลวณฺณกาเล ปวตฺตํ ปรีณตฺปลฺลวณฺณ-
 กาลํ. ปรีณตฺปลฺลวณฺณกาเล ปวตฺตํ
 หริตฺปณฺณวณฺณกาลํ. หริตฺปณฺณวณฺณกาเล ปวตฺตํ
 นีลปณฺณวณฺณกาลํ. นีลปณฺณวณฺณกาเล ปวตฺตํ
 ปณฺหุปลาสกาลํ. ปณฺหุปลาสกาเล ปวตฺตํ
 วญฺญโต ฉิชฺชิตฺวา ปตฺนกาลํ อปฺปตฺวา
 นินฺชุตฺติ, ตสฺมา ทํ อนิจฺจํ ทุกฺขมฺนตฺตา"ติ
 ทิลกฺขณํ อโรเปติ, เอวํ ตตฺถ ทิลกฺขณํ
 อโรเปตฺวา อิมินา นเยน สหฺมฺปิ
 ธมฺมตารุปี สมฺมสฺติ. (๑)

พระโยคีน้นกำหนดรูปธรรมคานั้น ยก
 ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปธรรมคานั้นว่า "รูป
 ที่เป็นไปในเวลาที่มีสีแดงอ่อน ๆ ยังไม่ทัน
 ถึงเวลาที่มีสีแดงเข้มเลย ก็ย่อมดับไป. รูปที่
 เป็นไปในเวลาที่มีสีแดงเข้ม ยังไม่ทันถึง
 เวลาที่มีสีแดงจางลงเลยย่อมดับไป. รูปที่
 เป็นไปในเวลาที่มีสีแดงจางลง ยังไม่ทันถึง
 เวลาที่เป็นไป มีสีเหมือนใบอ่อนแรกผลิเลย
 ย่อมดับไป. รูปที่เป็นไปในเวลาที่เป็นไปมีสี
 เหมือนใบอ่อนแรกผลิ ยังไม่ทันถึงเวลาที่มีสี
 เหมือนใบอ่อนที่แก่จัดขึ้นเลยย่อมดับไป. รูปที่
 เป็นไป ในเวลาที่มีสีเหมือนใบอ่อนที่แก่จัดขึ้น
 ยังไม่ทันถึงเวลาที่มีสีเหมือนใบเขียวอ่อนเลย
 ย่อมดับไป. รูปที่เป็นไปในเวลาที่มีสี
 เหมือนใบเขียวอ่อน ยังไม่ทันถึงเวลาที่มีสี
 เหมือนใบเขียวแก่เลยย่อมดับไป. รูปที่เป็น
 ไปในเวลาที่มีสีเหมือนใบเขียวแก่ ยังไม่ทัน
 ถึงเวลาที่เป็นไปเหลืองเลยย่อมดับไป. รูปที่
 เป็นไปในเวลาที่เป็นไปเหลือง ยังไม่ทันถึง
 เวลาที่หลุดหล่นลงจากช่อเลย ก็ย่อมดับไป,

คุณมณีพันธุ์-คุณอุษา จารุคุณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะฉะนั้นรูปธรรมคานั้น จึงเป็นของ
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้,
ครั้นยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในรูปธรรมคานั้นอย่างนี้
แล้ว ก็ย่อมพิจารณารูปธรรมคานี้ทั้งหมด
โดยนัยนี้. (๑)

เอวี่ ทาว รูปสตุททวเสณ ติลกขณั
อาโรเปตฺวา สงฺขาราเร สมฺมสตี.

พระโยคี ย่อมพิจารณาสังขารทั้งหลาย
ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดยเกี่ยวกับรูปสตุททกะ
ตามประการดังกล่าวมาอย่างนี้ ก่อน.

อรูปสตุททกสมฺมสนกถา

กล่าวว่าการพิจารณารูปโดยอาการ ๗

๑๑๗. ยี่ ปน วุคฺคั "อรูปสตุทท-
วเสนา"ติ, ตตฺถ อยั มาตีกา, กลาปโต,
ยมกโต, ขณิกโต, ปฏิปาฏิโต,
ทัญญุจุกฺขมาฏฺเณโต, มานสมฺมุคฺขมาฏฺเณโต,
นิกฺกนฺตีปริยาทานโตติ. ...

๑๑๗. ส่วนในคำที่ท่านอาจารย์กล่าว
ไว้ว่า "โดยเกี่ยวกับหมวด ๑ แห่งอรูป" ดังนี้
มีมาตีกาดังต่อไปนี้ว่า พระโยคี ย่อม
พิจารณาสังขารยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ โดย
เกี่ยวกับอรูปสตุททกะอย่างนี้คือ โดยเป็นกลาป
โดยเป็นของมีกู่ โดยเป็นไปในขณะแห่งจิต
โดยลำดับ โดยการเพิกถอนทิสฺฐิ โดยการ
เพิกถอนมานะโดยการทำสมาธิใคร่ให้สิ้นไป.

คุณบัณฑิต-คุณอุษา จารุคุณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คตถ กลาปโตติ ผลฺสฺสพญจมา^๑
 ธมฺมา. กถํ กลาปโต สมฺมสตีติ ? อธิ
 ภิกฺขุ อิติ ปฏิสณฺณิกฺขติ : "เย อิมเ 'เกสา
 อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา'ติ สมฺมสเน
อุปฺปนฺนา ผลฺสฺสพญจมา^๑ ธมฺมา, เย จ
 'โลมา ฯเปฯ มตฺถลฺลํ อนิจฺจ
ทุกฺขมตฺตา'ติ สมฺมสเน อุปฺปนฺนา
ผลฺสฺสพญจมา^๑ ธมฺมา, สฺพเพ เต อิตริตรํ
อปฺปตฺวา ปพฺพปพฺ โอิธิโอิธิ^๒ หุตฺวา
ตตฺตกปาเล ปกฺขิตฺตติลา วีย ตฺตฺตฺตฺตฺต
วินฺนฺจา, ตสฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา'ติ.
 อयํ ทาว วิสุทฺธิกถาย นโย.

ในบทมัทติกาลเหล่านั้น คำว่า โดยกลาป
 ความว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕
 (ชื่อว่ากลาป). พระโยคี ย่อมพิจารณาโดย
 กลาป อย่างไร ? (ตอบว่า)ภิกษุในพระ-
 ศาสนานี้ ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ ว่า :
 "ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕ ที่เกิดขึ้น
 ในคราวพิจารณาว่า 'ผมไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา' เหล่านี้ใด, และธรรมทั้งหลาย
 มีผัสสะเป็นที่ ๕ ที่เกิดขึ้นในคราวที่พิจารณา
 ว่า 'ชน ฯลฯ มันสมอง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา' เหล่านี้ใด, ธรรมทั้งหลาย
 มีผัสสะเป็นที่ ๕ เหล่านี้ทั้งหมด ยังไม่ทันถึง
 ธรรมมีผัสสะเป็นที่ ๕ นอกนี้ ๆ ก็ย่อมพินาศ
 ไปเป็นข้อ ๆ เป็นส่วน ๆ เหมือนงาที่ใส่
 ในกระเบื้องร้อนแตกดังตฺตฺตฺตฺต อยู่ ฉะนั้น,
 เพราะฉะนั้นจึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา". นี้เป็นนัยในวิสุทฺธิกถาก่อน.

^๑ ม. ส. ผลฺสฺสพญจมา.

^๒ ส. โอิธิโอิธิ.

อริยวัสกถาย ปน " เหฏฐา รูปสตุตเท
 สตุตสุ ฐาเนสุ 'รูป อนิจจัง ทุกขมนตฺตา'ติ
 ปวคฺคจิตฺตํ อปเรน จิตฺเตน 'อนิจจัง
 ทุกขมนตฺตา'ติ สมนฺสนฺโต 'กลาปโต
 สมนฺสตี'ติ วุคฺคํ, ตํ ยุตฺตครุ. ตสฺมา
 เสสานิปี เตเนว นเยน วิหิสีสาม. (๑)

ส่วน ในอริยวัสกถา ท่านกล่าวไว้ว่า
 "พระโยคาวจร เมื่อพิจารณาจิตดวงที่เป็น
 ไปในฐานะ ๑ ในหมวด ๑ แห่งรูปในหนหลัง
 ว่า 'รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา'
 ดังนี้ ด้วยจิตอีกดวงหนึ่งว่า 'จิตดวงก่อนนั้น
 ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา' ดังนี้ ก็
 ชื่อว่า พิจารณาโดยกลาป" ดังนี้, คำที่ท่าน
 กล่าวไว้ในอริยวัสกถานั้น ถูกต้องกว่า.
 เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าก็จักจำแนกบทที่เหลือ
 โดยนัยนั้นนั่นแล. (๑)

๑๑๘. ยมกโตติ อธิ ภิกฺขุ อาทาน-
 นิกุเชปรูป "อนิจจัง ทุกขมนตฺตา"ติ สมนฺสิตฺวา
 ตมฺปิ จิตฺตํ อปเรน จิตฺเตน "อนิจจัง
 ทุกขมนตฺตา"ติ สมนฺสตี. วโยวุพฺพตฺตงฺคฺมรูป
 อาหารมยํ อุกฺคฺมยํ กมฺมขํ จิตฺตสมฺภูฐานํ
 ฐมฺมตารูป "อนิจจัง ทุกขมนตฺตา"ติ สมนฺสิตฺวา
 ตมฺปิ จิตฺตํ อปเรน จิตฺเตน "อนิจจัง
 ทุกขมนตฺตา"ติ สมนฺสตี. เอวํ ยมกโต
 สมนฺสตี นาม. (๒)

๑๑๘. คำว่า โดยเป็นคู่ ความว่า
 ภิกษุในพระศาสนาพิจารณารูปในการยึดถือ
 และในการทอดทิ้งไปว่า "ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา" ดังนี้ แล้วพิจารณาจิตแม้ดวงนั้น
 ด้วยจิตดวงอื่นว่า "จิตดวงก่อนนั้นไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา". พิจารณารูปที่แก่ไป
 ตามวัย มีอันถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ รูปที่เกิด
 ด้วยอาหาร รูปที่เกิดด้วยอุตุ รูปที่เกิดแต่
 กรรม รูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน รูปธรรมดาว่า

"ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้ แล้วพิจารณาจิตแม้ดวงนั้น ด้วยจิตดวงอื่นว่า "จิตดวงก่อนนั้นก็ไม่ใช่ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้. ชื่อว่า ย่อมพิจารณาโดยเป็นคู่ ตามประการดังกล่าวมานี้. (๒)

๑๖๘. ขณิกโตติ อธิ ภิกขุ อาทาน-
นิกุเขปรูป "อนิจจัง ทุกขมนตฺตา"ติ สมมุสตีวา
คัม ปจฺมจิตฺตํ ทฺตฺติยจิตฺเตน, ทฺตฺติยํ ตตฺติเยน,
ตตฺติยํ จตฺตฺตฺเถน, จตฺตฺตฺถํ ปณฺจเมเน "เอตมฺปิ
อนิจจัง ทุกขมนตฺตา"ติ สมมุสตี.
วโยวฺทฺตฺตฺถจฺจกมฺรูป, อาหารมฺยํ, อุตฺตมฺยํ,
กมฺมขี, จิตฺตสมฺภูจฺจานํ, ธมฺมตฺตารูป "อนิจจัง
ทุกขมนตฺตา"ติ สมมุสตีวา คัม ปจฺมจิตฺตํ
ทฺตฺติยจิตฺเตน, ทฺตฺติยํ ตตฺติเยน, ตตฺติยํ
จตฺตฺตฺเถน, จตฺตฺตฺถํ ปณฺจเมเน "เอตมฺปิ
อนิจจัง ทุกขมนตฺตา"ติ สมมุสตี. เอว
รูปปริกฺกทฺทจิตฺตโต^๑ ปฏฺจาย จตฺตฺตาริ

๑๖๘. คำว่า โดยเป็นไปในขณะแห่งจิต
ความว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณารูปใน
การยึดถือ และในการทอดทิ้งไปว่า "ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้ (ด้วยจิตดวง
ที่ ๑) แล้วพิจารณาจิตดวงที่ ๑ นั้น ด้วยจิต
ดวงที่ ๒, พิจารณาจิตดวงที่ ๒ ด้วยจิต
ดวงที่ ๓, พิจารณาจิตดวงที่ ๓ ด้วยจิต
ดวงที่ ๔, พิจารณาจิตดวงที่ ๔ ด้วยจิตดวง
ที่ ๕ ว่า "แม้จิตดวงที่ ๕ นี้ ก็ไม่ใช่
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้. ภิกษุ
พิจารณารูปที่แก่ไปตามวัย มีอันถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้, รูปที่เกิดด้วยอาหาร, รูปที่เกิดด้วย

^๑ ม. ย. รูปปริกฺกทฺท.
ฉ. รูปปริกฺคาทก...

จตุตถาริ จิตฺตานี^๑ สมฺมสนฺโต ขณิกโต ฤๅ, รูปที่^๑เกิดแต่กรรม, รูปที่มีจิต
 สมฺมสติ นาม. (๓) เป็นสมุฏฐาน, รูปธรรมคา ว่า "ไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้ (ด้วยจิต
 ดวงที่ ๑) แล้ว พิจารณาจิตดวงที่ ๑ นั้น
 ด้วยจิตดวงที่ ๒, พิจารณาจิตดวงที่ ๒ ด้วย
 จิตดวงที่ ๓, พิจารณาจิตดวงที่ ๓ ด้วยจิต
 ดวงที่ ๔, พิจารณาจิตดวงที่ ๔ ด้วยจิตดวง
 ที่ ๕ ว่า "แม้จิตดวงที่ ๔ นี้ ก็ไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ดังนี้. ภาสิเมื่อ
 พิจารณาจิตคราวละ ๔ ดวง จับตั้งแต่จิตที่
 กำหนดถือเอารูป ตามประการดังกล่าวมานี้
 ก็ชื่อว่า พิจารณาโดยเป็นไปในขณะแห่งจิต.
 (๓)

๑๒๐. ปฏิบัติโทติ อาทานนิกฺเขปรูป ๑๒๐. คำว่า โดยลำดับ ความว่า
 "อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา"ติ สมฺมสติ๓วา ตํ ภาสิในพระศาสนานี้พิจารณารูป ในการยึดถือ
 ปจฺมจิตฺตํ ทฺตฺติยจิตฺเตน, ทฺตฺติยํ ตติเยน, และการทอดทิ้งไปว่า "ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 ตติยํ จตฺตฺเถน ฯ เปฯ ทสฺมํ เอกาทสฺสเมน เป็นอนัตตา" ดังนี้ (ด้วยจิตดวงที่ ๑) แล้ว
 "เอตมฺปิ อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา"ติ สมฺมสติ. พิจารณาจิตดวงที่ ๑ นั้นด้วยจิตดวงที่ ๒,

^๑ อี. จตุตถาริ จิตฺตานี.

วโยหุตฺตตฺถกมฺรูป, อาหารมย์, อุคฺมย, พิจารณาจิตดวงที่ ๒ ด้วยจิตดวงที่ ๓,
 กมฺมขี, จิตฺตสมฺภูจฺานํ, ฐมฺมตารูป "อนิจฺจํ พิจารณาจิตดวงที่ ๓ ด้วยจิตดวงที่ ๔ ฯลฯ
 หุคฺขมฺนตฺตาทิ สมฺมสฺตีวา ตํ ปรมจิตฺตํ พิจารณาจิตดวงที่ ๑๐ ด้วยจิตดวงที่ ๑๑ ว่า
 หุคฺขยจิตฺเตน, หุคฺขยํ ตติเยน ฯเปฯ หสมํ "แม้จิตดวงที่ ๑๐ นี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เอกาทสฺเมน "เอตมฺปิ อนิจฺจํ เป็นอนัตตา" ดังนี้ พิจารณารูปที่แก่ไป
 หุคฺขมฺนตฺตาทิ. เอวํ วิปสฺสนาปฏิปาฏิยา ตามวัย มีอันถึงความตั้งอยู่ไม่ได้, รูปที่
 สกฺลมฺปิ ทิวสภากํ สมฺมสฺตีวํ ฏฺฎฺเวยฺย. เกิดด้วยอาหาร, รูปที่เกิดด้วยฤดู รูปที่
 ยาว หสมจิตฺตสมฺมสนา ปน รูปกมฺมภูจฺานมฺปิ เกิดแต่กรรม, รูปที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺาน, รูป
 อรูปกมฺมภูจฺานมฺปิ ปคฺฉํ โทติ. ตสฺมา ธรรมดาว่า "ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 หสฺเมเยว จเปตพฺพนฺติ วุคฺคํ. เอวํ อนัตตา" ดังนี้ (ด้วยจิตดวงที่ ๑)แล้ว
 สมฺมสนฺโต ปฏิปาฏิโต สมฺมสฺตี นาม. (๔) พิจารณาจิตดวงที่ ๑ นั้น ด้วยจิตดวงที่ ๒,
 พิจารณาจิตดวงที่ ๒ ด้วยจิตดวงที่ ๓ ฯลฯ
 พิจารณาจิตดวงที่ ๑๐ ด้วยจิตดวงที่ ๑๑ ว่า
 "แม้จิตดวงที่ ๑๐ นี้ ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา" ดังนี้. ภิกษุควรพิจารณาไป
 โดยลำดับวิปัสสนาอย่างนี้ ตลอดทั้งวัน.
 อันว่าทั้งรูปกรรมฐาน ทั้งอรูปกรรมฐาน ย่อม
 ต้องมีความคล่องแคล่ว ตั้งแต่การพิจารณาถึง
 จิตดวงที่ ๑๐. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าววว่า
 พระโยคีพึงพักการพิจารณาไว้ที่จิตดวงที่ ๑๐

คุณมณีพันธ์-คุณฉษา จารุฉล
 สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เท่านั้น. ภิกษุเมื่อพิจารณาโดยประการ
ดังกล่าวมานี้ ก็ชื่อว่า พิจารณาโดยลำดับ.
(๔)

๑๒๑. ทิวฺจฺจฺกฺขฺมาฏฺเณโต มาน-
สมฺกฺขฺมาฏฺเณโต นิกฺกนฺติปริยาทานโตติ อิมฺเส
ทีสุ วิสุ สมฺมสนฺนโย นาม นตฺถิ. ยมฺพเนตฺติ
เหฏฺฐา รูโป อธิ จ อรูปํ ปริคฺคหิตฺตํ, ตํ
ปสฺสฺสนฺโต รูปรูปรโต อุตฺถํ อณฺณํ สตฺตํ นาม
น ปสฺสฺสตี. สตฺตสฺส อทสฺสนฺโต ปฏฺฐาย
สตฺตสฺสณฺณา อุกฺขมาฏฺเณตา โหตี. สตฺตสฺสณฺณํ
อุกฺขมาฏฺเณตจิตฺเตน สงฺขาราเร ปริคฺคณฺหโต
ทิวฺจฺจฺ นุบฺบชฺชตี. ทิวฺจฺจฺยา อุนฺนุบฺบชฺชมานาย
ทิวฺจฺจฺ อุกฺขมาฏฺเณตา นาม โหตี. ทิวฺจฺจฺอุกฺขมาฏฺเณ-
จิตฺเตน สงฺขาราเร ปริคฺคณฺหโต มาโน
นุบฺบชฺชตี. มาเน อุนฺนุบฺบชฺชนฺเต มาน-
สมฺกฺขฺมาฏฺเณโต นาม โหตี. มานสมฺกฺขฺมาฏฺเณ-
จิตฺเตน สงฺขาราเร ปริคฺคณฺหโต ตณฺหา
นุบฺบชฺชตี. ตณฺหาเย อุนฺนุบฺบชฺชนฺตียา นิกฺกนฺติ
ปริยาทิณฺณา นาม โหตีติ อิทํ ทาว
วิสุทฺธิกถายํ วุตฺตํ.

๑๒๑. ในคำทั้ง ๓ ที่ว่า โดยเพิกถอนทิวฺจฺจฺ
โดยเพิกถอนมานะ โดยทำความใคร่ให้สิ้นไป
ดังนี้ นี้ ชื่อว่า นัยแห่งการพิจารณาแยกกัน
เป็นอย่าง ๆ ห้ามมิใช่. คือว่ารูปในหนหลังก็
อรูปที่ได้กำหนดในหนนี้ นี้ใด, ภิกษุเมื่อรูปรู
และอรูปนั้นอยู่ก็ย่อมมองไม่เห็นสิ่งอื่นที่ชื่อว่า
สัตว์นอกเหนือไปจากรูปและอรูป. สัตตสฺสณฺณา
(ความสำคัญว่าเป็นสัตว์) ก็เป็นอันถูกเพิกไป
จับตั้งแต่ไม่เล็งเห็นสัตว์. เมื่อภิกษุกำหนด
ถือเอาสังขารทั้งหลายด้วยจิต ที่เพิกถอน
สัตตสฺสณฺณาได้ ทิวฺจฺจฺก็ย่อมไม่เกิดขึ้น. เมื่อทิวฺจฺจฺ
ไม่เกิดขึ้น ก็ชื่อว่า เป็นอันเพิกถอนทิวฺจฺจฺ
เมื่อภิกษุกำหนดถือเอาสังขารทั้งหลายด้วยจิต
ที่เพิกถอนทิวฺจฺจฺได้ มานะก็ย่อมไม่เกิดขึ้น.
เมื่อมานะไม่เกิดขึ้น ก็ชื่อว่า เป็นอันเพิกถอน
มานะ ได้. เมื่อภิกษุกำหนดถือเอาสังขาร
ทั้งหลายด้วยจิตที่เพิกถอนมานะได้ ตณฺหา

คุณฉัพพัณฺณ-คุณอุษา จารุคฺค
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุท ธนุชา

ก็ย่อมไม่เกิดขึ้น. เมื่อตัดทาไม่เกิดขึ้น
ก็ชื่อว่า เป็นอันทำความใคร่ให้สิ้นไป นี้ เป็น
คำที่ท่านกล่าวไว้ใน วิสุทธิกถา ก่อน.

อริยวงศ์ ปน "พฺยจุจฺจฺฆาณโต
มานสมฺมุจฺจฺฆาณโต นิกฺกนฺติปริยาทานโต"ติ
มาติกิ จเปตฺวา อยิ นโย ทสฺสีโต.

ส่วนใน อริยวงศ์ ท่านตั้งขมามาติกา
ไว้ว่า "โดยการเพิกถอนทิสฺสุ โดยการเพิก-
ถอนมานะ โดยการทำความใคร่ให้สิ้นไป"
ดังนั้นแล้ว ก็ได้แสดงนัยต่อไปนี้.

"อหิ วิปสฺสามิ มม วิปสฺสนา"ติ
คณฺหโต หิ พฺยจุจฺจฺฆาณํ นาม น โหติ.
"สงฺขาราว สงฺขारे วิปสฺสนฺติ สมฺมุสนฺติ
วฏฺฐเบเนติ ปริคฺคณฺหนฺติ ปริจฺฉินฺหนฺติ"ติ
คณฺหโต ปน พฺยจุจฺจฺฆาณํ นาม โหติ.

ก็เมื่อภิกษุถือเอาว่า "เราเห็นแจ้ง
การเห็นแจ้งมีแก่เรา" ดังนั้น ไม่ชื่อว่า
เพิกถอนทิสฺสุ. แต่เมื่อถือเอาว่า "สังขาร
นั้นแหละ เห็นแจ้ง พิจารณา กำหนดแยก
กำหนดถือเอา กำหนดตัดสิ้นใจซึ่งสังขาร
ทั้งหลาย" ดังนั้น ก็ชื่อว่า มีการเพิกถอนทิสฺสุ.

"สุจฺจ วิปสฺสามิ มนํ วิปสฺสามิ"ติ
คณฺหโต มานสมฺมุจฺจฺฆาณํ นาม น โหติ.
"สงฺขาราว สงฺขारे วิปสฺสนฺติ สมฺมุสนฺติ
วฏฺฐเบเนติ ปริคฺคณฺหนฺติ ปริจฺฉินฺหนฺติ"ติ
คณฺหโต ปน มานสมฺมุจฺจฺฆาณํ นาม โหติ.

เมื่อภิกษุถือเอาว่า "เราเห็นแจ้งได้
เป็นอย่างดี เราเห็นแจ้งได้น่าพอใจ" ดังนั้น
ไม่ชื่อว่าเพิกถอนมานะ. แต่เมื่อถือเอาว่า
"สังขารนั้นแหละเห็นแจ้ง พิจารณา กำหนด
แยก กำหนดถือเอา กำหนดตัดสิ้นใจ ซึ่ง
สังขารทั้งหลาย" ดังนั้นก็ชื่อว่า เพิกถอนมานะ.

คุณยณิพันธ์-คุณอุษา จารุคุณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"วิปัสสิคัง สกุกโกมี"ติ วิปัสสนัง
 อสฺสาเทตฺตสฺส นิกฺกนฺติปริยาทานัง นาม น
 โหติ. "สงฺขาราว สงฺขารเ วิปัสสนุติ
 สมฺมสนฺติ วฏฺฐเบเนติ ปริกฺกณฺหนฺติ
 ปริจฺจณฺหนฺติ"ติ กณฺโหโต ปน นิกฺกนฺติปริยาทานัง
 นาม โหติ.

เมื่อภิกษุเห็นวิปัสสนา ว่า "เรา
 สามารถเห็นแจ้งได้" ดังนี้ ไม่ชื่อว่าทำ
ความใคร่ให้สิ้นไป. แต่เมื่อถือเอาว่า
 "สังขารนั้นแหละเห็นแจ้ง พิจารณา กำหนด
 แยก กำหนดถือเอา กำหนดตัดสิ้นใจซึ่ง
 สังขารทั้งหลาย" ดังนี้ ชื่อว่า ทำความใคร่
ให้สิ้นไป.

สเจ สงฺขาราว อตฺตาว ภเวยฺยํ,
 อตฺตาทิ กเหตฺตํ วฏฺฐเวยฺยํ, ฆนฺตฺตาว ปน
 อตฺตาทิ กหิตา, ตสฺมา เต อวสวตฺตณฺเณ
 ฆนฺตฺตาว, ทุตฺตวา อภาวณฺเณ ฆนฺจฺจา,
 อูปาทวหฺยปฺภีฬนฺเณ ทฺกฺขชาติ ปสฺสโต
ทฺฐิจฺจอกฺขมาณฺณํ นาม โหติ.

เมื่อเล็งเห็นอยู่ว่า ถ้าหากสังขารพึง
 เป็นอตฺตาไซ้, ก็ควรที่จะถือเอาว่าเป็น
 อตฺตา, แต่ว่าไม่ใช่อตฺตาเลย ก็ถือเอาว่า
 เป็นอตฺตา, เพราะฉะนั้น สังขารเหล่านั้น
 ชื่อว่า เป็นอนตฺตา โดยความหมายว่าไม่
 เป็นไปในอำนาจ, ชื่อว่าไม่เที่ยง โดย
 ความหมายว่า มีแล้วกลับไม่มี, ชื่อว่า
 เป็นทุกข์ โดยความหมายว่า มีความบีบคั้น
 โดยความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ดังนี้
 ชื่อว่า เพิกถอนทฺฐิ.

สเจ สงฺขาราว นิจฺจาว ภเวยฺยํ,
 นิจฺจาทิ กเหตฺตํ วฏฺฐเวยฺยํ, ฆนฺจฺจาว ปน
 เป็นของเที่ยงไซ้, ก็ควรที่จะถือเอาว่า

เมื่อเล็งเห็นอยู่ว่า ถ้าหากสังขารพึง
 เป็นของเที่ยงไซ้, ก็ควรที่จะถือเอาว่า

คุณมณีพันธุ์-คุณอุษา จารุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค ป.พ. ๖-๑๐

นิจจาติ กหิตา, ตสฺมา เต หุตฺวา เทียง, แต่วามไช่ของเทียงเลย ก็ถือเอา
อภาวฺเจน อนิจฺจา, อุปฺปาทยปฺปปีฬฺญฺเจน ว่าเทียง, เพราะฉะนั้น สังขารเหล่านั้น
ทุกฺขา, อวสวตฺตฺนฺญฺเจน อนตฺตาคิ ปสฺสโต ชื่อว่าไม่เทียง โดยความหมายว่า มีแล้ว
มานสมฺกฺขมาภฺว นาม โหติ.

กลับไม่มี, ชื่อว่าเป็นทุกฺช โดยความหมายว่า
มีความบีบคั้นโดยความเกิดขึ้น และความ
เสื่อมไป, ชื่อว่าเป็นอนัตตา โดยความหมาย
ว่า ไม่เป็นไปในอำนาจ ดังนี้ ก็ชื่อว่า
เพิกถอนมานะ.

สฺเจ สงฺขารา สุขา ภเวยฺยํ,
สุขาคิ กเหตุํ ฏฺเฏยฺยํ, ทุกฺขาว ปน
สุขาคิ กหิตา, ตสฺมา เต อุปฺปาทยปฺป-
ปีฬฺญฺเจน ทุกฺขา, หุตฺวา อภาวฺเจน
อนิจฺจา, อวสวตฺตฺนฺญฺเจน อนตฺตาคิ ปสฺสโต
นิกฺกนฺติปริยาทานํ นาม โหติ.

เมื่อเล็งเห็นอยู่ ว่า ถ้าหากสังขารพึง
เป็นสุขไซ้ไร, ก็ควรที่จะถือเอาว่าเป็นสุข,
แต่ว่าเป็นทุกฺชนั้นแหละ ก็ถือเอาว่าเป็นสุข,
เพราะฉะนั้น สังขารเหล่านั้น จึงชื่อว่า
เป็นทุกฺช โดยความหมายว่า มีความบีบคั้น
โดยความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป, ชื่อว่า
ไม่เทียง โดยความหมายว่า มีแล้วกลับไม่มี,
ชื่อว่าเป็นอนัตตา โดยความหมายว่า ไม่
เป็นไปในอำนาจ ดังนี้ ชื่อว่า ทำความใคร่
ให้สิ้นไป.

คุณมณีพันธ์-คุณอุษา จารุคุณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ สงฺขารเ อนฺตฺตโต ปสฺสนฺตสฺส
 ทุฏฺฐิสฺมกฺขณฺนํ นาม โทติ. อนิจฺจโต
 ปสฺสนฺตสฺส มานสฺมกฺขณฺนํ นาม โทติ.
 ทุกฺขโต ปสฺสนฺตสฺส นิกฺคฺติปริยาทานํ นาม
 โทติ. อิติ อยํ วิปสฺสนา อตฺตโน อตฺตโน
 จานเนเยว ทุฏฺฐิตฺติ. (๕-๖-๗)

เมื่อภิกษุ เห็นสังขารทั้งหลายว่าเป็น
 อนัตตาอย่างนี้ ก็ชื่อว่า เพิกทริฐิ. เมื่อเห็นว่า
 ไม่เที่ยง ชื่อว่า ถอนมานะ. เมื่อเห็นว่า
 เป็นทุกข์ ก็ชื่อว่า มีการทำความใคร่ให้สิ้นไป.
 วิปัสสนานี้ ย่อมตั้งอยู่ในฐานะของตน ๆ นั้น-
 เทียว ตามประการดังกล่าวมานี้ ฉะนั้นแล.
 (๕-๖-๗)

เอวํ อรุปสฺตคฺคกฺวเสณ ติลกฺขณฺณํ
 อารोเปตฺวา สงฺขารเ สฺมมฺสฺติ. เอตฺตาวตฺตา
 ปนสฺส รุปกมฺมฺหฺจฺจานมฺปิ อรูปกมฺมฺหฺจฺจานมฺปิ
 ปคฺคณฺโ ทติ.

พระโยคี ย่อมพิจารณาสังขาร ยกขึ้น
 สู่ไตรลักษณ์ โดยเกี่ยวกับอรุปสฺตคคะ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้. ก็ด้วยการบำเพ็ญ
 ภาวนาเพียงเท่านั้น ทั้งรูปกรรมฐาน ทั้ง
 นามกรรมฐาน ของพระโยคินั้น ย่อมเป็น
 ธรรมชาติที่คล่องแคล่ว.

๑๒๒. โส เอวํ ปคฺคณฺรปารูปกมฺมฺหฺจฺจานโน
 ยา อฺุปริ ภงฺกานุปสฺสนฺโต ปฏฺุจาย ปทาน-
 ปริณฺวาวเสณ สพฺพการฺโต ปตฺตพฺพพา
 อญฺุจาส มหาวิปสฺสนา, ตาสํ อีเชว ตาว
 เอกเทสํ ปฏิวิชฺฌนฺโต ตปฺปฏิปฺกฺขธฺมเม
 ปชฺหติ.

๑๒๒. มหาวิปัสสนา ๑๘ ที่พึงบรรลु
 โดยอาการทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่งปทาน-
 ปริณญา จับตั้งแต่ภังกานุปัสสนาญาณข้างหน้า
 ไป ไค พระโยคีผู้มีรูปกรรมฐานและนาม-
 กรรมฐานคล่องแคล่วอย่างนี้ นั้น เมื่อ
 แหงตลอดเอกเทศ(ส่วนหนึ่ง) แหงมหา-

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๖-๑๐

คุณมณีพันธุ์-คุณุษา จารุฉล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิปัสสนาเหล่านั้น ในทีรณปริญญานี้แหละอยู่
ก็ย่อมละกรรม อันเป็นปฏิปักษ์ต่อมหาวิปัสสนา
๑๘ เหล่านี้ได้.

อฏฐารส	มหาวิปัสสนา	นาม	ปัญญามือนิจจานุปัสสนาเป็นต้น	ชื่อว่า
อนิจจานุปัสสนาทิกา	ปณฺเฑา.	ยาสุ	มหาวิปัสสนา ๑๘.	ได้แก่บรรคามหาวิปัสสนา
อนิจจานุปัสสนี	ภาเวเนโต	นิจฺจสณฺณํ	ปชฺหติ,	ที่พระโยคี เมื่อเจริญอนิจจานุปัสสนา ก็ย่อม
ทุกขานุปัสสนี	ภาเวเนโต	สุขสณฺณํ	ปชฺหติ,	ละนิจฺจสณฺญาได้, เมื่อเจริญทุกขานุปัสสนา
อนตฺตานุปัสสนี	ภาเวเนโต	อตฺตสณฺณํ	ปชฺหติ,	ก็ย่อมละสุขสณฺญาได้, เมื่อเจริญอนตฺตานุ-
นิพฺพิทานุปัสสนี	ภาเวเนโต	นฺนํ	ปชฺหติ,	ปัสสนา ก็ย่อมละอตฺตสณฺญาได้, เมื่อเจริญ
วิราคานุปัสสนี	ภาเวเนโต	ราคํ	ปชฺหติ,	นิพฺพิทานุปัสสนาก็ย่อมละนฺนํ (ความเพลิด-
นิโรธานุปัสสนี	ภาเวเนโต	สมุทฺธํ	ปชฺหติ,	เพลิด)ได้, เมื่อเจริญวิราคานุปัสสนา ก็ย่อม
ปฏฺฐินิสฺสคฺคานุปัสสนี	ภาเวเนโต	อาทานํ	ปชฺหติ,	ละราคะได้, เมื่อเจริญนิโรธานุปัสสนา
ปชฺหติ,	ขยานุปัสสนี	ภาเวเนโต	ฆนสณฺณํ	ก็ย่อมละสมุทฺธํได้, เมื่อเจริญปฏฺฐินิสฺสคฺคา-
ปชฺหติ,	วยานุปัสสนี	ภาเวเนโต	อายุหนํ	นุปัสสนา ก็ย่อมละอาทาน(ความยึดถือ)ได้,
ปชฺหติ,	วิปริณามานุปัสสนี	ภาเวเนโต	ชฺฐสณฺณํ	เมื่อเจริญขยานุปัสสนา ก็ย่อมละฆนสณฺญาได้,
ชฺฐสณฺณํ	ปชฺหติ,	อนิมิตฺตานุปัสสนี	ภาเวเนโต	เมื่อเจริญวยานุปัสสนา ก็ย่อมละอายุหนะ
นิมิตฺตํ	ปชฺหติ,	อปฺปณฺธิทานุปัสสนี	ภาเวเนโต	(ความประมวลมา)ได้, เมื่อเจริญ
ปณฺธิ	ปชฺหติ,	สุณฺณตานุปัสสนี	ภาเวเนโต	วิปริณามานุปัสสนา ก็ย่อมละชฺฐสณฺญาได้,
อภินิเวสํ	ปชฺหติ,	อธิปฺปณฺณาธมฺมวิปัสสนี		เมื่อเจริญอนิมิตฺตานุปัสสนา ก็ย่อมละนิมิตได้,

คุณมณีพันธ์-คุณอุษา จารุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาเวนุโต สาราทานาภินิเวสํ ปชหติ, เมื่อเจริญอัปปหิตานุปัสสนา ก็ย่อมละภนิติ
 ยถาภูตญาณทสฺสนํ ภาเวนุโต สมฺโมหาภินิเวสํ (ความปรารถนา) ได้, เมื่อเจริญสุญญตานุ-
 ปชหติ, อาทินวานุปัสสนํ ภาเวนุโต ปัสสนา ก็ย่อมละภนินิเวสะ(ความยึดมั่น) ได้,
 อาลยาภินิเวสํ ปชหติ, ปฏิสังขานุปัสสนํ เมื่อเจริญอุทฺตปัญฺชาตมมวิปัสสนา ก็ย่อมละ
 ภาเวนุโต อปฺปฏิสังขํ ปชหติ, วิภูฏานุปัสสนํ สาราทานาภินิเวสะ (ความยึดมั่นคือความ
 ภาเวนุโต สํโยคาภินิเวสํ ปชหติ? ยึดถือว่าเป็นสาระ) ได้, เมื่อเจริญยถาภูต-
 ญาณทสฺสนะ ก็ย่อมละสมฺโมหาภินิเวสะ
 (ความยึดมั่นด้วยอำนาจความลุ่มหลง) ได้,
 เมื่อเจริญอาทินวานุปัสสนา ก็ย่อมละอาลยา-
 ภินิเวสะ(ความยึดมั่นว่ามีที่อยู่) ได้, เมื่อ
 เจริญปฏิสังขานุปัสสนา ก็ย่อมละอปฺปฏิสังขา
 (ความไม่รู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อปัญญา ที่พิจารณา)
 ได้, เมื่อเจริญวิภูฏานุปัสสนาย่อมละ
 สํโยคาภินิเวสะ (ความยึดมั่นอันเป็นกิเลส
 เครื่องประกอบ) ได้.

ตาสฺ ยสฺมา อิมินา อนิจฺจาติลกฺขณคฺคย-
 วเสน สงฺขารา ทิฏฺฐา, ทสฺมา อนิจฺจา-
 ทุกฺขาอนตฺตานุปัสสนา ปฏิวิทฺธา โทหนฺติ.

ในบรรคามาหาวิปัสสนา ๑๘ เหล่านี้
 เพราะเหตุที่ พระโยคีผู้นี้ ได้เห็นสังขาร
 ทั้งหลายด้วยอำนาจไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะ

๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๔.

ยสุมา จ "ยา จ อนิจจานุปัสสนา ยา จ
อนิมิตตานุปัสสนา, อิเม ธมฺมา เอกตฺตา,
พฺยณฺชนเมว นานํ". ตถา "ยา จ
ทุกฺขานุปัสสนา ยา จ อปฺปณฺหิตานุปัสสนา,
อิเม ธมฺมา เอกตฺตา, พฺยณฺชนเมว นานํ".
"ยา จ อนตฺตานุปัสสนา ยา จ
สฺยณฺตานุปัสสนา, อิเม ธมฺมา เอกตฺตา,
พฺยณฺชนเมว นานนฺ"^๑ติ วุตฺตํ. ตสฺมา ตาปี
ปฏฺวิทฺธา โหนฺติ.

เป็นต้นแล้ว, ฉะนั้นจึงเป็นอัน เธอได้แทง
ตลอด อนิจจานุปัสสนา ทุกฺขานุปัสสนา
และอนัตตานุปัสสนาแล้ว. อนึ่ง เพราะเหตุที่
ท่านพระสารีบุตร เถระกล่าวไว้ว่า "อนิจจา-
นุปัสสนาใดก็ดี อนิมิตตานุปัสสนาใดก็ดี,
ธรรม(๒ อย่าง) เหล่านี้ มีอรรถ(สภาวะ) เป็น
อันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น" ดังนี้.
อย่างนั้นเหมือนกัน ท่านกล่าวไว้ว่า "ทุกฺขา-
นุปัสสนาใด ก็ดี อปฺปณฺหิตานุปัสสนาใด ก็ดี,
ธรรมเหล่านี้มีอรรถ เป็นอัน เดียวกันต่างกันแต่
พยัญชนะเท่านั้น" ดังนี้. ว่า "อนัตตานุปัสสนา
ใด ก็ดี สฺยณฺตานุปัสสนาใดก็ดี, ธรรมเหล่านี้
มีอรรถ เป็นอัน เดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะ
เท่านั้น" ดังนี้. ฉะนั้น แม้อนุปัสสนา
๓ มีอนิมิตตานุปัสสนาเป็นต้นเหล่านั้น ก็เป็น
อัน เธอได้แทงตลอดแล้วเหมือนกัน.

อธิปณฺณาธมฺมวิปัสสนา ปน สพฺพทาปี
วิปัสสนา, ยถาภูตญานทัสสนํ กงฺขาวิตรณ-

ส่วนอธิปณฺญาธมฺมวิปัสสนา ก็ได้แก่
วิปัสสนาแม้ทั้งปวง, ยถาภูตญานทัสสนะก็เป็น

^๑ พ. ป. ๓๑/๓๔๖.

วิสุทธิยา เอว สงฺกหิตํ. อิติ อิทมฺปิ ทฺวยํ อันสงเคราะห์ ด้วยกัขาวิตรณวิสุทธินั้นเอง.
 ปฏิวิทุธเมว โหติ. เสเสสฺ วิปัสสนาญาณโส เพราะฉะนั้น แม้วิปัสสนาญาณทั้ง ๒ นี้ ก็เป็น
 กิจฺจึ ปฏิวิทุธํ, กิจฺจึ อปฺปฏิวิทุธํ, เตสฺ อันชอบได้แห่งตลอดแล้วเหมือนกัน. ใน
 วิภาคํ ปฺรโต อาวิกฺริสฺสาม. บรรดาวิปัสสนาญาณที่เหลือ วิปัสสนาญาณ

บางอย่าง พระโยคีก็ได้แห่งตลอดแล้ว, บางอย่างยังไม่ได้แห่งตลอด, ข้าพเจ้าจักทำการจำแนกวิปัสสนาญาณเหล่านั้นให้แจ้งต่อไปข้างหน้า,

ยเทว ทิ ปฏิวิทุธํ, ตํ สนฺธาย อิทํ
 วุตฺตํ "เอวํ ปคฺคณฺรปารูปกมฺมฺภูจฺาโน ยา จ
 อฺุปฺริ ภงฺกานุปฺสฺสนา ตโต^๑ ปฏฺุจฺาย
 ปทานปฺริณฺฑาวเสน สพฺพการโต ปตฺตพฺพวา
 ญฺจฺารสฺ มหาวิปฺสฺสนา, ตาสฺ อิเชว ตาว
 เอกเทสฺ ปฏิวิชฺฌนฺโต ตปฺปฏิปฺกฺขธฺมเม
 ปชฺหตี"ติ.

ก็คำว่า "มหาวิปัสสนา ๑๘ ที่พึง
 บรรลุโดยอาการทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่ง
 ปทานปริณญา จับตั้งแต่กัขานุปัสสนาญาณ
 ข้างหน้าไปใด พระโยคีผู้มีรูปกรรมฐาน
 และนามกรรมฐานคล่องแคล่วอย่างนี้ เมื่อ
 แห่งตลอด เอกเทศ(ส่วนหนึ่ง) แห่งมหา-
 วิปัสสนาเหล่านั้น ในศีรณปริณญานี้ นี้แหละ
 ก่อน ย่อมละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อ
 มหาวิปัสสนา ๑๘ เหล่านั้นได้" ดังนี้ นี้
 ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอาเฉพาะวิปัสสนา-
 ญาณที่พระโยคีแห่งตลอดได้แล้ว.

^๑ ฉ. ภงฺกานุปฺสฺสนโต.

อุทยพุพพญาณกถา

กล่าวด้วยอุทยัพพญาณ

๑๒๓. โส เอว อนิจฺจานุปัสสนาธิ-
 ปฏิปกฺขานํ นิจุสสนฺณาหิํ ปทาเนน
 วิสุทฺถาโณ สมนฺสนฺณานุสฺส ปาริ กนฺตฺวา
 ยํ ตํ สมนฺสนฺณานนฺตรํ "ปจฺจุปฺปนฺนํ
 ธมฺมานํ วิปริณามานุปัสฺสเน ปณฺณา
 อุทยพฺพยานุปัสฺสเน ญาณ"^๑ อุทยพฺพยา-
 นุปัสฺสนํ วุตฺตํ, ตสฺส อธิคฺมาย โยคิ
 อารมฺติ. อารมฺมาโน จ สงฺเขปโต ตาว
 อารมฺติ. ตตฺตฺราयํ ปาฬิ :

๑๒๓. พระโยคีผู้มีญาณหมดจด เพราะ
 การละนิวจสัญญาเป็นต้น อันเป็นธรรมที่เป็น
 ปฏิพัทธ์ต่ออนิจจานุปัสสนาเป็นต้น ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ นั้น ถึงฝั่งแห่ง
 สัมมสนญาณแล้ว ก็ย่อมปรารภความเพียร
 เพื่อบรรลุอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ที่ท่าน
 พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ ในลำดับแห่ง
 สัมมสนญาณ ว่า "ปัญญาในการตามพิจารณา
 เห็นความแปรปรวนไป แห่งธรรมทั้งหลาย
 อันเป็นปัจจุบัน ชื่อว่า อุทยัพพยานุปัสสนา-
 ญาณ". และเมื่อจะปรารภ ย่อมปรารภโดย
 สังเขปก่อน. ในการปรารภอย่างสังเขปนั้น
 มีพระบาลีดังต่อไปนี้ :

"กถิ ปจฺจุปฺปนฺนํ ธมฺมานํ
 วิปริณามานุปัสฺสเน ปณฺณา อุทยพฺพยา-
 นุปัสฺสเน ญาณํ ? ชาตํ รูปํ ปจฺจุปฺปนํ
 ตสฺส นิพฺพตฺตฺลิกฺขณํ อุทโย,

"(ถามว่า) ปัญญาในการตาม
 พิจารณาเห็นความแปรปรวนไป แห่ง
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจุบัน ชื่อว่า
 อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ อย่างไร ?

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๑.

วิปริณามลกฺขณํ วโย, อนุปัสสนา
 ฌานํ. ขาตา เวทนา สญฺญา
 สงฺขาราว วิณฺญาณํ. ขาตํ จกฺขุ ฯ เปฯ
 ขาโต ภโว ปจฺจุปปนฺโน, ตสฺส
 นิพฺพตฺติลกฺขณํ อุทโย, วิปริณามลกฺขณํ
 วโย, อนุปัสสนา ฌานนฺ"ติ?

คือรูปเกิดแล้ว เป็นปัจจุบัน นิพัตติ-
 ลักษณะ (ลักษณะคือความบังเกิดแห่ง
 รูปนั้น) ชื่อว่า อุทฺยะ, วิปริณาม-
 ลักษณะ (ลักษณะที่แปรปรวนไปแห่ง
 รูปนั้น) ชื่อว่า วยะ, อนุปัสสนา
 (ปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาเห็น)
 ชื่อว่า ญาณ, เวทนา สญฺญา สงฺขาร
 วิณฺญาณ เกิดแล้วเป็นปัจจุบัน
 (นิพัตติลักษณะแห่งเวทนาเป็นต้นนั้น
 ชื่อว่า อุทฺยะ ฯลฯ อนุปัสสนาชื่อว่า
 ญาณ) จกฺขุ ฯลฯ ภพเกิดแล้ว เป็น
 ปัจจุบัน นิพัตติลักษณะ แห่งจกฺขุ
 เป็นต้นนั้น ชื่อว่า อุทฺยะ, วิปริณาม-
 ลักษณะ ชื่อว่า วยะ, อนุปัสสนา
 ชื่อว่า ญาณ" ดังนี้.

โส อิมินา ปาพินเณน ขาตสฺส ตามนัยพระบาลีนี้ พระโยคินัน ย่อม
 นามรูปสฺส นิพฺพตฺติลกฺขณํ ขาตี อุปฺปาทํ ตามพิจารณาเห็นนิพัตติลักษณะ คือความ
 อภินวาการํ "อุทโย"ติ, วิปริณามลกฺขณํ เกิดขึ้น ความอุบัติขึ้น อากาโรที่มีใหม่ขึ้น

๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๘.

ขยั ภงคั "วโย"ติ สมบุปฺสฺสติ. โส เอว^๑ แห่งนามรูปที่เกิดแล้ว ว่า "เป็นอุทยะ"
 ปชานาติ "อิมสฺส นามรูปสฺส อุปฺตฺติโต^๒ ดังนี้, วิปริณามลักษณะ ก็คือความสิ้นไป
 ปุพฺเพ อนุปฺนฺนสฺส ราสี วา นิจโย วา ความแตกดับไป ว่า "เป็นวยะ" ดังนี้.
 นตฺถิ, อุปฺชฺชฺมานสฺสาปิ ราสีโต วา พระโยคั้น ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า "นาม-
 นิจยโต วา อากมฺมํ นาม นตฺถิ, รูปนี้ ที่ยังไม่เกิดขึ้น จะมีการรวมตัวหรือ
 นิรุชฺชฺมานสฺสาปิ ทิสาวีทิสากมฺมํ นาม การก่อกั้นก่อนการเกิดขึ้นก็หาไม่มี, แม้ที่
 นตฺถิ, นิรุทฺธสฺสาปิ เอกสฺมึ จาเน ราสีโต กำลังเกิดขึ้น ชื่อว่าจะมีการมาจากที่รวมตัว
 นิจยโต นิธานโต อวฺภูจฺจํ นาม นตฺถิ, กัน หรือจากที่ก่อดักก็หาไม่มี, แม้ที่กำลัง
 ยถา ปน วิณาย วาทิยมานาย อุปฺนฺนสฺส ดับไป ชื่อว่าจะมีการไปสู่ทิศใหญ่ทิศน้อยก็หา
 สทฺทสฺส เนว อุปฺตฺติโต ปุพฺเพ สนฺนิจโย มีไม่, แม้ที่ดับไปแล้ว ชื่อว่าจะมีอันตั้งลงโดย
 อตฺถิ, น อุปฺชฺชฺมานโน สนฺนิจยโต อากโต, การรวมตัวกัน ก่อดัก เก็บตัว อยู่ในที่
 น นิรุชฺชฺมานสฺส ทิสาวีทิสากมฺมํ อตฺถิ, แห่งหนึ่งก็หาไม่มี, เปรียบเหมือนว่า เมื่อ
 น นิรุทฺธ โท กตฺถจฺจิ สนฺนิจฺยโต ทิฏฺฐติ, อถโข เขาคิดพิณ เสียงที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่มีการสั่งสม
 วิณฺณจฺ อุปฺวิณฺณจฺ^๓ ปุริสฺสฺส จ ตชฺชํ วายามํ อยู่ก่อนแต่การเกิดขึ้น, เสียงที่กำลังเกิดขึ้น
 ปฏฺิจจ อหุตฺวา สมฺโภติ, หุตฺวา ปฏฺิเวติ. ก็มีได้มาจากที่สั่งสมไว้, เสียงที่กำลังดับไป
 เอว สพฺเพปิ รูปารูปีโน ธมฺมา อหุตฺวา ก็ไม่มีการไปสู่ทิศใหญ่ทิศน้อย, เสียงที่ดับไป
 สมฺโภนฺติ, หุตฺวา ปฏฺิเวนฺตี"ติ. แล้ว ก็ไม่ตั้งสั่งสมอยู่ในที่ไหน ๆ, โดยที่แท้
 อาศัยตัวพิณ เครื่องคิดพิณ และความพยายาม

^๑ อุปฺริเณติ เอเตนาติ อุปฺริณํ
 วิณาวาทนนฺติ ฎีกา.

อันควรแก่การคิดพินิจของบุรุษ ไม่มีก็ไม่มี
ชั้น, มีแล้วก็หมดไป ฉันทโค. ธรรมคือรูป
และนาม แม้ทั้งหมด ไม่มีก็ไม่มีชั้น, มีแล้วก็
หมดไปฉันทัน" ดังนี้.

๑๒๔. เอวัง สงฺเขปโต อุทยพพ-
มนสิการํ กตฺวา ปุณฺ ญาณิ เอตสฺเสว
อุทยพพญาณสฺส วิภังเก^๑ :

๑๒๔. ลักษณะ ๕๐ เหล่าใด ที่ท่าน
กล่าวไว้ เพราะกระทำชั้นแต่ละชั้น โดย
เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ไร้ชั้น
ละ ๑๐ ลักษณะ ในวิภังค์ แห่งอุทยพพญาณ
ชั้นนี้แหละ อย่างนี้ว่า :

"อวิชชาสมุทฺทยา รูปสมุทโยติ
ปจฺจยสมุทฺทยา เจน รูปกฺขนฺธสฺส อุทฺย
ปสฺสตี. ตณฺหาสมุทฺทยา. กมฺมสมุทฺทยา.
อาหाराสมุทฺทยา รูปสมุทโยติ
ปจฺจยสมุทฺทยา เจน รูปกฺขนฺธสฺส อุทฺย
ปสฺสตี. นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ
รูปกฺขนฺธสฺส อุทฺย ปสฺสตี. รูปกฺขนฺธสฺส
อุทฺย ปสฺสนฺโต อิมานิ ปณฺจ ลกฺขณานิ
ปสฺสตี.

"พระโยคีย่อมเห็นความเกิดขึ้น
แห่งรูปชั้น โดยอรรถว่ามีปัจจัย
เกิดขึ้น อย่างนี้ว่าเพราะอวิชชา
เกิดขึ้น รูปจึงเกิดขึ้น ดังนี้. ย่อมเห็น
ความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น โดยอรรถว่า
มีปัจจัยเกิดขึ้น อย่างนี้ว่า เพราะตัณหา
เกิดขึ้น เพราะกรรมเกิดขึ้น เพราะ
อาหารเกิดขึ้น รูปจึงเกิดขึ้น ดังนี้.
แม้เมื่อเห็นนิพพิตติลักษณะ ก็ชื่อว่า

^๑ พ. ป. ๓๑/๗๔, ๘๐.

เห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น^๕. เมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น^๕ ย่อมเห็นลักษณะ ๕ เหล่า^๕.

อวิชชา^๑นิโรธา รูป^๑นิโรโธติ
ปัจจุ^๑นิโรธ^๑ญ^๑เณ รูป^๑ก^๑ข^๑น^๑ธ^๑ส^๑ส ว^๑ย^๑
ป^๑ส^๑ส^๑ติ. ต^๑ณ^๑ห^๑า^๑นิ^๑โร^๑ธา. ก^๑ม^๑ม^๑นิ^๑โร^๑ธา.
อา^๑ห^๑า^๑ร^๑นิ^๑โร^๑ธา รูป^๑นิ^๑โร^๑โธ^๑ติ
ปัจจุ^๑นิโรธ^๑ญ^๑เณ รูป^๑ก^๑ข^๑น^๑ธ^๑ส^๑ส ว^๑ย^๑
ป^๑ส^๑ส^๑ติ. วิ^๑ป^๑ริ^๑ณ^๑า^๑ม^๑ล^๑ก^๑ข^๑ณ^๑์ ป^๑ส^๑ส^๑น^๑ุ^๑โต^๑ปิ
รูป^๑ก^๑ข^๑น^๑ธ^๑ส^๑ส ว^๑ย^๑ ป^๑ส^๑ส^๑ติ. รูป^๑ก^๑ข^๑น^๑ธ^๑ส^๑ส
ว^๑ย^๑ ป^๑ส^๑ส^๑น^๑ุ^๑โต^๑ อ^๑ิ^๑มา^๑นิ ป^๑ณ^๑
ล^๑ก^๑ข^๑ณ^๑า^๑นิ ป^๑ส^๑ส^๑ติ".

พระโยคี^๑ย่อมเห็นความเสื่อม^๑ไปแห่งรูปชั้น^๑ โดย^๑อ^๑ร^๑ธ^๑ว^๑า^๑ปัจ^๑จ^๑ัย^๑ค^๑ัม^๑ไปอย่าง^๑นี้^๑ว่า เพราะ^๑อ^๑วิ^๑ช^๑า^๑ค^๑ัม^๑ รูป^๑จึง^๑ค^๑ัม^๑ด^๑ัง^๑นี้^๑. ย่อมเห็นความเสื่อม^๑ไปแห่งรูปชั้น^๑ โดย^๑อ^๑ร^๑ธ^๑ว^๑า^๑ปัจ^๑จ^๑ัย^๑ค^๑ัม^๑ไปอย่าง^๑นี้^๑ว่า เพราะ^๑ค^๑ั^๑ณ^๑ห^๑า^๑ค^๑ัม^๑ เพราะ^๑ก^๑ร^๑ม^๑ค^๑ัม^๑ เพราะ^๑อา^๑ห^๑า^๑ร^๑ค^๑ัม^๑ รูป^๑จึง^๑ค^๑ัม^๑ด^๑ัง^๑นี้^๑ แม้^๑เมื่อ^๑เห็น^๑วิ^๑ป^๑ริ^๑ณ^๑า^๑ล^๑ก^๑ษ^๑ณ^๑ะ^๑ก็^๑ชื่อ^๑ว^๑า^๑เห็น^๑ความ^๑เสื่อม^๑ไป^๑แห่ง^๑รูป^๑ชั้น^๑. เมื่อ^๑เห็น^๑ความ^๑เสื่อม^๑ไป^๑ แห่ง^๑รูป^๑ชั้น^๑ ย่อม^๑เห็น^๑ล^๑ก^๑ษ^๑ณ^๑ะ^๑ ๕^๑ เหล่า^๑นี้^๑" ด^๑ัง^๑นี้^๑.

ต^๑ถ^๑า "อ^๑วิ^๑ช^๑า^๑ส^๑ม^๑ห^๑ย^๑า เว^๑ท^๑น^๑า-
ส^๑ม^๑ห^๑โย^๑ติ ป^๑จ^๑ุ^๑ย^๑ส^๑ม^๑ห^๑ย^๑ญ^๑เ^๑ณ
เว^๑ท^๑น^๑า^๑ก^๑ข^๑น^๑ธ^๑ส^๑ส อ^๑ุ^๑ห^๑ย^๑ ป^๑ส^๑ส^๑ติ.
ต^๑ณ^๑ห^๑า^๑ส^๑ม^๑ห^๑ย^๑า. ก^๑ม^๑ม^๑ส^๑ม^๑ห^๑ย^๑า.

อย่าง^๑นั้น^๑ เหมือน^๑กัน^๑ว^๑า "พระ^๑-
โย^๑คี^๑ ย่อม^๑เห็น^๑ความ^๑เกิด^๑ขึ้น^๑แห่ง^๑
เว^๑ท^๑น^๑า^๑ชั้น^๑ โดย^๑อ^๑ร^๑ธ^๑ว^๑า^๑ ป^๑ัจ^๑จ^๑ัย^๑
เกิด^๑ขึ้น^๑ อย่าง^๑นี้^๑ว่า เพราะ^๑

^๑ ฉ. ปสฺสนุโตปิ.

ผลสมุทฺถยา เวทนาสมุทโยติ ปจฺจย-
 สมุทฺถญฺเฐน เวทนาภูษนุสฺส อุทฺถิ
 ปสฺสตี. นินฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ
 เวทนาภูษนุสฺส อุทฺถิ ปสฺสตี.
 เวทนาภูษนุสฺส อุทฺถิ ปสฺสนฺโต
 อิมานิ ปณฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสตี.
 อวิชฺชานโรธา. ตณฺหานโรธา.
 กมฺมโรธา. ผลสนโรธา เวทนา-
 นโรโธติ ปจฺจยนิโรธญฺเฐน
 เวทนาภูษนุสฺส วยํ ปสฺสตี.
 วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ
 เวทนาภูษนุสฺส วยํ ปสฺสตี.
 เวทนาภูษนุสฺส วยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ
 ปณฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสตี".

อวิชชาเกิดขึ้น เวทนาจึงเกิดขึ้น
 ดังนี้. ย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่ง
 เวทนาชั้นนี้ โดยอรรถว่าปัจจัยเกิดขึ้น
 อย่างนี้ว่า เพราะตัณหาเกิดขึ้น...
 เพราะกรรมเกิดขึ้น... เพราะผัสสะ
 เกิดขึ้น เวทนาจึงเกิดขึ้น ดังนี้. แม้
 เมื่อเห็นนิพัตติลักษณะ ก็ชื่อว่าเห็น
 ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้นนี้. เมื่อ
 เห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้นนี้ ย่อม
 เห็นลักษณะ ๕ เหล่านี้. พระโยคีย่อม
 เห็นความเสื่อมไป แห่งเวทนาชั้นนี้
 โดยอรรถว่าปัจจัยดับไป อย่างนี้ ว่า
 เพราะอวิชชาดับ... เพราะตัณหา
 ดับ... เพราะกรรมดับ... เพราะ
 ผัสสะดับ เวทนาจึงดับ ดังนี้. แม้เมื่อ
 เห็นวิปริณามลักษณะ ก็ชื่อว่าเห็นความ
 เสื่อมไปแห่งเวทนาชั้นนี้. เมื่อเห็น
 ความเสื่อมไปแห่งเวทนาชั้นนี้ ย่อม
 เห็นลักษณะ ๕ เหล่านี้" ดังนี้.

คุณชนสรณ์ มานะวานิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทนาทุกขุชฺชส วิย จ สณฺหา-
 สงฺขารวิญฺญาณทุกขุชฺชานํ. อัย ปน วิเสโส
 วิญฺญาณทุกขุชฺชส, ผลสฺสฏฺฐาเน "นามรูป-
 สมุทฺทยา นามรูปนิโรธา"^๑ : เอว
 เอเกกสฺส ชฺชสฺส อุตฺตพฺพทสฺสเนน^๒ ทส
 ทส กตฺวา ปณฺณาส ลกฺขณานิ วุตฺตานิ,
 เตสํ วเสน เอวมฺปิ รูปสฺส อุตฺโต เอวมฺปิ
 รูปสฺส วโย, เอวมฺปิ รูป อุตฺเตติ, เอวมฺปิ
 รูป เวตีติ ปจฺจยโต เจว ชนฺโต จ
 วิตฺถาเรน มนสิการํ กโรตี.

สำหรับสัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณ-
 ชั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับเวทนาชั้น. ส่วน
 วิญญาณชั้น มีความแปลกกันดังนี้ ฟังประกอบ
 คำว่า "เพราะนามรูปเกิดขึ้น เพราะนาม-
 รูปดับไป" ดังนี้ ในฐานะแห่งผัสสะ :
 พระโยคี ครั้นทำการใส่ใจความเกิดขึ้น
 และความปราศไปโดยสังเขป ด้วยประการ
 ดังกล่าวมานี้แล้ว ย่อมทำการใส่ใจโดย
 พิศดาร คือโดยปัจจัย และโดยขณะว่า รูปมี
 เหตุเกิดขึ้น แม้อย่างนี้, รูปมีเหตุเสื่อมไป
 แม้อย่างนี้, รูปเกิดขึ้นแม้อย่างนี้ รูปเสื่อมไป
 แม้อย่างนี้ ดังนี้ โดยเกี่ยวกับลักษณะเหล่านั้น
 อีก.

๑๖๕. ตสฺเสวํ มนสิกโรโต^๓ "อิติ
 กิริเม ธมฺมา อุตฺตวา สมฺโภนฺติ, หุตฺวา
 ปฏิเวณฺตี"^๑ ติ ญาณํ วิสทฺตรํ โหตี. ตสฺเสวํ

๑๖๕. เมื่อพระโยคินั้น มนสิการอยู่
 อย่างนี้ ความรู้ว่า "ธรรมเหล่านั้นไม่มี ก็มา
 มีขึ้น, พอมีแล้วก็กลับเสื่อมไป ดังได้ทราบ

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๗๔.

^๒ ฉ. ...ทสฺสเน.

^๓ ลี. ตสฺเสวํ กโรโต.

คุณชนสรณ์ มานะวานิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจุยโต เจว ขณโต จ เทวธา อุทกยัพพญํ
ปัสสโต สจฺจปฏิจฺจสมฺมุปาทนยลกฺขณเกทา
ปาฏฺฐา โทนฺตํ.

มานี่เอง" ดังนี้ ย่อมเป็นธรรมชาติที่แกว-
กล้ายิ่ง. เมื่อพระโยคินั้นเห็นความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปโดย ๒ ประการ คือโดย
ปัจจัย และโดยขณะอยู่อย่างนี้ ประเภทแห่ง
สัจจะ ประเภทแห่งปฏิจจสมมุบาท ประเภท
แห่งนัย และประเภทแห่งลักษณะย่อมปรากฏ
ชัดเจน.

๑๒๖. ยํ ทิ โส อวิชฺชาทิสฺมุตฺตยา
ขฺนฺธานํ สฺมุตฺตํ อวิชฺชาทินิโรธา จ ขฺนฺธานํ
นิโรธํ ปัสสตี, อิทฺมสฺส ปัจจุยโต
อุทกยัพพทสฺสนํ. ยํ ปน นินฺพตฺติลกฺขณ-
วิปริณามลกฺขณานิ ปัสสนฺโต ขฺนฺธานํ
อุทกยัพพญํ ปัสสตี, อิทฺมสฺส ขณโต
อุทกยัพพทสฺสนํ. อุปฺปตฺติกฺขณเวยว ทิ
นินฺพตฺติลกฺขณํ. ภงฺกกฺขณเวยว จ วิปริณาม-
ลกฺขณํ.

๑๒๖. จริงอยู่ ข้อที่พระโยคินั้นเห็น
ความเกิดขึ้นแห่งขั้นทั้งหลาย เพราะปัจจัย
มีวิชาเป็นต้นเกิดขึ้น และเห็นความดับไป
แห่งขั้นทั้งหลาย เพราะปัจจัยมีวิชา
เป็นต้นดับไปนั้นใด นี่เป็นการเห็นความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไป โดยปัจจัย ของ
พระโยคินั้น. ส่วนข้อที่พระโยคิ เมื่อเห็น
นิพัตติลักษณะ และวิปริณามลักษณะ ย่อมเห็น
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขั้น
ทั้งหลายใด, นี่เป็นการเห็นความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไป โดยขณะ ของพระโยคินั้น.
จริงอยู่ นิพัตติลักษณะ มีในขณะที่เกิดขึ้น

คุณชนสรณ์ บานะวานิชย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นั้นแหละ. และวิปริณามลักษณะ ก็มีในขณะ
ที่แตกดับ.

๑๒๑. อิจฺจสุเสวํ ปจฺจยโต เจว
 ฌโต จ เทวธา อุตฺถพฺพมํ ปสฺสโต
 ปจฺจยโต อุตฺถทสฺสเนน สมุทฺถสจฺจํ ปากฺกํ
 โหติ ชนกาวัโพธโต. - ฌโต อุตฺถทสฺสเนน
ทุกขสจฺจํ ปากฺกํ โหติ ชาตฺติทุกฺขาวัโพธโต.
 ปจฺจยโต วัยทสฺสเนน นิโรธสจฺจํ ปากฺกํ
 โหติ ปจฺจยानุปฺปาเทน^๑ ปจฺจยวตฺติ
 อนุปฺปาทาวุโพธโต. ฌโต วัยทสฺสเนน
ทุกขสจฺจเมว ปากฺกํ โหติ มรณทุกฺขา-
 วัโพธโต. ยณฺจสฺส อุตฺถพฺพทสฺสนํ,
 มคฺคโควายํ โลกิโกติ มคฺคสจฺจํ ปากฺกํ โหติ
 ตตฺตร สมุโหมทฺวิฆาตโต.

๑๒๑. เมื่อพระโยคินั้น เห็นความ
 เกิดขึ้น และความเสื่อมไป โดยอาการ ๒
 คือโดยปัจจัยและโดยขณะอยู่อย่างนี้ สมุทฺถสจฺจ
 ย่อมปรากฏ ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดย
 ปัจจัย เพราะหยั่งรู้ถึงเหตุที่ทำให้เกิด.
ทุกขสจฺจ ย่อมปรากฏด้วยการเห็นความเกิดขึ้น
 โดยขณะ เพราะหยั่งรู้ถึงชาติทุกข์. นิโรธสจฺจ
 ย่อมปรากฏ ด้วยการเห็นความเสื่อมไปโดย
 ปัจจัย เพราะหยั่งรู้ถึงความไม่เกิดแห่งธรรม
 ทั้งหลายที่มีปัจจัย โดยการที่ปัจจัยไม่เกิดขึ้น.
ทุกขสจฺจ นั้นแหละ ย่อมปรากฏด้วยการเห็น
 ความเสื่อมไปโดยขณะ เพราะหยั่งรู้ถึง
 มรณทุกข์. ส่วนข้อที่พระโยคินั้นเห็นความ
 เกิดขึ้น และความเสื่อมไปอันใด นี้จักว่า
 เป็นโลกิยมรรค เพราะเหตุนี้ มัคคสจฺจ

^๑ ม. . ปจฺจยानุปฺปาทเนน.

ก็เป็นอันปรากฏ เพราะมีการกำจัดความ
ลุ่มหลงในธรรมเหล่านั้นได้.

๑๒๘. ปจฺจยโต จสฺส อุทฺตยทสฺสเนน
อนฺุโลโม ปฏิจฺจสมุทฺทาโท ปากโฏ โทติ,
"อิมสฺมี สติ อิทฺ โทตี"ติ อวโพธโต.
ปจฺจยโต วยทสฺสเนน ปฏฺิโลโม ปฏฺิจฺจ-
สมุทฺทาโท ปากโฏ โทติ, "อิมสฺส นิโรธา
อิทฺ นิรุชฺฌตี"ติ อวโพธโต. ขณโต ฆน
อุทฺตยพฺพทสฺสเนน ปฏฺิจฺจสมุทฺทนนฺา ธมฺมา
ปากฏา โทนฺุติ สงฺขตลกฺขณาวโพธโต.
อุทฺตยพฺพวฺนฺุโต ทิ สงฺขตา, เต จ
ปฏฺิจฺจสมุทฺทนนฺาติ.

๑๒๘. อนึ่ง ด้วยการเห็นความเกิดขึ้น
โดยปัจจัยแห่งพระโยคีนัน อนฺุโลมปฏิจฺจ-
สมุทฺทา ย่อมปรากฏ, เพราะมีการหยั่งรู้ว่า
"เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี". ด้วยการเห็นความ
เสื่อมไปโดยปัจจัย ปฏฺิโลมปฏิจฺจสมุทฺทา
ย่อมเป็นอันปรากฏ, เพราะการหยั่งรู้ว่า
"เพราะสิ่งนี้ดับไปสิ่งนี้จึงดับไป". ส่วนด้วย
การเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
โดยขณะ ปฏฺิจฺจสมุทฺทนนฺา ย่อม
เป็นอันปรากฏ เพราะมีการหยั่งรู้ถึงสังขต-
ลักษณะ. ด้วยว่าธรรมที่มีความเกิดขึ้น และ
ความเสื่อมไปทั้งหลาย ชื่อว่าธรรมที่เป็น
สังขตะ, และธรรมที่เป็นสังขตะเหล่านั้นแล
ชื่อว่าปฏฺิจฺจสมุทฺทนนฺา.

๑ ม. ม. ๑๒/๔๘๒, ส. น. ๑๖/๓๔,
พ. พ. ๒๔/๓๓.

คุณชนสรณ์ มานะวานิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๒๘. ปจฺจยโต จสฺส อุทยทสฺสเนน
เอกตฺตโนโย ปากโฏ โหติ เหตุผลสมฺพฺนฺธเนน
 สนฺตทานสฺส อนุปฺปจฺเจทาวโพธโต. อถ
 สฺกฺขรฺ อฺจฺเจททฺธิฏฺฐิ ปชหติ. ขณฺโต
 อุทยทสฺสเนน นานตฺตโนโย ปากโฏ โหติ
 นวนวานํ อนุปฺปาทาวโพธโต. อถ สฺกฺขรฺ
 สสฺสทฺธิฏฺฐิ ปชหติ. ปจฺจยโต จสฺส
 อุทยพฺพทสฺสเนน อุพฺพายารณโย ปากโฏ
 โหติ ฐมฺมานํ อวสวตฺตภาวาวโพธโต. อถ
 สฺกฺขรฺ อตฺตทฺธิฏฺฐิ ปชหติ. ปจฺจยโต ปน
 อุทยทสฺสเนน เอวํธมฺมทานโย ปากโฏ
 โหติ ปจฺจยानุรูปเนน ผลสฺส อนุปฺปาทาว-
 โพธโต. อถ สฺกฺขรฺ อภิริยทฺธิฏฺฐิ ปชหติ.

๑๒๙. อนึ่ง ด้วยการเห็นความเกิดขึ้น
 โดยปัจจัยแห่งพระโยคีนี้ เอกตตฺตโนโย ย่อม
 ปราภฏ เพราะหยั่งรู้ความไม่ขาดสายแห่ง
 ความสืบทอด ด้วยความสืบเนื่องกันแห่งเหตุ
 และผล. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมละอุจฺเจท-
 ทฺธิฏฺฐิได้ด้วยคดียิ่งขึ้น. ด้วยการเห็นความ
 เกิดขึ้นโดยขณะ นานตตฺตโนโย ย่อมปราภฏ
 เพราะหยั่งรู้ความเกิดขึ้นแห่งธรรมใหม่ ๆ.
 เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมละสสฺสทฺธิฏฺฐิได้ด้วยคิ
 ยิ่งขึ้น. และด้วยการเห็นความเกิดขึ้นและ
 ความเสื่อมไป โดยปัจจัยแห่งพระโยคีนี้
อุพฺพายารณโย ก็ย่อมปราภฏ เพราะหยั่งรู้ถึง
 ภาวะที่ธรรมทั้งหลาย มีสภาพไม่เป็นไปใน
 อำนาจ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมละอตฺตทฺธิฏฺฐิ
 ได้ด้วยคดียิ่งขึ้น. ส่วนด้วยการเห็นความ
 เกิดขึ้นโดยปัจจัย เอวํธมฺมทานโย ย่อม
 ปราภฏ เพราะหยั่งรู้ความเกิดขึ้นแห่งผล
 โดยสมควรแก่ปัจจัย. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อม
 ละอภิริยทฺธิฏฺฐิได้ด้วยคดียิ่งขึ้น.

คุณชนสรณฺ์ มานะวานิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๓๐. ปจฺจยโต จสฺส อุทฺยทสฺสเนน
อนตฺตลฺกขณฺ ปากฺกั โทติ ธมฺมานํ นีรีหคฺคต-
 ปจฺจยปฏิพฺพนธฺตฺติตาวโพรโต. ขณโต
 อุทฺยพฺพทสฺสเนน อนิจฺจลฺกขณฺ ปากฺกั โทติ
 หุตฺวา อภาวาวโพรโต ปุพฺพทฺตาปรนฺต-
 วิเวกาวโพรโต จ. ทุกฺขลฺกขณมฺปิ
 ปากฺกั โทติ อุทฺยพฺพเยหิ ปฏิพฺพนาวโพรโต.
สภาวลฺกขณมฺปิ ปากฺกั โทติ อุทฺยพฺพ-
 ปริจฺฉินฺनावโพรโต. สภาวลฺกขณเ
สงฺขตลฺกขณสฺส ตาวกาลีคฺคตมฺปิ ปากฺกั
 โทติ อุทฺยลฺกขณเ^๑ วยสฺส วยลฺกขณเ^๒ จ
 อุทฺยสฺส อภาวาวโพรโตติ.

๑๓๐. อนึ่ง ด้วยการเห็นความเกิดขึ้น
 โดยปัจจัยแห่งพระโยคิน อนัตตลักษณะ
 ย่อมปรากฏ เพราะหยั่งรู้ถึงภาวะที่ธรรม
 ทั้งหลายมีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย โดย
 ความไม่คลาดเคลื่อน. ด้วยการเห็นถึงความ
 เกิดขึ้น ทั้งความเสื่อมไปโดยขณะ อนิจจ-
ลักษณะ ย่อมปรากฏ เพราะหยั่งรู้ภาวะที่มี
 แล้วกลับไม่มี และเพราะหยั่งรู้ถึงความ
 ว่างเปล่าแห่งสังขารทั้งหลาย อันเป็นส่วน
 เบื้องต้น และส่วน เบื้องปลาย. แม้ทุกขลักษณะ
 ก็ย่อมปรากฏ เพราะหยั่งรู้ความบีบคั้น โดย
 ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป. แม้สภาวะ-
ลักษณะ ก็ย่อมปรากฏ เพราะหยั่งรู้ถึงธรรม
 ที่กำหนดความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
 แล้ว. แม้ภาวะที่สังขตลักษณะ เป็นไปชั่วคราว
 เพียงเท่านั้น ก็ย่อมปรากฏในสภาลักษณะ
 เพราะหยั่งรู้ความเสื่อมไม่มีในลักษณะ เกิดขึ้น

^๑ ฉ. อุทฺยกฺขณเ.
^๒ ฉ. วยกฺขณเ.

คุณชนสรณ์ มานะวนิชย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรวรรค บ.พ. ๖-๑๑

และความเกิดขึ้นไม่มีในลักษณะเสื่อม ฉะนั้น
แล.

๑๓๑. ตสุเสว ปากฎีกุตสจฺจปฏิจ-
สมุปาทนยลกฺขณภทสฺส "เอวํ กิร นามิเม
ธมา อุนฺนุนนุพฺพา อุนฺนุชฺชนฺติ,
อุนฺนุนา นินฺนุชฺชนฺตี"ติ นิจฺจนวาว หุตฺวา
สงฺขารา อุนฺนุชฺชนฺติ. น เกวลญ
นิจฺจนวา, สุริยฺกฺกมเน อสฺสสาวพินฺทุ วีย
อฺทกฺกพฺพุโพ วีย อฺทเก ทฺทฺทฺราชี วีย
อารกฺเค สาสโป วีย วิชฺชุนฺปาโท วีย
จ ปฺริตฺตฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก-
จกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก-
อสฺสารา^๒ นิสฺสฺสารา จาติปิ อุนฺนุชฺชนฺติ.

๑๓๑. เมื่อพระโยกนั้น เป็นผู้
ประเภทแห่งสัจจะ ประเภทแห่งปฏิจ-
สมุปาท ประเภทแห่งนัย และประเภทแห่ง
ลักษณะ ปราภุชฺชแล้ว อย่างนี้ สังขาร
ทั้งหลาย ย่อมปราภุเป็นของใหม่เป็นนิตย์
เทียว อย่างนี้ว่า "ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
ไม่เคยเกิด ก็เกิดขึ้น, เกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไป
ตั้งได้ทราบมาอย่างนี้เอง". ฉะนั้นสังขาร
ทั้งหลาย มิใช่จะปราภุเป็นของใหม่เป็นนิตย์
แต่อย่างเดียวนั้น, ยังปราภุอย่างนี้ว่า
ตั้งอยู่ได้ชั่วกาลนิคฺคหน้อย เหมือนอย่าง

^๑ ตตฺถ มนฺโตสถภาวิตา อินฺทชาลาทิกา
มายา. มิคตณฺทิกา มริจ. สุปินเมว
สุปินนฺตํ. มณฺทลภาเรน อาริชฺฌมฺยานํ
อลาตเมว อลาตจกฺกํ. กนฺธพฺพเทวปฺตฺตฺตํ
กิปฺนิจฺฉาวเสน นกรํ วีย อากาเส
อุนฺนุชฺชนฺตํ กนฺธพฺพนฺตฺตํ ฐีกา.

^๒ ฉ. อสฺสารา.

หยาดน้ำค้างในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น เหมือน
 อย่างพองน้ำ เหมือนอย่างรอยไม้ขีดไปบนน้ำ
 เหมือนอย่าง เมล็ดพันธุ์ฝักกาคบนปลายเข็ม
 และเหมือนอย่างสายฟ้าแลบ ทาสาระมิได้
 และปราศจากแก่นสาร เหมือนอย่างมายา
 พยับแดด ความฝัน ล้อไฟ เมืองกนครรพ
 พองน้ำ ตันกล้วยเป็นต้น.

เอตตวาทาเนน "วชธมฺมเมว
 อุมฺปชฺชติ, อุมฺปนฺนณฺจ วยํ อุมฺเปตี"ติ อิมินา
 อากาเรน สมภณฺญาส ลกฺขณานิ ปฏฺวิชฺฌิตฺวา
 จิตฺติ อุตฺทพฺพยานุสฺสนํ นาม ปจฺม^๑
 ตฺรณวิปฺสฺสนาณานิ^๒ อธิคตํ โหติ ยสฺสสาริกมา
 อารทฺธวิปฺสฺสโกติ สงฺขํ กจฺจติ.

ด้วยภาวนาวิธีเพียงเท่านั้น เป็นอัน
 พระโยคีได้บรรลุญาณชื่อว่า อุทฺทพฺพยา-
นุสฺสนาญาณ ซึ่งยังเป็น ตฺรณวิปฺสฺสนาญาณ ก่อน
 อันตั้งอยู่แห่งตลอดลักษณะ ๕๐ ถ้วน โดย
 อากาเรนว่า "สิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็น
 ธรรมกานันท์เหี่ยว ย่อมเกิดขึ้น, และเกิดขึ้น
 แล้ว ก็เข้าถึงความเสื่อมไป" ดังนั้น ย่อมเป็น
 อันพระโยคีได้บรรลุแล้ว เพราะได้บรรลุ
 วิปฺสฺสนาญาณอย่างอ่อนแห่งพระโยคีใด พระ-
 โยคินั้นก็ย่อมถึงการนับว่า อารทฺธวิปฺสฺสก
 (ผู้ปรารถนาวิปฺสฺสนาได้แล้ว).

^๑ ฉ. อยํ ปาโฆ น ทิสฺสติ.

^๒ อี. ปจฺมตฺรณ...

วิปัสสนูปกิเลสกถา

กถาว่าด้วยวิปัสสนูปกิเลส

๑๓๒. อณิสส อิมาย ตรณวิปัสสนาย
 อารทวิปัสสกสฺส ทส วิปัสสนูปกิเลสา
 อุบุชฺชนฺติ. วิปัสสนูปกิเลสา หิ
 ปฏิเวธบุตฺตสฺส อริยสาวกสฺส เจว
 วิบุปฺภิปนฺนสฺส จ นิกฺขิตฺตกมฺมฏฺฐานสฺส
 กุสึตฺตบุคฺคสฺส นุบุชฺชนฺติ. สมนฺนาปฏิปนฺนสฺส
 ปน ยุตฺตปยุตฺตสฺส อารทวิปัสสกสฺส
 กุลบุตฺตสฺส อุบุชฺชนฺติเยว.

๑๓๒. ลำค้ำนั้น วิปัสสนูปกิเลส ๑๐
อย่าง ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น ผู้ปรารภ
 วิปัสสนาค้ำวยตรณวิปัสสนานี้. ก็วิปัสสนูป-
 กิเลส ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกผู้บรรล
 ปฏิเวธธรรมแล้ว ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระโยคี
 ผู้ปฏิบัติผิค ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เกียจ-
 คร้าน ผู้ทอดทิ้งกรรมฐาน. แต่ย่อมเกิดขึ้นแก่
 กุลบุตรผู้ปฏิบัติชอบ บำเพ็ญภาวนาได้ถูกต้อง
 ผู้ปรารภวิปัสสนาแล้วเท่านั้น.

กตเม ปน เต ทส อุปกิเลสาคิ ?
 โภภาโส ฌานํ ปีติ ปัสสํหิ สุขํ อธิโมกฺโข
 ปกฺคาโท^๑ อุปฏฺฐานํ อุเปกฺขา นิกฺขิตฺติ.
 วุตฺตณฺเหตํ :

ถามว่า ก็อุปกิเลส ๑๐ อย่างเหล่านั้น
 คืออะไรบ้าง ? ตอบว่าอุปกิเลส ๑๐ อย่าง
 คือ โภภาส (แสงสว่าง) ฌาน (ความรู้)
 ปีติ (ความอิ่มเอิบใจ) ปัสสํหิ (ความระงับ
 แห่งกายและจิต) สุข (ความสุข) อธิโมกข์
 (ความน้อมใจเชื่อ) ปักคาหะ (ความเพียร
 ประคองไว้) อุปฏฺฐานะ (สติที่เข้าไปตั้งไว้

^๑ ฉ. ปกฺคาโท.

คุณสมาลี-คุณวิโรจน์ รัตนศิริวิไล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ได้) อุเบกขา (ความวางเฉย) นิกันติ (ความใคร่). สมจริงตามที่ท่านพระสารี-บุตร เถระกล่าวไว้ว่า :

"กถิ ฌมฺมุตฺตจฺจวิคฺคหิตมานสํ โหติ ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต โขภาโส อุပ္ปชฺชติ, 'โฆภาโส ฌมฺโม'ติ โฆภาสํ อาวชฺชติ, ตโต วิกุเขโป อุตฺตจฺจํ. เตน อุตฺตจฺเจน วิคฺคหิตมานโส อนิจฺจโต อุပ္ภุจฺจํ ยถาภูตํ นนฺตชานาติ. ทุกฺขโต. อนตฺตโต อุပ္ภุจฺจํ ยถาภูตํ นนฺตชานาติ".

ถามว่า "ใจที่ภิกษุถือเอาผิด เพราะ ความฟุ้งซ่านในธรรม (เพราะความตื่น อุปกิเลสว่าเป็นธรรม) ย่อมมีได้อย่างไร ตอบว่า โฆภาสย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้มนสิการ ว่าไม่เที่ยง, เธอย่อมนึกถึงโฆภาส ว่า 'โฆภาส เป็นธรรม' ความฟุ้งซ่านไปเพราะ โฆภาสนั้นเป็นอุทัจจจะ. ภิกษุผู้มีใจถือเอาผิด เพราะอุทัจจจะนั้น ย่อมไม่รู้ตามความ เป็นจริง ซึ่งความปรากฏว่าเป็นของ ไม่เที่ยง. ย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงซึ่ง ความปรากฏว่าเป็นทุกข์. ย่อมไม่รู้ตามความ เป็นจริงซึ่งความปรากฏว่าเป็นอนัตตา".

ตถา "อนิจฺจโต มนสิกโรโต ฌานํ อุပ္ปชฺชติ. ปิติ ปัสสฺสทฺธิ สุขํ อธิโมกฺโข ปกฺคาโท อุပ္ภุจฺจํ อุเบกฺขา นิกนฺติ อุပ္ปชฺชติ, 'นิกนฺติ ฌมฺโม'ติ นิกนฺติ อธิโมกฺโข... ปักคาหะ... อุပ္ภุจฺจานะ...

อย่างนั้นเหมือนกัน ท่านอาจารย์กล่าว ว่า "ญาณย่อมเกิดขึ้น แก่ภิกษุผู้มนสิการว่า ไม่เที่ยง. ปิติ... ปัสสัทธิ... สุข..."

คุณสมาลี-คุณวิโรจน์ รัตนศิริวิไล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อวชชติ, ตโต วิกุเขโป อุตฺตจฺจ. เตน อุตฺตจฺเจน วิกุหิตมานโส อนิจฺจโต อปฺปจฺฉานํ ยถาภูตํ นนฺปชานาติ. ทุกฺขโต. อนตฺตโต อปฺปจฺฉานํ ยถาภูตํ นนฺปชานาติ"ติ?

อุเบกขา... นิกันฺติ ย่อมเกิดขึ้น, เธอย่อม นึกถึงนิกันฺติว่า 'นิกันฺติ เป็นธรรม' ความ ฟุ้งซ่านไปเพราะนิกันฺตินั้น เป็นอุทฺตจฺจะ. ภิกษุเป็นผู้มีใจถือเอาผิด เพราะอุทฺตจฺจะนั้น ย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริง ซึ่งความปรากฏ โดยความเป็นของไม่เที่ยง. ย่อมไม่รู้ตาม ความเป็นจริง ซึ่งความปรากฏโดยความ เป็นทุกข์. ย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงซึ่ง ความปรากฏโดยความเป็นอนัตตา".

๑๓๓. ตตฺถ โสภาโสติ วิปฺสฺสนาโส.

ตสฺมิ อปฺปนฺเน โยคาวโร "น วต เม อิตฺตํ ปุพฺเพ เอวรูปํ โสภาโส อปฺปนฺนปุพฺโ, อทฺธา มคฺคปฺตฺโตตสฺมิ ผลปฺตฺโตตสฺมิ"ติ อมคฺคเมว "มคฺโค"ติ อผลเมว จ "ผลนฺ"ติ กณฺหาติ. ตสฺส อมคฺคํ "มคฺโค"ติ อผลํ "ผลนฺ"ติ กณฺหาโต วิปฺสฺสนาวิธิ อุกฺกนฺตา นาม โหติ. โส

๑๓๓. ในบรรดาอุปกิเลส ๑๐ อย่าง นั้น ชื่อว่า... โสภาส ได้แก่วิปัสสนา (แสงสว่างที่เจิดจ้าเกิดขึ้นเพราะวิปัสสนา). เมื่อโสภาสนั้นเกิดขึ้น พระโยคาวจรคิดไปว่า "ก่อนแต่นี้ แสงสว่างเห็นปานฉะนี้ ไม่เคย เกิดแก่เราหนอ, แน่แล้ว เราเป็นผู้บรรลุมรรคแล้ว เราเป็นผู้บรรลุมผลแล้ว" ดังนั้นแล้ว ก็ย่อมถือเอาสิ่งที่ไม่ใช่มรรคเลยว่า "เป็น

๑ ขุ. ป. ๓๑/๔๔๕.

พลเอก เจริญ-คุณพะอบ ดิษฐบรรจง
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุก

อตุตโน มุลกมฺพฺจฺจํ วิสฺสชฺเชตฺวา
โสภาสเมว อสฺสาเพฺนโต นิสิตฺติ.

มรรค" และสิ่งที่ไม่ใช่ผลเลยว่าเป็นผล".
เมื่อพระโยคาวจรนั้น ถือเอาสิ่งที่ไม่ใช่มรรค
ว่าเป็นมรรค สิ่งที่ไม่ใช่ผลว่าเป็นผล
ไปเสีย วิปัสสนาวิธีก็นั่นเป็นอันหยุดชะงัก
ไป. พระโยคาวจรนั้น ก็ยอมสละมูล-
กรรมฐานของตนเสีย แล้วนั่งชื่นชมอยู่แต่
โสภาเท่านั้น.

โส โข ปนายํ โสภาโส กสฺสจฺจิ
ภิกฺขุโน ปลฺลงฺกฺกฺจฺจํมตฺตเมว โสภาเสนฺโต
อุปฺปชฺชติ. กสฺสจฺจิ ฆนฺโตคพฺภํ. กสฺสจฺจิ
พหิกพฺภมฺปิ. กสฺสจฺจิ สกฺลวิทฺหารํ คาวุตฺติ
อตุตโยชนํ โยชนํ ทฺวิโยชนํ ตฺติโยชนํ ฯเปฯ
กสฺสจฺจิ ปจฺวีตลโต ยาว อกฺกนิจฺจพฺรหฺมโลกา
เอกาโลกํ กุรฺมาโน. ภควโต ปน
ทสฺสทสฺสีโลกธาตุํ โสภาเสนฺโต อุทฺปาติ.

ก็โสภาสนั่นแล สำหรับภิกษุบางรูป
เกิดขึ้นทำให้สว่างไปเพียงที่นั้งกึ่งบัลลังก์เท่า-
นั้น. สำหรับบางรูป ทำภายในห้องให้สว่าง
ได้. สำหรับบางรูปทำแม้ภายนอกห้องให้
สว่างได้. สำหรับบางรูปทำให้สว่างไปทั่ว
วิหาร บางรูปให้สว่างไปถึง ๑ คาวุต
(๑๐๐ เส้น) ถึงครึ่งโยชน์ ถึง ๑ โยชน์
ถึง ๒ โยชน์ ถึง ๓ โยชน์ ฯลฯ สำหรับ
บางรูป เกิดขึ้นแล้ว ทำให้มีแสงสว่างเป็น
อันเดียวกัน จับตั้งแต่พื้นดินไปจนถึงพรหมโลก
ชั้นอนันตจักร. แต่สำหรับพระผู้มีพระภาค
เกิดขึ้นแล้วทำให้สว่างไปตลอดหมื่นโลกธาตุ.

ผลเอกเทรียณ-คุณระอบ คิษฐบรรจง
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกก์ศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุกก์

เอวํ เวมตฺตตฺตาย^๑ จสฺส อิทํ วตฺต :
 จิตฺตลปฺพเต กิร ทฺวิกุทฺทเกหฺสฺส อนฺโต
 เทว เถรา นิสฺสีทฺส. ตํทิวสฺสจ
 กภาพฺกุชฺุโปสฺโส โทติ. เมฆปฺญลจฺจนฺนา
 ทิสฺสา, รตฺติภาเค จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ ตมํ
 ปวตฺตติ. อเถโก เถโร อาท : "ภนฺเต
 มยฺหํ อิทานิ เจตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ สีสฺสาสเน
 ปณฺจวณฺณานิ กุสฺสมานิ ปณฺชายนฺตี"ติ. ตมิตโร
 อาท : "อนจฺจริยํ อาวุโส กเถสิ, มยฺหํ
 ปเนตฺรทฺธิ มหาสฺมทฺทมฺทฺธิ โยชนฺนุจฺจาเน
 มจฺจกจฺจปา ปณฺชายนฺตี"ติ.

ก็ต่อไปนี้เป็นเรื่องแห่งความแตกต่างกัน
 แห่งโอกาสนั้นอย่างนี้ : มีเรื่องเล่ามาว่า
 ที่จิตตสมรพทวิหาร พระเถระ ๒ รูป นั่งอยู่
 ช้างในเรือนที่มีฝา ๒ ชั้น. ก็วันนั้นเป็น
 วันอุโบสถช้างแรม(กาฬปักข์). ทิศทั้งหลาย
 ถูกก้อนเมฆปิดบังเสีย, ในตอนกลางคืน
 ความมืดอันประกอบพร้อมด้วยองค์ ๔ ย่อม
 เป็นไป. ลำดับนั้น พระเถระรูปหนึ่ง กล่าวว่า
 "ท่านผู้เจริญ บัดนี้คอกไม่มีพรรค ๔ บนแท่น
 เท้าสิงห์ ณ ลานเจดีย์ ปราภฏแก่กระผม"
 ดังนี้. พระเถระอีกรูปหนึ่ง จึงกล่าวกับ
 ท่านว่า "นี่แน่ะท่านผู้มีอายุ ท่านพูดถึงสิ่ง
 ไม่น่าอัศจรรย์ ก็แต่ว่าในเวลาขึ้นปลาและเต่า
 ในที่ไกลออกไปถึง ๑ โยชน์ในมหาสมุทร
 ปราภฏแก่ผม".

อัยํ ปน วิปฺสฺสนูปกิเลโส เขภฺยุเยน
 สมถวิปฺสฺสนาลาภิโน อูปฺชชฺติ. โส

ก็วิปัสสนูปกิเลสนี้ โดยมากย่อมเกิดขึ้น
 แก่พระโยคีผู้ได้ทั้งสมณะทั้งวิปัสสนา. พระ-

^๑ เวมตฺตตฺตายาติ อปุปริปฺลตาวเสน
 วิสทิสฺตยาติ ฐีกา.

สมาบัติวิภังคิโกตธานัง กิเลส้าน อสมุทธารโต โยคีผู้ได้ทั้งสมณะทั้งวิปัสสนาชั้น ย่อมทำ
 "อรทา อหนุ"^๑ติ จิตตัม อุปฺปาเทติ ความคิดให้เกิดขึ้นว่า "เราเป็นพระอรหันต์"
 อัจจกฺวาลิกวาสิ^๑ มหานาคตฺเถโร วีย ดั่งนี้ เพราะกิเลสทั้งหลายที่สมาบัติข่มได้แล้ว
 หงฺกนกวาสี^๒ มหาทตฺตฺเถโร วีย จะกลับฟุ้งขึ้นอีกไม่ได้ คุจพระมหานาคเถระ
 จิตฺตลปฺพเต นิงฺกเปณฺณกปธานมรวาสี^๓ ผู้อาศัยอยู่ที่อุจจกฺวาลิกวิหาร คุจพระมหา-
 จุฬฺสมฺนตฺเถโร วีย จ. ทตฺเถระผู้อาศัยอยู่ที่หังกนกววิหาร และคุจ
 พระจุฬฺสมฺนเถระ ผู้อาศัยอยู่ที่เรือนเป็นที่ทำ
 ความเพียร ชื่อว่า นิงกเปณณกะ ๗ จิตฺตล-
 บรรพตวิหาร ฉะนั้น.

ตฺตฺริทํ เอกวตฺตฺปริทีปนี : ตลฺงฺกรวาสี^๔ บรรดาเรื่องเหล่านั้น จะแสดงเรื่องฯ
 ฐมฺมทินฺนตฺเถโร กิร นาม เอโก หนึ่ง ดังต่อไปนี้ : มีเรื่องเล่าว่าพระ-
 ปภินฺนปฏิสัมภิทอ มหาชีณาสโว มหโต มหาชีณาสพผู้มีปฏิสัมภิตาแตกฉานรูปหนึ่ง ชื่อ
 ภิกฺขุสํสฺส โอวาททายโก อโหสิ. โส ว่าพระธัมมทินนเถระอาศัยอยู่ที่ตลิ่งกรวิหาร
 เอกทิวส์ อตฺตโน ทิวาฏฺฐาเน นิสิตฺตฺวา เป็นผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่. วันหนึ่ง
 "กีนฺนุ โข อมฺหากํ อจฺริยสฺส อัจจกฺ- ท่านนั่งอยู่บนอาสนะ เป็นที่นั่งพักในกลางวัน

^๑ ม. อัจจวาฬกฺวาลี, ฉ. อัจจวาลิกวาสิ.
^๒ ส. อี. หงฺกนกวาสี, ฉ. หังกนกวาสี.
^๓ ม. นิงฺการวณฺณก, ส. อี. นิงกเปณฺณก...
^๔ ส. จุลลสมฺนตฺเถโร.
^๕ ม. วาฬกฺวาลี.

พลเอกเหรียญ-คุณพระอบ ดิษฐบรรจง
 อภิศ่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกก็ศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุกก็

วาลิกวาสิมทานาคตุเถรสฺส สมณาวากิจฺจํ ของตนแล้วรำพึงไปว่า "กิจแห่งความเป็น
 มตฺถกํ ปตฺตํ โน"ติ อาวชฺเชนฺโต สมณะ ของท่านพระมหานาคเถระผู้อาศัยอยู่ที่
 ปุณฺณชฺชนาวเมวสฺส ทิสฺวา "มยิ อคฺจณฺเฑ อัจจกฺวาลิกวิหาร ผู้เป็นอาจารย์ของเรา
 ปุณฺณชฺชนกาลกิริยเมว กริสฺสตี"ติ จ ฌตฺวา ถึงที่สุดแล้วหรือไม่หนอ" ดังนี้ พบว่าท่านยังมี
 อิทฺธิยา เวหาสิ อูปตฺติตฺวา ทิวาญฺจานเ ความเป็นปุณฺณชฺชนอยู่นั้นแหละ และยังทราบ
 นิสินฺนสฺส เถรสฺส สมีเป โอิโรหิตฺวา ด้ยว่า "เมื่อเราไม่ไปหา ท่านจักทำ
 วนฺทิตฺวา วตฺตํ ทสฺเสตฺวา เอกมฺนตฺ นิสีหิ. กาลกิริยาทั้งที่ยังเป็นปุณฺณชฺชนอยู่เป็นแน่" ด้ย
 "กิ อาวุโส ฌมฺมทินฺน อกาเล อากโตสิ"ติ เคชแห่งฤทธิจึงเหาะขึ้นไปยังเวหา ลอยไป
 จ วุตฺโต" "ขมฺหิ ฆนฺเฑ ปุณฺณชฺชํ อากโตมฺหิ"ติ ลง ณ ที่ใกล้พระเถระผู้หนึ่งอยู่บนอาสนะเป็น
 อาห. ตโต "ปุณฺณาวุโส ชานมานา ที่พิกกกลางวัน กราบไหว้แล้วแสดงอาจารย์วัตร
 กถียสฺสามา"ติ วุตฺเต ขมฺหสฺสสฺสํ ปุณฺณชฺ. แล้วก็นั่งลงที่สมควรส่วนหนึ่ง. และถูกพระ-
 มหานาคเถระถามว่า "นี่แน่ท่านฌมฺมทินฺน
 ทำไมท่านมาหาเราในเวลาที่ไม่เหมาะแล้ว"
 ก็ตอบว่า "ท่านผู้เจริญ กระผมมาเพื่อจะถาม
 ปัญหา". ต่อจากนั้น เมื่อพระมหานาคเถระ
 กล่าววว่า "จงถามเถิด ท่านผู้มีอายุ เรา
 รู้จักบอกให้" จึงได้ถามปัญหาถึง ๑,๐๐๐ ข้อ.

๑ ฉ. วุตฺเต.

ผลเอกเทริยญ-คุณพะอบ ดิษฐบรรจง

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกก์ศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุกก์

เดโร ปุจฉิตปุจฉิต อัสชชมาโนว พระเถระตอบทุก ๆ ปัญหาที่ถามได้
 กเถสิ. ตโต "อติติกขิ โว ภนุเต ฌาณิ, ไม่ชักข้อเลย. จากนั้นไป เมื่อท่านพระ-
 กทา ตุมเหทธิ อัย ธมฺโม อธิกโต"ติ วุตฺเต ธรรมทินนเถระกล่าวว่่า "ท่านผู้เจริญ ความรู้
 "อิตฺ สญฺจิวสฺสกาเล อาวุโส"ติ อาท. ของท่านแข็งแกร่งนัก, ท่านบรรลुरुธรรมันตังแต่
 สมาริณี ภาเน วลฺลฺลเชธาติ. นยิทฺ เมื่อไร" ก็ตอบว่า "ในเวลา นั้น(ย้อนหลัง)
 อาวุโส ภาเรณฺติ. เตนฺติ ภาเน เอกิ จากนั้นไป ๖๐ ปี ท่าน". ท่านผู้เจริญ ท่าน
 หตฺติ มาเปธาติ. เดโร สพฺพเสตฺติ หตฺติ ใช้สมาธิได้ไหมขอรับ. ข้อนี้ไม่เป็นการ
 มาเปสิ. อิทานิ ภาเน ยถา อัย หตฺติ หนักใจอะไรเลยท่าน. ถ้าอย่างนั้น ท่าน
 อญฺจิตกณฺเณ^๑ ปสฺวาริตนงฺกุญฺโจ สเณตฺติ มุเข ผู้เจริญ ขอท่านจงสร้างข้างขึ้นมาสักตัว
 ปกฺขิปิตฺวา เภรวํ โภณฺณนาทํ กโรนฺโต เถอะครับผม. พระเถระก็สร้าง(เนรมิต)
 ตุมฺหากํ อภิมุโข อากจฺจติ, ตถา นํ ซ้างขึ้นมาเชือกหนึ่ง ซึ่งขาวปลอดทั้งตัว.
 กโรธาติ. เดโร ตถา กตฺวา เวเคน พระธรรมทินนเถระกล่าวต่อไปว่า ท่าน
 อากจฺจโต หตฺติสฺส เภรวํ อากาเร ทิสฺวา ผู้เจริญ บัดนี้ท่านจงทำข้างนั้นโดยประการ
 อญฺจาย ปลาเยตฺติ อารทฺโร. ตเมเนิ ที่มันมีใบหูฝัง มีหางเหยียดขึ้น มีวงวงเข้า
 ชีณาสวตฺเดโร หตฺติ ปสาเรตฺวา จีวรกณฺเณ ไว้ในปาก ทำเสียงโกญจนาทอย่างน่ากลัว
 คเหตุวา "ภาเน ชีณาสวสฺส สารชฺชึ นาม เคนรีตรงเข้ามาหาท่านเถิด. พระเถระ
 โหติ"ติ อาท. ก็ได้ทำอย่างนั้น(อย่างที่ขอ) ครั้นเห็นอาการ
 ที่น่ากลัวของข้างที่ขึ้นมาโดยเร็ว ก็เริ่มจะ

^๑ อญฺจิตกณฺเณติ นิจฺจลฺลฺลฺลปิตกณฺเณปฺปญฺเจติ
 ฎีกา.

พลเอกเหรียญ-คุณพระอบ ดิษฐบรรจง

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพงศ์ศึกษากร และนางบุญมี วัชรพงศ์

ลุกหนีไป. พระเถระผู้เป็นพระขีณาสพ จึง เอ้อมมือจับชายจีวรไว้ กล่าวกับพระมหา-
นาคเถระนั้นว่า "ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่า ความขลาดยังมีแก่พระขีณาสพอยู่หรือ".

โส ทมฺหิ กาเล อคฺตโน ปุณฺณชฌนภาวํ
ณฺตฺวา "อวสฺสโย เม อวฺโส ธมฺมทินฺน
โทหิ"ติ วตฺวา ปาหฺมุเล อุกฺกุฏิกํ นิสฺสิ.
"ภนฺเต ตุมฺหากํ อวสฺสโย ภวิสฺสามิจฺเจวาทํ
อาคโต มา จินฺตยิตฺถา"ติ กมฺมญฺจณํ
กเถสิ. เถโร กมฺมญฺจณํ คเหตฺวา จงฺกมํ
อารุญฺห ตติเย ปทฺวาเร อคฺคผลํ อรหตฺตํ
ปาปฺนิ. เถโร กิร โทสจฺริโต อโหสิ.
เอวรูปา ภิกฺขุ โอบาเส กมฺปนฺติ. (๑)

พระมหานาคเถระนั้น ในเวลานั้น
ทราบถึงความที่ตนยังเป็นปุณฺณแล้ว ก็กล่าว
ว่า "ท่านธมฺมทินนະผู้มีอายุ ขอท่านจง เป็น
ที่พึ่งของผมนักด้วยเถิด" แล้วนั่งกระหย่งอยู่
แทบเท้า. พระธมฺมทินนเถระกล่าวว่า "ท่าน
ผู้เจริญ กระผมคิดว่า กระผมจักเป็นที่พึ่งของ
ท่านได้นั้นแหละ จึงได้มา อย่าได้คิดอะไร
เลย" แล้วบอกกรรมฐานให้. พระเถระ
รับเอากรรมฐานแล้ว ก็ก้าวอย่างชันสู่ที่จงกรม
ในวาระย่างเท้าก้าวที่ ๓ ก็ได้บรรลุผล
ชั้นยอด คือพระอรหัต. ทราบมาว่าพระเถระ
เป็นกนโทสจฺริต. ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเช่นนี้
ย่อมทวนไหวในเพราะโอบาส. (๑)

๑๓๔. ญาณติ วิปัสสนาญาณํ. ตสฺส
กิร รูปารูปธมฺเม คฺลยฺนตสฺส ตีรณตสฺส

๑๓๔. คำว่า ญาณ ได้แก่วิปัสสนาญาณ.
ทราบกันมาว่าญาณที่กล้าแข็งสละสลวยยิ่ง มี

พลเอก เกรียง-คุณพะอบ คิษฐบรรจง
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุก

วิสสุภจันทวชิรมิว อวิทเวกัม ทิชิณิ
สูรมติวิสทัง ฌาณัง อุปปชชติ. (๒)

กำลังอันใคร ๆ ก้ำจมิได้ กุจวชิราวุธของ
พระอินทร์ที่ปล่อยแล้ว ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคี
ผู้ไตร่ตรองพิจารณารูปธรรมและนามธรรมอยู่
นั้น. (๒)

ปีติ วิปัสสนาปีติ. ทสฺส กิร ทสฺมี
สมเย ขุททกาปีติ ขณิกาปีติ โอกกนฺติกาปีติ
อุพเพงกาปีติ ผรณาปีติ อโย ปณฺจวิธา ปีติ
สกลสรีริ ปุรยมาณา อุปปชชติ. (๓)

คำว่า ปีติ ได้แก่ วิปัสสนาปีติ (ปีติ
ที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต). ทราบกันว่าใน
สมัยนั้น ปีติ ๕ อย่าง ดังนี้ คือ ขุททกาปีติ
ขณิกาปีติ โอกกนฺติกาปีติ อุพเพงกาปีติ
ผรณาปีติ ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคินั้น ทำให้
เลิบบ่มไปทั่วสรีระ. (๓)

ปัสสทฺธิ วิปัสสนापัสสทฺธิ. ทสฺส กิร
ทสฺมี สมเย รคฺคิฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน
วา นิสินฺนสฺส กายจิตฺตานิ เนว ทโรถ น
การวํ น กกฺขลตา น อกมฺมณฺณตา น
เกลณฺณํ น วฏฺกตา โหติ. อถ โย ปนสฺส
กายจิตฺตานิ ปัสสทฺธานิ สหฺนุํ มุทฺธิ
กมฺมณฺณานิ สุวิสทานิ อชฺชกานิเยว โหนฺติ.
โส อิเมหิ ปัสสทฺธาทีหิ อณฺุคฺคหิตกายจิตฺโต

คำว่า ปัสสทฺธิ ได้แก่ วิปัสสนापัสสทฺธิ
(ปัสสทฺธิที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต). ทราบกัน
ว่า ในสมัยนั้น กายและจิตของพระโยคีผู้
นั่งอยู่ ณ ที่เป็นที่พักกลางคืนก็ตาม
ณ ที่เป็นที่พักกลางวันก็ตามนั้น ไม่มีความ
กระวนกระวาย ไม่มีความหนัก ไม่มีความ
กระด้าง ไม่มีความไม่ควรแก่การงาน ไม่มี
ความป่วยไข้ ไม่มีความคดโกง. แต่ทว่ากาย

ผลเอกเทริญญ-คุณพะอบ ดิษฐบรรจง

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ ขุนวัชรพุกกัศึกษากร และนางบุญมี วัชรพุกกั

วสุทธมรรค บ.พ. ๖-๑๒

ทสุมิ สมเย อมานุสี นาม รติ อุนภาวติ, และจิตของพระโยคีนั้น เป็นธรรมชาติที่สงบ
ยี่ สุนธาย วุฑฺฒิ :

ระงับ เบา อ่อน ควรแก่การงาน แก่แล้วกล้า
ตรงเท่านั้น: พระโยคีผู้มีกายและจิตอันธรรม
มีปัสสัทธิเป็นต้น เหล่านี้ อุนฺเกราธแล้ว
ในสมัยนั้น ย่อมเสวยความยินดี ชื่อว่า
อมานุสี(ไม่ใช่ของมนุษย์), ที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงหมายเอา ตรัสไว้ว่า :

"สุญฺญาคาริ ปวิญฺจสฺส
 สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
อมานุสี รติ โทติ
 สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโต.
ยโต ยโต สมฺมสฺติ
 ขนฺธานํ อุทฺยพฺพยํ
ลภตี ปิตฺติปาโมชฺชํ
 อมตํ ทํ วิชานตฺนุ"ติ?

"ความยินดีที่มีใจของมนุษย์ ย่อมมีแก่
ภิกษุผู้เข้าไปสู่สุญญาคาร มีจิตสงบ
เห็นแจ้งธรรมอยู่โดยชอบ เธอ
พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความ
เสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลาย โดยธรรม
ใด ๆ ก็ย่อมได้ปิตติและปราโมทย์ การ
ได้ปิตติและปราโมทย์นั้น เป็นอมต-
ธรรมของท่านผู้รู้แจ้งทั้งหลาย"

เอวมสฺส อิมิ อมานุสี รติ สาธยมานา ปัสสัทธิที่สัมปยุตด้วยธรรมมีลหุตาเป็นต้น
ลหุตาหิสมฺปยุตฺตา ปสฺสทฺธิ อฺบุปฺชชฺติ. (๔) อันให้สำเร็จความยินดีที่มีใจของมนุษย์ ัน

๑ ขุ. ธ. ๒๕/๖๖.

ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น ดังกล่าวมาจะนี้.

(๔)

สุขุติ วิปัสสนาสุขิ. ทสฺส กิร ทสฺมี
สมเย สกฺลสรีเร อภิสนฺทฺยมาณิ อติปณฺฑิตํ
สุขมุปฺปชฺชติ. (๕)

คำว่า สุข ได้แก่วิปัสสนาสุข (สุข
ทางใจที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต). ทราบกัน
ว่าในสมัยนั้น สุขที่ประณีตยิ่งซึ่งแผ่ไปในสรีระ
ทั้งสิ้น ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น. (๕)

อธิโมกฺโขติ สทฺธา. วิปัสสนา-
สมฺปยุตฺตาเยว หิสฺส จิตฺตเจตฺตสิگانํ
อติสยฺยปฺปสาหนฺนุตา พลวตี สทฺธา อุปฺปชฺชติ.
(๖)

คำว่า อธิโมกข์ ได้แก่ศรัทธา. คือ
ศรัทธาที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิตนั่นเอง เป็น
ธรรมชาติมีกำลัง เป็นเหตุทำให้จิต และ
เจตสิกเลื่อมใสยิ่งนัก ย่อมเกิดขึ้นแก่
พระโยคีนั้น. (๖)

ปคฺคาโทติ วีริยํ. วิปัสสนาสมฺปยุตฺตเมว
หิสฺส อตฺติลินฺนจฺจารทฺธํ สุปคฺคหิตํ วีริยํ
อุปฺปชฺชติ. (๗)

คำว่า ปคคาหะ ได้แก่วีริยะ. คือ
วีริยะที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนานั่นเอง ที่พระโยคี
ปรารภ ไม่ห่อหุ้ม ไม่คั่ง ประคองไว้ดีแล้ว
ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น. (๗)

อุปฺปญฺจานนฺติ สติ. วิปัสสนา-
สมฺปยุตฺตาเยว หิสฺส สุปฺปญฺจिता สุปตฺติญฺจिता
สัมปยุตด้วยวิปัสสนานั่นเอง ที่เข้าไปตั้งไว้

คำว่า อุปฺปญฺจานะ ได้แก่สติ. คือ สติที่

๑. สกฺลสรีเร.

ขุนและนาง เวชชรัตนรักษา (สาครรัตนิน)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑๒

นิชาตา อจลา ปพพตราชสทิสสา สติ ก็แล้ว ตั้งมั่นดีแล้ว เป็นหลัก ไม่หวั่นไหว
 อุบุชชติ. โส ยัม ยัม จานัม อวชชติ เหมือนกับภูเขาลวง ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคี
 สมณนาทรติ มนสิกรโรติ ปจฺจเวกฺขติ, ตัม ตัม นั้น. พระโยคีนั่น นึกถึง นึกหน่วง ใส่ใจ
 จานมสฺส โอกฺขนฺทิตฺวา^๑ ปกฺขนฺทิตฺวา พิจารณา ฐานะใด ๆ, ฐานะนั้น ๆ ย่อมตาม
 ทิพฺพจกฺขุโน ปริโลโก วีย สติยา อุฏฺฐาติ. เข้าไป แล่นไป ปราภฏแก่พระโยคีนั่น โดย
 (๘) สติ คุจฺปริโลกฺปราภฏแก่ท่านผู้มีทิพยจักขุ
 ฉะนั้น. (๘)

อุเบกฺขาติ วิปฺสฺสนฺนฺเปกฺขา เจว คำว่า อุเบกขา ได้แก่วิปัสสนุเบกขา
 อวชฺชฺนฺนฺเปกฺขา จ. ทสฺมิมิ หิสฺส สมเย และอวัชชฺนฺนฺเบกขา. คือ ในสมัยนั้น ทั้ง
 สพฺพสงฺฆาเรสุ มชฺฌตฺตญฺญา วิปฺสฺสนฺนฺเปกฺขาปิ วิปัสสนุเบกขา ซึ่งเป็นกลางในสังขารทั้ง-
 พลวตี อุบุชชติ, มโนทฺวาเร หลายทั้งปวง ทั้งอวัชชฺนฺนฺเบกขาทาง
 อวชฺชฺนฺนฺเปกฺขาปิ. สวา หิสฺส ตัม ตัม จานัม มโนทวาร ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมชาติ มีกำลัง
 อวชฺชฺนฺนฺตสฺส วิสฺฐฺรณฺนฺทวชิรมิว ปตฺตปฺญฺเย แก่พระโยคีนั่น. เป็นความจริงว่า เมื่อ
 ปกฺขิตฺตตฺตุนาราโจ วีย สุรา ติชิณา พระโยคีนั่นนึกถึงฐานะนั้น ๆ อยู่ อุเบกขา
 หุตฺวา วหฺติ. (๘) นั้นย่อมเป็นธรรมชาตินำไปอย่าง แกล้วกล้า
 ฉะຍบคม คุจฺวชิราวุฑฺธของพระอินทร์ที่ปล่อย
 แล้ว คุจฺทอกฺเผาไฟที่เขาปักลงไปในห้อง
 ไปไม้ ฉะนั้น. (๘)

^๑ โอกฺขนฺทิตฺวาติปิ หิสฺสติ,
 ฉ. โอกฺขนฺทิตฺวา.

นิกนฺตฺติ วิปัสสนานิกนฺตฺติ. เอว
 โภกาสาทิปฏิมฺหิตาย หิสฺส วิปัสสนาย
 อาลยํ กุรุมาณา สุขุมา สนฺตาคารา นิกนฺตฺติ
 อุปฺปชฺชติ. ยา^๑ กิเลสฺติ ปริกฺกเหตุมฺปิ
 น สกฺกา โหติ. (๑๐)

คำว่า นิกนฺตฺติ ได้แก่วิปัสสนานิกนฺตฺติ.
 คือ นิกนฺตฺติอย่างละเอียด มีอาการสงบ ทำ
 ความเยื่อใยในวิปัสสนาอันประทับแล้ว ด้วย
 วิปัสสนูปกิเลสทั้งหลาย มีโอกาสเป็นต้น
 ดังกล่าวมานั้น ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น.
 อันเป็นนิกนฺตฺติ ที่พระโยคีไม่อาจ แม้ที่จะ
 กำหนดได้ว่าเป็นกิเลส. (๑๐)

ยถา จ โภกาเส, เอว เอเตสุปิ
 อณฺตรสมฺมึ อุปฺปนฺเน โยคาวจโร "น วต
 เม อิทฺถ พุพฺเพ เอวรูป ฌานํ อุปฺปนฺนพฺพํ,
 เอวรูปา ปิตี, ปสฺสหฺติ สุขํ อธิโมกฺโข
 ปคฺคาโท อุปฺภูฐานํ อุเปกฺขา นิกนฺตฺติ
 อุปฺปนฺนพฺพทา อหฺธา มกฺกปฺปตฺโตสมฺมึ
 ผลปฺปตฺโตสมฺมึ^๑ติ อมกฺกเมว "มกฺโก"ติ
 อผลเมว "ผลนฺ"ติ ฌฺหาติ. ตสฺส อมกฺกํ
 "มกฺโก"ติ อผลํ "ผลนฺ"ติ ฌฺหโต
 วิปัสสนาวิธึ อุกฺกนฺตา นาม โหติ. โส

เมื่อวิปัสสนูปกิเลสทั้งหลาย มีญาณ
 เป็นต้น แม้เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดขึ้น
 แล้ว พระโยคาวจรก็ย่อมถือเอาสิ่งที่มีใช้
 มรรคเลย ว่า "มรรค" สิ่งที่มีใช้ผลเลย ว่า
 "ผล" โดยนัยว่า "ญาณเห็นปานฉะนี้ ก่อนแต่
 นี้ก็ไม่เคยเกิดขึ้นแก่เราเลยหนอ ปิตี ปัสสฺหฺติ
 สุข อธิโมกข์ ปคฺคาหะ อุปฺภูฐานะ อุเปกฺขา
 นิกนฺตฺติ เห็นปานนี้ ก็ไม่เคยเกิดขึ้นแก่เรา
 เลยหนอ แน่แล้ว เราเป็นผู้บรรลุมรรคแล้ว
 เราเป็นผู้บรรลุผลแล้ว" ดังนี้ เหมือนอย่าง

^๑ ฉ. ยา นิกนฺตฺติ กิเลสฺติ.

ขุนและนาง เวชชรัตนรักษา(สาครรัตนิน)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑๒

อตุกโน มุลกมมฺฐานํ วิสฺสชฺเชตฺวา
นิกฺกนฺติเมว อสฺสาเทฺนโต นิสฺสทฺตฺติ.

เมื่อโอกาสเกิดขึ้น. เมื่อพระโยกาวจรนั้น
ถือเอาสิ่งที่มีไฉ่มรรกว่า "เป็นมรรค" สิ่ง
ที่มีไฉ่ผลว่า "เป็นผล" วิปัสสนาวิธีก็นั่น
ย่อมเป็นอันชะงักไป. พระโยกาวจรนั้น ก็จะ
ปล่อยวางมูลกรรมฐานของตนเสีย แล้วนั่ง
ชื่นชมอยู่แต่ในกัณฑ์เท่านั้น ฉะนั้นแล.

๑๓๕. เขตฺถ จ โภกาสาทโย

อุปกิเลสวตฺตตฺตาย อุปกิเลสชาติ วุตฺตา, น
อกุสลตฺตตา. นิกฺกนฺติ ปน อุปกิเลสํ เจว
อุปกิเลสวตฺต จ. วตฺตฺวเสเนว เจเต ทส.
กาหฺวเสน ปน สมตฺตีสํ โทนฺตฺติ. กถํ ? "มม
โภกาโส อุปฺปนฺโน"ติ กณฺโหโต ทิ ทัฏฺฐจฺจุคาโท
โทติ, "มมาโป วต โภกาโส อุปฺปนฺโน"ติ
กณฺโหโต มานคฺคาโท, โภกาโส อสฺสาทโย
ตณฺหาคาโท, อิติ โภกาเส ทัฏฺฐจฺจมานตณฺหา-
วเสน ตโย กาหา. ตถา เสเสสฺสปีติ เอว
กาหฺวเสน สมตฺตีสํ อุปกิเลสํ โทนฺตฺติ. เตสํ
วเสน อกุสโล อพฺยตฺโต โยกาวจโร
โภกาสาทิสฺส กมฺปติ วิกฺขิปปติ. โภกาสาทิสฺส

๑๓๕. อนึ่ง บรรดาวิปัสสนูปกิเลส ๑๐

เหล่านี้ วิปัสสนูปกิเลส ๘ อย่างมีโอกาส
เป็นต้น ท่านเรียกว่า อุปกิเลส ก็เพราะ
ความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งอุปกิเลส, ไม่ใช่
เพราะความเป็นอกุศล. ส่วนนิกัณฑ์ เป็น
อุปกิเลสด้วย เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งอุปกิเลส
ด้วย. ก็แลวิปัสสนูปกิเลสเหล่านี้ ว่าเกี่ยวกับ
ที่ตั้งอาศัยอย่างเดียว ก็มี ๑๐. แต่ว่า
เกี่ยวกับคาหะ (ความยึดถือ) ก็มี ๓๐ ถ้วน.
คืออย่างไร ? คือเมื่อถือเอาว่า "โอกาส
เกิดขึ้นแล้วแก่เรา" ดังนี้ ย่อมถือเอาด้วย
อำนาจหิริ, เมื่อถือเอาว่า "โอกาส
ที่น่าชอบใจเกิดขึ้นแล้วหนอ" ดังนี้ ย่อม

ขุนและนางเวชชรัตนรักษา (สาครรัตนิน)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอเกกั "เอตัง มม เอโสทมสมิ, เอโส ถือเอาด้วยอำนาจมานะ, เมื่อเอาแต่ชื่นชม
 เม อคตาทิ สมฺมปัสสติ. เคนาทุ โภภาส ย่อมถือเอาด้วยอำนาจตัดหา, ใน
 โปราณา : โภภาสมีกาหะ ๓ คือทริฐิ มานะ และตัดหา
 กังกล่าวมานี้. แม้ในวิปัสสนูปกิเลสที่เหลือ
 ก็อย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ว่าเกี่ยวกับกาหะ
 อุปกิเลสจึงมี ๓๐ ถ้วน ตามประการดังกล่าว
 มานี้. พระโยคาวจรผู้ไม่ฉลาดไม่เฉียบแหลม
 ย่อมหวั่นไหว ย่อมฟุ้งซ่านไป ในเพราะ
 อุปกิเลสมีโอภาสเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่ง
 กาหะ ๓ เหล่านี้. ย่อมเล็งเห็นบรรดา
 อุปกิเลสมีโอภาสเป็นต้น แต่ละอย่าง ว่า
 "นั่นเป็นของเรา, เราเป็นนั่น, นั่นเป็น
 อุตตาของเรา". เพราะเหตุนี้ ท่าน
 โปราณาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวไว้ว่า :

"โอภาเส เจว ณาณ เจ
 ปิติยา จ วิกมฺปติ
 ปสฺสทุธิยา สุเข เจว
 เยหิ จิตฺตํ ปเวธติ.
 อธิโมกฺกเข จ ปกฺคาเห

"พระโยคาวจรผู้ไม่ฉลาดย่อมหวั่นไหว
 ไปต่าง ๆ ในเพราะโอภาส ใน
 เพราะญาณ ในเพราะปิติ ในเพราะ
 ปัสสัทธิ และในเพราะสุข ซึ่งเป็นเหตุ
 ยังจิตให้สิ้นสะเทือน ย่อมหวั่นไหว

ขุนและนาง เวชชรัตนรักษา(สาครรัตนิน)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปัฏฐาเน จ กมฺปติ
 อุเปกฺขาวชฺชนายณฺจ
 อุเปกฺขาย นิกนฺตียา"ติ?

ในเพราะอธิโมกษ์ ในเพราะปักคาหะ
 ในเพราะอุปัฏฐานะ ในเพราะ
 วิปัสสนุเบกขา ในเพราะอาวัชชนุ-
 เบกขา และในเพราะนิกันติ".

มคฺคามคฺควตฺถานกถา

กถาว่าด้วยการกำหนดว่าเป็นทาง และมีใช่ทาง

๑๓๖. กุสลโ ปน ปณฺธิโต พุชฺชโต
 พุทฺธิสมฺปนฺโน โยคาวจโร โสภาสาทีสุ
 อุปฺปนฺเนสุ "ยํ โข เม โสภาโส อุปฺปนฺโน,
 โส โข ปนายํ อนิจฺโจ สงฺขโต
 ปฏิจฺจสมฺปนฺโน ชยธมฺโม วยธมฺโม
 ธีรธมฺโม นโรธมฺโม"ติ อิติ วา ทํ
 ปณฺณาย ปริจฺฉินฺทติ อุปฺปริกฺขติ. อถวา
 ปนฺสฺส เอวํ โทติ "สเจ โสภาโส อตฺตา
 ภเวยฺย, 'อตฺตา'ติ กเหตุํ ฏฺฐเญยฺย.

๑๓๖. ส่วนพระโยคาวจรผู้ฉลาดเป็น
 บัณฑิต ฉียบแหลม สมบูรณ์ด้วยความรู้ เมื่อ
 วิปัสสนูปกิเลสมีโอภาสเป็นต้น เกิดขึ้นแล้ว
 ย่อมกำหนดพิจารณาโอภาสเป็นต้นนั้น ด้วย
 ปัญญา อย่างนี้ว่า "โอภาสเกิดขึ้นแก่เราแล้ว
 แล, ก็แต่ว่าโอภาสนั้นแล ไม่เที่ยง อัน
 ปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความ
 ลึกลงไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็น
 ธรรมดา มีความกลายเป็นไปเป็นธรรมดา

^๑ พ. ป. ๓๑/๔๔๘.

อนุตตาว ปราย 'อตุตา'ติ กหิโต. ตสุมา
 โส อวสวตฺตณฺเณ อนตุตา, หุตฺวา
 อภาณฺเณ อนิจฺโจ. อุปาทวยปฏิปิณฺเณ
 หุโข"ติ สหฺม อรูปสตุตเก วุคฺตณเณ
 วิตุถาเรตฺหฺม. ยถา จ โภกาเส, เอว
 เสเสสุปิ.

มีความคับไปเป็นธรรมดา" คังนี้บ้าง. หรือ
 อีกอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรนั้นจะมีความคิด
 อย่างนี้ว่า "ถ้าหากว่าโอกาสพึงเป็นอตุตา
 ไชรี ก็ควรที่จะถือเอาว่า 'เป็นอตุตา' แต่
 โอกาสนี้เป็นอนัตตาเท่านั้น ก็กลับถือเอาว่า
 'เป็นอตุตา.' เพราะฉะนั้น โอกาสนั้นชื่อว่า
 เป็นอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปใน
 อำนาจ, ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะอรรถว่า
 มีแล้วกลับไม่มี, ชื่อว่า เป็นทุกข์ เพราะ
 อรรถว่า มีความบีบคั้นโดยความเกิดขึ้นและ
 ความเสื่อมไป" คังนี้บ้าง คำทั้งหมดบัญญัติ
 พึงขยายให้พิสดาร ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้
 กล่าวแล้วในรูปสัตตกะ. แม้ในอุปกิเลส
 ที่เหลือ บัณฑิตก็ควรขยายคำพรรณนาให้
 พิสดาร เหมือนอย่างในโอกาสเกิด.

โส เอว อุปริกฺขิตฺวา โภกาส
 "เนตฺ มม, เนโสหฺมสมฺมิ, น เมโส
 อตุตา"ติ สมนฺุสฺสติ. ฅาณฺ ๗เปฯ นิกฺนฺติ
 "เนตฺ มม, เนโสหฺมสมฺมิ, น เมโส
 อตุตา"ติ สมนฺุสฺสติ. เอว สมนฺุสฺสฺนฺุโต

พระโยคาวจรนั้น ครั้นพิจารณาเห็น
 อย่างนั้นแล้ว ก็ย่อมเล็งเห็นโอกาสว่า "นั่น
 ไม่ใช่ของเรา, เราไม่เป็นนั่น, นั่นไม่ใช่
 อตุตาของเรา". ย่อมเล็งเห็นญาณ ๗ลฯ
 นิกันตีว่า "นั่นไม่ใช่ของเรา, เราไม่

ขุนและนาง เวชชรัตนรักษา (สาครรัตนิน)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โอบาสาทิสฺส น กมฺปติ น เวธติ. เตนาทุ
ไปราณา :

เป็นนั่น, นั่นไม่ใช่อัคตาของเรา". เมื่อ
เล็งเห็นอยู่อย่างนี้ ก็ยอมไม่ทวนไหว
ไม่สะคั่งสะเทือน ในเพราะอุปกิเลสมีโอบาส
เป็นต้น. เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าวว่า :

"อิมานิ ทสฺส จานานิ
ปณฺณา ยสฺส ปริจฺจิตา
ธมฺมุทฺถจฺจกฺขโล โหติ
น จ วิกฺเขปํ กจฺจติ"ติ.

"พระโยคาวจรผู้ใด มีปัญญาเชี่ยวชาญ
(คือรู้เท่า) ฐานะที่ตั้งที่เกิดอุปกิเลส
๑๐ อย่าง เหล่านี้ พระโยคาวจรผู้นั้น
ยอมเป็นผู้ฉลาดในธรรม และใน
อุปกิเลสคือความฟุ้งซ่าน ย่อมจะไม่ถึง
ซึ่งความซัดส่าย".

โส เอวํ วิกฺเขปํ อจฺจณฺโต ตํ
สมคฺชีสฺส วิธํ อุปกิเลสชฺฌํ วิชฺญฺเตว
โอบาสาทโย ธมฺมา น มคฺโค.
อุปกิเลสวิมุตฺตํ ปน วิธิปฏิปนฺนํ วิปัสสนาญาณํ
มคฺโคติ มคฺคณฺจ อมคฺคณฺจ วามฺภุสฺสเปติ.
ตสฺส เสว "อัยํ มคฺโค, อัยํ น มคฺโค"ติ
มคฺคณฺจ อมคฺคณฺจ ญฺตฺวา จิตฺตํ ญาณํ
มคฺคามคฺคญาณทัสสนวิสุทธิ เวทิตพฺพํ.

พระโยคาวจรนั้น เมื่อไม่ถึงความ
ฟุ้งซ่านไปอย่างนี้ ก็ยอมวางชกก็คืออุปกิเลส
๓๐ อย่างนั้นแล้ว กำหนดแยกธรรมที่เป็นทาง
และที่มีใช่ทางได้ว่า ธรรมทั้งหลายมีโอบาส
เป็นต้น มีใช่ทาง. ส่วนวิปัสสนาญาณอันพ้น
แล้วจากอุปกิเลสที่ดำเนินไปตามวิถีเป็นทาง.
พึงทราบว่าคุณาณของพระโยคาวจรนั้น ที่ตั้งอยู่
รู้ธรรมที่เป็นทาง และที่มีใช่ทางว่า "นี่เป็น

ขุนและนาง เวชชรัตนรักษา (สาครรัตนิน)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทาง, นี้มีใช้ทาง" อย่างนี้ ชื่อว่า มัคคา-
มัคคญาณทัสสนวิสุทธิ.

เอตตาวตา จ ปน เตน ตินฺนํ
สจฺจํ ววฺจฺจํ กตํ โทติ. กตํ ?
ทิวฺจวิสุทธิํ ตาว นามรูปสฺส ววฺจฺจปเนน
ทกฺขสจฺจสฺส ววฺจฺจํ กตํ. กงฺขาวิตรณ-
วิสุทธิํ ปจฺจยปริกฺกทณฺเณ สมุทฺยสจฺจสฺส
ววฺจฺจํ อิมิสฺสํ มคฺคามคฺคญาณทัสสนวิสุทธิํ
สมฺมา มคฺคสฺส อวธารณฺเณ มคฺคสจฺจสฺส
ววฺจฺจํ กตฺนฺติ เอวํ โลกียเณว ตาว
ณาณฺเณ ตินฺนํ สจฺจํ ววฺจฺจํ กตํ โทติ.

ก็ด้วยวิสุทธิเพียงเท่านั้น เป็นอัน
พระโยคาวจรผู้นั้น ได้ทำการกำหนดสิ่งจะ ๓
แล้ว. กำหนดอย่างไร ? ก่อนอื่นใน
ทิวฺจวิสุทธิ ด้วยการกำหนดนามรูป ก็เป็นอัน
ได้ทำการกำหนดทุกขสิ่ง. ในกงฺขาวิตรณ-
วิสุทธิ ด้วยการกำหนดถือเอาปัจจัย ก็เป็นอัน
ได้ทำการกำหนดสมุทัยสิ่ง. ในมัคคามคค-
ญาณทัสสนวิสุทธิ นี้ ด้วยการเลือกเฟ้นธรรม
ที่เป็นมรรคได้โดยชอบ ก็เป็นอันได้ทำการ
กำหนดมัคคสิ่ง การกำหนดสิ่งจะ ๓ เป็นอัน
พระโยคาวจรนั้นทำได้ ด้วยโลกียญาณนั้นเอง
ตามประการดังกล่าวมาจะนี้ก่อน.

อิติ สาธุชนปามุชฺชตถาย กเต วิสุทฺธิมคฺเค
ปณฺณภาวนาธิกาเร
มคฺคามคฺคญาณทัสสนวิสุทฺธินิตฺเตโส นาม
วิสตฺติโม ปริจฺเจโท.

ปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อว่า มัคคามัคคญาณทัสสน-
วิสุตฺตินิเทศ ในอธิการแห่งปัญญาภาวนา
ในปกรณวิเสสชื่อวิสุตฺติมรรค ที่ข้าพเจ้าแต่ง
เพื่อความปราโมทย์แห่งสาธุชน จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

พลเอกปาโมชช-คุณหญิงทรัพย์สิดี ถาวรฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๑. ปฏิปทาญาณทัสสน-

วิสุทธินิทเทส

อุปกิเลสวิมุตตอุทฺถัพพญาณกถา

๑๓๗. อฏฺฐนฺนํ ปน ญาณานํ วเสณ
 สีขาปุตฺตทา วิปัสสนา นวมถจ สจฺจานุโลมิก-
 ญาณนฺติ อຍံ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ นาม.
อฏฺฐนฺนนฺติ เจตฺถ อุปกิเลสวิมุตฺตํ วิธิปฏิปนฺนํ
 วิปัสสนาสงฺขาทံ^๑ อุทฺถัพพยานุปัสสนาญาณํ
 ภงฺกานุปัสสนาญาณํ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อาทึนวานุปัสสนาญาณํ นิพฺพิทานุปัสสนาญาณํ
 มุญฺจิตฺตํมยตาญาณํ ปฏิสงฺขานุปัสสนาญาณํ
 สงฺขารุเบกฺขาญาณนฺติ อิมานิ อฏฺฐ ญาณานิ
 เวทิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อนุโลมสฺเสตฺตํ อธิวจฺนํ. ตสฺมา ตํ
 สมฺปาเทตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อุทฺถัพพญาณํ อาทึ กตฺวา เอเตสฺส ญาเณสฺส
 โยโค กรณียะ.

๒๑. ปฏิปทาญาณทัสสน-

วิสุทธินิทเทส

กถาวาดัวยอุทฺถัพพญาณที่พ้นจาก
อุปกิเลส

๑๓๗. ก็วิสุทธินี้ คือ วิปัสสนาที่ถึงยอด
 ด้วยอำนาจแห่งญาณ ๘ และญาณที่ ๘ คือ
 สัจจานุโลมิกญาณ ชื่อว่า ปฏิปทาญาณ-
ทัสสนวิสุทธิ. ก็ในคำว่า ญาณ ๘ นี้ ฟังทราบ
 ว่าได้แก่ญาณ ๘ เหล่านี้ คือ อุทฺถัพพยา-
 นุปัสสนาญาณ ที่พ้นจากอุปกิเลสแล้ว คือที่
 เรียกได้ว่าเป็นวิปัสสนา ดำเนินไปตามวิถี
 แล้ว ภงฺกานุปัสสนาญาณ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อาทึนวานุปัสสนาญาณ นิพฺพิทานุปัสสนาญาณ
 มุญฺจิตฺตํมยตาญาณ ปฏิสงฺขานุปัสสนาญาณ
 สงฺขารุเบกฺขาญาณ. คำว่า ญาณที่ ๘ คือ
สัจจานุโลมิกญาณนั้น เป็นชื่อเรียกอนุโลมญาณ
 นั้นเอง. เพราะฉะนั้น พระโยคีผู้ต้องการ
 จะทำปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินั้น ให้ถึงพร้อม

^๑ ฉ. วิธิปฏิปนฺนวิปัสสนาสงฺขาทံ.

พลเอกปาโมชช-คุณหญิงทรัพย์สิดี ถาวรฉันท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พึงทำความเพียรในญาณเหล่านั้น โดยทำ
อุทฺตฺถัพพญาณอันพ้นแล้วจากอุปกิเลสให้เป็นต้น
ไปเถิด.

๑๓๘. ปุน อุทฺตฺถัพพญาณเ โยโค
กิมตฺถิโยติ เจ. ลกฺขณสลฺลกฺขณตฺตฺโต.
อุทฺตฺถัพพญาณํ ทิ เหฏฺฐา ทสฺสิ อุปฺกิลเสสิ
อุปฺกิลฺลิจฺจํ หุตฺวา ยถาวสฺสรสฺสโต ติลกฺขณํ
สลฺลกฺเขตฺตํ นาสกฺขิ. อุปฺกิลเสวิมุตฺตํ ปน
สฺสโกติ. ตสฺมา ลกฺขณสลฺลกฺขณตฺตฺตฺเมตฺต
ปุน โยโค กรณีย.

๑๓๘. หากจะถามว่าทำความพยายาม
ในอุทฺตฺถัพพญาณอีก จะมีประโยชน์อะไรเล่า.
ตอบว่า มีการกำหนดลักษณะ เป็นประโยชน์.
ด้วยว่าอุทฺตฺถัพพญาณ(ที่กล่าวแล้ว) ในหนหลัง
เป็นธรรมชาติ ที่เสร้างมองไปด้วยอุปกิเลส
ทั้ง ๑๐ ก็ไม่อาจที่จะกำหนดไตรลักษณ์ โดย
สภาวะของตน ตามความเป็นจริงได้. แต่
ว่าอุทฺตฺถัพพญาณที่พ้นจากอุปกิเลสแล้ว อาจ
กำหนดได้. เพราะฉะนั้น พึงทำความเพียร
ในอุทฺตฺถัพพญาณ^{นี้}อีก เพื่อกำหนดลักษณะ
(ให้ชัดเจน).

๑๓๙. ลกฺขณานิ ปน กิสฺส อมฺนสิการา
เกน ปฏิจฺจนนตฺตา น อุปฺภุจฺหนตฺติ ?
อนิจฺจลกฺขณํ ตาว อุทฺตฺถัพพญาณํ อมฺนสิการา
สนฺตฺตียา ปฏิจฺจนนตฺตา น อุปฺภุจฺหนตฺติ.
ทุกฺขลกฺขณํ อภินฺทสมฺปติปิพนสฺส อมฺนสิการา
อิริยาปถเอหิ ปฏิจฺจนนตฺตา น อุปฺภุจฺหนตฺติ.

๑๓๙. ก็ลักษณะทั้งหลายไม่ปรากฏ
เพราะถูกอะไรปิดบังไว้ เหตุเพราะไม่
มณสิการถึงอะไร ? ตอบว่า แรกก่อนอื่น
อนิจจลักษณะ ไม่ปรากฏเพราะถูกสันตติปิดบัง
ไว้ เหตุไม่มณสิการถึงความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไป. ทุกขลักษณะ ไม่ปรากฏเพราะถูก

พลเอกปาโมชช-คุณหญิงทรัพย์สิดี ถาวรฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนตตลक्षण นานาธาตุวินิพฺโกลคสฺส อิริยาบถทั้งหลายปิดบังไว้ เหตุเพราะไม่
 อมนสิการา มเนน ปฏิจฺจนฺตฺตา น มนสิการถึง ความถูกบีบคั้นอยู่เนื่อง ๆ.
 อฺปฺภฺจฺจติ. อฺหฺยพฺพฺยํ ปน ปรีกฺคฺคฺเหตฺวา อนันตลักษณะ ไม่ปรากฏเพราะถูกมณะ
 สนฺตฺติยา วิโกปิตาย อนิจฺจลฺกฺขณํ (ความเป็นกลุ่มก้อน)ปิดบังไว้ เหตุเพราะ
 ยถาวสฺสรสฺสโต อฺปฺภฺจฺจติ. อภินฺทสมฺปตฺติปฺปํ น มนสิการ ถึงความแยกกันได้แห่งธาตุ
 มนสิกริตฺวา อิริยาปเณ อุกฺขมฺภูติเต ต่าง ๆ. แต่เมื่อสันตติถูกกระชากออก
 ทุกฺขลฺกฺขณํ ยถาวสฺสรสฺสโต อฺปฺภฺจฺจติ. เพราะกำหนดถือเอาความเกิดขึ้น และ
 นานาธาตุโย วินิพฺภฺชฺชิตฺวา^๑ มนฺวินิพฺโกลเค ความเสื่อมไปได้แล้ว อนิจจลักษณะก็ย่อม
 กเต อนตฺตลฺกฺขณํ ยถาวสฺสรสฺสโต อฺปฺภฺจฺจติ. ปรากฏ ตามสภาวะของตนตามความเป็น
 จริง. เมื่ออิริยาบถถูกเพิกไป เพราะได้
 มนสิการถึงความถูกบีบคั้นอยู่เนื่อง ๆ ทุกข-
 ลักษณะจึงปรากฏ โดยสภาวะของตน
 ตามความเป็นจริง. เมื่อได้ทำการแยกมณะ
 เพราะได้แยกแยะธาตุต่าง ๆ ออกแล้ว
 อนันตลักษณะก็ย่อมปรากฏ โดยสภาวะของตน
 ตามความเป็นจริง.

๑๔๐. เขตฺถ จ อนิจฺจํ อนิจฺจลฺกฺขณํ, ๑๕๐. อนึ่ง ในไตรลักษณ์นี้ ฟังทราบ
 ทุกฺขํ ทุกฺขลฺกฺขณํ, อนตฺตา อนตฺตลฺกฺขณนฺติ การจำแนกตั้งนี้ว่า อนิจฺจํ (สิ่งที่ไม่เที่ยง)

^๑ ฉ. วินิพฺภฺชฺชิตฺวา.

อัย วิภาโค เวทิตัพโพ. ตตฺถ อนิจฺจนฺติ อนิจฺจลฺกฺขณํ (ลักษณะที่ไม่เที่ยง), ทุกฺขํ ทุกฺขลฺกฺขณํ (ลักษณะที่เป็นทุกข์), อนตฺตา (สิ่งที่มีใช้ตัวตน) อนตฺต-
ลฺกฺขณํ (ลักษณะที่มีใช้ตัวตน). ในการจำแนก
ชั้น ชันธ ๕ ชื่อว่า อนิจฺจํ (สิ่งที่ไม่เที่ยง).
เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะ คือความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นอย่างอื่น หรือเพราะมีแล้วกลับ
ไม่มี. ภาวะที่เกิดขึ้นเสื่อมไป และความ
เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น หรืออาการที่
ผิดแปลกไป กล่าวคือภาวะที่มีแล้วกลับไม่มี
ชื่อว่า อนิจฺจลฺกฺขณํ (ลักษณะที่ไม่เที่ยง).

อนิจฺจลฺกฺขณํ (ลักษณะที่ไม่เที่ยง), ทุกฺขํ
(สิ่งที่เป็ทุข์) ทุกฺขลฺกฺขณํ (ลักษณะที่เป็น
ทุกข์), อนตฺตา (สิ่งที่มีใช้ตัวตน) อนตฺต-
ลฺกฺขณํ (ลักษณะที่มีใช้ตัวตน). ในการจำแนก
ชั้น ชันธ ๕ ชื่อว่า อนิจฺจํ (สิ่งที่ไม่เที่ยง).
เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะ คือความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นอย่างอื่น หรือเพราะมีแล้วกลับ
ไม่มี. ภาวะที่เกิดขึ้นเสื่อมไป และความ
เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น หรืออาการที่
ผิดแปลกไป กล่าวคือภาวะที่มีแล้วกลับไม่มี
ชื่อว่า อนิจฺจลฺกฺขณํ (ลักษณะที่ไม่เที่ยง).

"ยหนิจฺจํ ตํ ทุกฺขนฺ"^๑ วจนโต
ปน ตเทว ชนฺธปนฺจกํ ทุกฺขํ. กสฺมา ?
อภินฺทปฏิปฺพนา. อภินฺทปฏิปฺพนากาโร
ทุกฺขลฺกฺขณํ.

แต่เพราะพระบาลีว่า "สิ่งใดไม่เที่ยง
สิ่งนั้นเป็นทุกข์" ชันธ ๕ นั้นนั่นแหละ ชื่อว่า
ทุกฺขํ (สิ่งที่เป็ทุข์). เพราะเหตุไร ?
เพราะมีความถูกบีบคั้นเนื่อง ๆ. อาการ
ที่ถูกบีบคั้นเนื่อง ๆ ชื่อว่า ทุกฺขลฺกฺขณํ
(ลักษณะที่เป็นทุกข์).

^๑ ส. สฬา. ๑๘/๑.

พลเอกจ.โท-คุณหญิงสารศิริ แสงทวีป
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรค บ.พ. ๖-๑๓

"ยํ ทุกฺขํ ทนฺตฺตา"^๑ ติ ปน วจนฺโต
 ตเทว ฆนธปณฺจกํ อนฺตฺตา. กสฺมา ?
 อวสวตฺตนโต,
อนฺตฺตลภฺขณฺ.

เพราะพระบาลีว่า "สิ่งใดเป็นทุกข์
 สิ่งนั้นมีใช้ตัวตน" ชั้น ๕ นั้นนั่นแหละ ชื่อว่า
อนฺตฺตา (สิ่งที่มีใช้ตัวตน). เพราะเหตุไร ?
 เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ, อาการคือความ
 ที่ไม่เป็นไปในอำนาจ ชื่อว่า อนฺตฺตลภฺขณฺ
 (ลักษณะที่มีใช้ตัวตน).

ตฺยิทํ สพฺพมฺปิ อยํ โยคาวจโร
 อุกฺกิลฺลสฺวินิมฺตฺเตน วิธิปฏิปนฺนวิปัสฺสนา-
 สงฺขาเตน อุตฺถพฺพยานุปัสฺสนาณาณฺเณ
 ยถาวสฺสรสฺสโต สลฺลภฺขณฺติ.

พระโยคาวจรนี้ ย่อมกำหนดถึงลักษณะ
 ๓ และชั้น ๕ แม้ทั้งหมดนั้น โดยสภาวะ
 ของตนตามความเป็นจริง ด้วยอุทฺถัพฺพยา-
 นุปัสฺสนาญาณ อันพ้นจากอุกฺกิลฺลสฺแล้ว ซึ่ง
 นับได้ว่าวิปัสสนาที่ดำเนินไปตามวิถี.

ภงฺกานุปัสฺสนาณาณฺกถา

กถาว่าด้วยภงฺกานุปัสฺสนาญาณ

๑๔๑. ตสฺเสวํ สลฺลภฺขณฺติวา ปุณฺนุณฺ
 "อนิจฺจํ ทุกฺขมฺนตฺตา"^๑ ติ รูปรูปรมฺเม
 ตฺลยโต ตีรยโต ตํ ณาณฺํ ติกฺขํ หุตฺวา

๑๔๑. เมื่อพระโยคาวจรนั้น กำหนด
 อย่างนี้แล้ว ไตร่ตรอง พิจารณาอยู่ ซึ่ง
 รูปธรรมและอรูปธรรมทั้งหลายว่า "ไม่เที่ยง

^๑ ส. สพ. ๑๔/๑.

วหิตี, สงฺขารรา ลหุ อฺปฺภุจหนฺติ. ณาณเ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" อยู่บ่อย ๆ ญาณนั้น
 ติกฺขเ วหนฺเต สงฺขารेषु ลหุ อฺปฺภุจหนฺเตสุ ก็จะเป็นธรรมชาติแข็งกล้านำไป, สังขาร
 อฺปฺปาหิ วา จิตฺติ วา ปวตฺตํ วา นิमितฺตํ ทั้งหลายก็ปรากฏได้เร็วพลัน. เมื่อญาณ
 วา น สมฺปาปณาติ. ขยวยเภทนิโรเธเยว แข็งกล้านำไป เมื่อสังขารทั้งหลายปรากฏได้
 สติ สนฺติภูจฺติ. ตสฺส "เอวํ อฺปฺปชฺชิตฺวา เร็วพลัน ญาณก็ไม่ประสอปฺปาหะ หรือว่า
 เอวํ นาม สงฺขารคํ นิรุชฺฌตี"ติ ปสฺสโต ฐิติ หรือว่า ปวตฺตะ หรือว่านิमित. สติ ย่อม
 เอกสฺมิมิ^๑ จาเน ภงฺคานุปสฺสนํ นาม ตั้งมั่นอยู่แต่ในความดับอันต่างโดยความสิ้นไป
 วิปสฺสนาณานิ อฺปฺปชฺชติ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ : และความเสื่อมไปเท่านั้น. เมื่อพระโยคา-
 วจฺรํนั้น เห็นอยู่ว่า "สิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้น เป็น
 สังขาร ชื่อตั้งนี้เกิดขึ้นอย่างนั้นแล้ว ย่อม
 คับไป" วิปัสสนาญาณ ชื่อว่า กังคา-
 นุปัสสนาญาณ ย่อมเกิดขึ้นในฐานะนี้ ซึ่งท่าน
 พระสารีบุตรเถระหมายเอา กล่าวไว้ว่า :

"กถํ อารมฺมณปฏิสงฺขา ภงฺคา-
 นุปสฺสเน ปณฺณา วิปสฺสเน ณาณํ ?
 รูปารมฺมณตา จิตฺตํ อฺปฺปชฺชิตฺวา
 ภิชฺชติ, ทํ อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ตสฺส
 จิตฺตสฺส ภงฺกํ อนุปสฺสติ, อนุปสฺสตีติ

"ถามว่า ปัญญาในการพิจารณา
 อารมณแล้วตามเห็นแต่ความแตกดับไป
 ชื่อว่า วิปัสสนาญาณ. อย่างไร ? จิต
 มีรูปเป็นอารมณ เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อม
 แตกดับไป, พระโยคาวจรพิจารณา

^๑ ม. อี. เอกสฺมิมิ.

กถิ อนุปัสสติ ? อนิจฺจโต อนุปัสสติ
 โน นิจฺจโต, ทุกฺขโต อนุปัสสติ โน
 สุขโต, อนตฺตโต อนุปัสสติ โน
 อตฺตโต, นิพฺพินฺนโต โน นนฺทติ,
 วิรชฺชติ โน รชฺชติ, นิโรเธติ โน
 สมฺมเทติ, ปฏินิสฺสชฺชติ โน อาทียติ.

อนิจฺจโต อนุปัสสฺสนฺโต นิจฺจสณฺณํ
 ปชหติ. ทุกฺขโต อนุปัสสฺสนฺโต สุขสณฺณํ,
 อนตฺตโต อนุปัสสฺสนฺโต อตฺตสณฺณํ,
 นิพฺพินฺนโต นนฺทํ, วิรชฺชนฺโต รากํ,
 นิโรเธนฺโต สมฺมยํ ปฏินิสฺสชฺชนฺโต
 อาทานํ ปชหติ.

อารมณ์นั้นแล้ว ย่อมตามเห็นความ
 แยกดับไปแห่งจิตนั้น, คำว่า ตามเห็น
 ถาว่า ตามเห็นอย่างไร ? ตอบว่า
 ตามเห็นว่าไม่เที่ยง ไม่ใช่ตามเห็นว่า
 เที่ยง, ตามเห็นว่าเป็นทุกข์ ไม่ใช่
 ตามเห็นว่าเป็นสุข, ตามเห็นว่าเป็น
 อนัตตา ไม่ใช่ตามเห็นว่าเป็นตัวตน,
 ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ใช่เพลิดเพลีน,
 ย่อมคลายกำหนด ไม่ใช่กำหนด,
 ย่อมทำให้ดับไป ไม่ใช่ทำให้เกิดขึ้น,
 ย่อมสลัดทิ้งไป ไม่ใช่ยึดถือไว้.

พระโยคาวจร เมื่อตามเห็นว่า
 ไม่เที่ยง ย่อมละนิจฺจสัญญาได้. เมื่อ
 ตามเห็นว่าเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญา
 ได้, เมื่อตามเห็นว่าเป็นอนัตตา
 ย่อมละอัตตสัญญาได้, เมื่อเบื่อหน่าย
 ก็ย่อมละนันทิ (ความเพลิดเพลีน) ได้,
 เมื่อคลายกำหนดย่อมละราคะ (ความ
 กำหนด) ได้, เมื่อทำให้ดับไป ก็ย่อม

ผลเอกจฺจโต-คุณหญิงสารศิริ แสงทวีป
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ละสมุทัยได้, เมื่อสลักทิ้งไปย่อมละ
ความยึดถือได้.

เวทนามมมตา สณฺณารมมมตา
สงฺขารารมมมตา วิญญานารมมมตา
จกฺขารมมมตา ฯเปฯ ๗ ๗ ๗ ๗
มรณารมมมตา จิตฺตํ อูปฺปชฺชิตฺวา
ภิชฺชติ ฯเปฯ ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ
ปชฺหติ.

จิตมีเวทนาเป็นอารมณ์ มีสัญญา
เป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นอารมณ์
มีวิญญาณเป็นอารมณ์ มีจักขุเป็นอารมณ์
ฯลฯ มีชรามรณะเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น
แล้ว ย่อมแตกดับไป ฯฯ เมื่อสลัก
ทิ้งไปย่อมละอาทาน(ความยึดถือ)ได้.

วตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สณฺณาย^๑ จ วิวญฺญานา
อวชฺชณา พลญฺเจว
ปฏิสงฺขา วิปสฺสนา.

การพิจารณา(อารมณ์)ที่มีการ เคลื่อน-
ย้ายวัตถุได้ด้วย มีการหยุคสัญญาได้
ด้วย มีกำลังในอันนึกหวังด้วย ชื่อว่า
ปฏิสังขารวิปัสสนา.

อารมฺมณานวเยเนว
อุโป เอกววจฺจนา
นิโรธฺ อธิมุตฺตตา
วยลกฺขณวิปสฺสนา.

การกำหนดสังขารทั้ง ๒ ส่วน ให้มี
สภาพเป็นอันเดียวกัน โดยคล้อยตาม
อารมณ์นั้นแหละ ซึ่งมีความนุ่มไปใน
นิโรธ(ความดับ) ชื่อว่า วยลักขณ-
วิปัสสนา (ปัญญาที่พิจารณาเห็นแจ้งใน
ลักษณะที่เสื่อมไป). ปัญญาพิจารณา

อารมฺมณญจ ปฏิสงฺขา
ภงฺกญจ อนุปสฺสติ

^๑ ฉ. ปณฺณาย.

คุณวันดี บริบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สฺสณโต จ อฺปฺภฺรณํ
 อธิปณฺณาวิปัสสนา.
 กุสลโล ที่สุ อฺนุปสฺสนาสุ
 จตสฺโส จ วิปสฺสนาสุ
 ตโย อฺปฺภฺรณเน กุสลตา
 นานาทฺธิฏฺฐิสฺส น กมฺปตีติ.

อารมณ์ด้วย แล้วตามเห็นความแตกดับ
 ไปด้วย ความปรากฏว่าเป็นของว่าง
 เปล่าด้วย ชื่อว่า อธิปัญญาวิปัสสนา
 (เห็นแจ้งเป็นอธิปัญญา) ภิက္ขุเป็นผู้
 ฉลาดในอนุปัสสนา ๓ และในวิปัสสนา
 ๔ เหตุเพราะความเป็นผู้ฉลาด ใน
 ความปรากฏ ๓ อย่าง ก็ย่อมไม่หวั่น-
 ไหวในทริฐูหังหลายต่าง ๆ ดังนี้.

ตี ณาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปณฺณา เตน วุจฺจติ อารมฺมณฺณปฏิสงฺขชา
 ภงฺกานุปสฺสเน ปณฺณา วิปสฺสเน
 ณาณฺณ"ตี?

การพิจารณานั้น ชื่อว่าญาณ เพราะ
 อรรถว่า รู้ ชื่อว่า ปัญญา เพราะ
 อรรถว่า รู้ทั่ว เพราะเหตุนี้ จึงกล่าว
 ไว้ว่า ปัญญาในการพิจารณาอารมณ์
 แล้ว ตามเห็นความแตกดับไป ชื่อว่า
 วิปัสสนาญาณ" ดังนี้.

๑๕๒. ตตฺถ อารมฺมณฺณปฏิสงฺขชาติ

ยงฺกิลฺลิจิ อารมฺมณฺณํ ปฏิสงฺขชา ย ชานิตฺวา,
 ขยโต วยโต ทิสฺวาติ อตฺถโถ. ภงฺกานุปสฺสเน

๑๕๒. ในคำเหล่านั้น คำว่า พิจารณา

อารมณ์ ความว่า พิจารณาแล้ว ก็รู้แล้ว,
 ได้แก่ เห็นอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว

๑ ขุ. ป. ๓๑/๘๓.

ปณฺญาติ ตสฺส อารมฺมณฺ ชยโต วยโต ทสฺส อูปฺปนฺนสฺส ณฺณสฺส ภงฺกํ
อนฺุปสฺสเน ยา ณฺณา, อิทํ วิปสฺสเน
ณฺณนฺติ วฺตุตฺ. ตํ ภณฺ โหตีติ อณฺุตาว
กเดตฺถกมฺยตาปฺจฉาย อฺตุโธ. ตโต ยถา
ตํ โหตี, ตํ ทสฺเสตฺ "รฺูปารมฺมณฺตา"ติอาทิ
วฺตุตฺ.

โดยความสั้นไป โดยความเสื่อมไป. คำว่า ปัญญาในการตามเห็นความแตกดับไป ความ-
ว่า ปัญญาในการตามเห็นความแตกดับไป
แห่งญาณที่ พิจารณาอารมณ์ว่าสั้นไป.
ว่าเสื่อมไปเกิดขึ้นนั้นใจ, อันนี้เรียกว่า
วิปัสสนาญาณ. นี่เป็นความอธิบายแห่ง
กเดตฺถกมฺยตาปฺจฉายว่า ญาณนั้นจะมีได้อย่างไร
ก่อน. ต่อจากนั้น ญาณนั้นจะมีได้โดยประการ
ใจ, เพื่อแสดงประการนั้น ท่านจึงกล่าว
คำว่า "มีรูปเป็นอารมณ์" เป็นต้น.

ตตฺถ รฺูปารมฺมณฺตา จิตฺตํ อูปฺปชฺชิตฺวา
ภิชฺชตีติ. รฺูปารมฺมณฺ จิตฺตํ อูปฺปชฺชิตฺวา
ภิชฺชตี. อถวา รฺูปารมฺมณฺตาเว จิตฺตํ
อูปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชตีติ อฺตุโธ. ตํ อารมฺมณฺ
ปฺปฏิสงฺขชาติ ตํ รฺูปารมฺมณฺ ปฺปฏิสงฺขาย
ชานิตฺวา, ชยโต วยโต ทิสฺวาติ อฺตุโธ.
ตสฺส จิตฺตสฺส ภงฺกํ อนฺุปสฺสตีติ เยน
จิตฺเตน ตํ รฺูปารมฺมณฺ ชยโต วยโต
ทฺวิจฺ, ตสฺส จิตฺตสฺส อปฺเรน จิตฺเตน ภงฺกํ

ในคำเหล่านั้น ชื่อว่า รูปารมมณา
จิตตํ อูปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชตี ความว่า จิตที่มีรูป
เป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมแตกดับไป.
อีกนัยหนึ่งมีความหมายว่า จิตเกิดขึ้นในภาวะ
ที่มีรูป เป็นอารมณ์แล้วย่อมแตกดับไป. คำว่า
พิจารณาอารมณ์นั้นแล้ว ความว่า พระ-
โยคาวจรพิจารณาแล้ว ก็รู้แล้ว ได้แก่
เห็นแล้วซึ่งรูปารมณฺนั้น โดยความสั้นไป
โดยความเสื่อมไป. คำว่า ย่อมตามเห็น

วิสุทธิธรรมรต บ.พ. ๖-๑๓

คุณวันดี บริบูรณ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นศุภกฐนา

อนุปัสสตีติ อตฺถิ. เตนาทุ โปราณา
"ณาตถล ณาตถล อุมปิ วิปัสสตี"ติ.

ความแตกดับไปแห่งจิตนั้น ความว่า อารมณ์
ก็อรูปร่างนั้น อันจิตใดเห็นแล้วโดยความสั้นไป
โดยความเสื่อมไป, พระโยคาวจรย่อม
ตามเห็นความแตกดับไปแห่งจิตนั้น ด้วย
จิตดวงอื่น. เพราะเหตุนี้ พระโหราณา-
จารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า "พระโยคาวจร
ย่อมเห็นแจ้งธรรมทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้ง
อารมณ์ที่ถูกรู้ด้วย ทั้งปัญญาเป็นเครื่องรู้
ด้วย" ดังนี้.

เอตถ จ อนุปัสสตีติ อนุ อนุ
ปัสสตี, อเนเกหิ อากาเรหิ ปุณฺณ
ปัสสตีติ อตฺถิ. เตนาท : "อนุปัสสตีติ
กถิ อนุปัสสตี. อนิจฺจโต อนุปัสสตี"ติอาหิ.

อนึ่ง ในคำเหล่านี้ คำว่า ตามเห็น
คือเห็นอยู่เนื่อง ๆ ได้แก่ เสมอ ๆ, อธิบาย
ว่าเห็นอยู่บ่อย ๆ โดยอาการเป็นอเนก.
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า :
"คำว่าตามเห็น ถามว่า ตามเห็นอย่างไร.
ตอบว่า ตามเห็นว่าไม่เที่ยง" ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ ยสฺมา ภจฺจโก นาม อนิจฺจตาย
ปรมา โภฏฺฐิ, ทสฺมา โส ภจฺจกานุปัสสโก
โยคาวจโร สพฺพิ สงฺขารคตฺติ อนิจฺจโต
อนุปัสสตี, โน นิจฺจโต. ตโต อนิจฺจสฺส

ในอาการเหล่านี้ เพราะเหตุว่า
ชื่อว่า ความแตกดับ (กังคะ) ได้แก่
ปลายสุดเป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นของ
ไม่เที่ยง, ฉะนั้น พระโยคาวจรผู้ตามเห็น

คุณวันดี บริบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทุกขตตะตา ทุกขสฺส จ อนตฺตตตะตา ตเทว
 ทุกขโต อนุปสฺสตี, โน สุขโต. อนตฺตโต
 อนุปสฺสตี โน อตฺตโต.

ความแตกคั้นนั้น ย่อมตามเห็นสังขารทั้งหมด
 ว่าไม่เที่ยง, ไม่ใช่ตามเห็นว่าเที่ยง. แต่นั้น
 ย่อมตามเห็นสังขารนั้นนั่นแหละว่า เป็นทุกข์,
 ไม่ใช่ตามเห็นว่า เป็นสุข, ย่อมตามเห็นว่า
 เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตามเห็นว่า เป็นอัตตา
 เพราะสิ่งที่ไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์ และสิ่งที่
 เป็นทุกข์ก็เป็นอนัตตา.

ยสฺมา ปน ยํ อนิจฺจํ ทุกฺขมตฺตตะตา,
 น ตํ อภินนฺทิตพฺพํ. ยถา น อภินนฺทิตพฺพํ,
 น ตตฺถ รชฺชิตพฺพํ. ตสฺมา เอตสฺมี
 ภงฺกานุปสฺสนานุสาเรน "อนิจฺจํ ทุกฺข-
 มตฺตตะตา"ติ ทัฏฺฐาเส สงฺขารกเต นินฺพิณฺทิตฺ,
 โน นนฺทิต. วิรชฺชิตฺ, โน รชฺชิต. โส เอว
 อรชฺชนฺโต โลกิกเณว ตาว ณาณน รากํ
 นิโรเธติ, โน สมฺมุเทติ. สมฺมุทยํ น
 กโรตีติ อตฺตโต.

ก็เพราะเหตุที่สิ่งใดไม่เที่ยง เป็น
 ทุกข์ เป็นอนัตตา อันใด ๆ ไม่ควรเพลิด-
 เพลินสิ่งนั้น. และสิ่งใดไม่ควรยินดี, ก็ไม่
 ควรกำหนดในสิ่งนั้น. ฉะนั้น พระโยคาวจร
 นั้นย่อมเบื่อหน่าย, ไม่ใช่ยินดี. ย่อมคลาย
 กำหนด ไม่ใช่กำหนด ในสังขารที่ได้เห็น
 แล้วว่า "ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา"
 ตามแนวแห่งการเห็นความแตกคั้นไป นั้น.
 พระโยคาวจรนั้น เมื่อไม่กำหนดอยู่อย่างนี้
 ก็ชื่อว่า ย่อมทำราคะให้ค้ำไป ด้วยญาณอัน
 เป็นโลกีย์นั้นเทียว ก่อน, ไม่ทำให้เกิดขึ้น.
 อธิบายว่า ไม่ทำให้เป็นสมุทัย.

คุณสุวิมล รุ่งแสง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อถวา โส เอวํ วิรคฺโต ยถา ทิฏฺฐํ
 สงฺขารกตํ, ตถา อทิฏฺฐมฺปิ อนุวณฺณวเสน
 นิโรเธติ, โน สมฺมุเทติ. นิโรธโตว
 มนสิกโรติ. นิโรธเมวสฺส ปสฺสติ, โน
 สมฺมุทยนฺติ อตฺถโก.

อีกนัยหนึ่ง มีความหมายว่า พระ-
 โยคาวจรเป็นผู้คลายกำหนดแล้ว อย่างนั้น
 ย่อมยังสังขาร แม้ที่ยังไม่เห็นให้ดับไป,
 ไม่ใช่ทำให้เกิดขึ้น เหมือนอย่างสังขาร
 ที่ได้เห็นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งญาณที่รู้ตาม.
 ย่อมใส่ใจว่าดับไป เท่านั้น. ย่อมเห็น
 แต่ความดับไปของสังขารนั้นเท่านั้น, ไม่
 เห็นความเกิดขึ้น.

โส เอวํ ปฏิปนฺโน ปฏินิสฺสชฺชติ,
 โน อาทียติ. ก็ วุคฺคํ โหติ ? อยมฺปิ
 อนิจฺจาติอนุปสฺสณํ ตทงฺกวเสน สทฺธิ
 ขนฺธาภิสงฺขาราเรหิ กิเลสํ ปริจฺจนโต,
 สงฺขตโทสทสฺสเนน จ ตพฺพิปริเต นีพฺพานे
 ตนฺนินฺนตาย ปกฺขนฺทนโต ปริจฺจากปฏินิสฺสคฺโค
 เจว ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสคฺโค จาติ วุจฺจติ.
 ตสฺมา ตาย สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ. ยถาวุคฺเตน
 นเยน กิเลสํ จ ปริจฺจชฺติ, นีพฺพานे
 จ ปกฺขนฺทติ. นาปิ นีพฺพตฺตฺนวเสน กิเลสํ
 อาทียติ, น อโทสทสฺสิตาวเสน

พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติได้อย่างนั้น ย่อม
 สลักทิ้งได้, ไม่ใช่ยึดถือไว้. ข้อนี้มีอธิบาย
 อย่างไร ? มีอธิบายว่า อนุปัสสนามีอนิจจา-
 อนุปัสสนาเป็นต้น แม่นี้ ก็เรียกว่า เป็น
 ปริจจาคปฏินิสสัคคะ (ความสลละทิ้งโดยการ
 สละไปเสีย) และเป็นปักขันทนปฏินิสสัคคะ
 (ความปล่อยทิ้งโดยการแล่นไปเสีย) เพราะ
 สละกิเลสทั้งหลายเสียพร้อมทั้งขั้นธัมม และ
 อภิสังขาร ด้วยอำนาจแห่งตทังคปทาน และ
 เพราะมีการเห็นโทษในสังขตธรรม จึง
 แล่นไปในพระนิพพานอันตรงกันข้ามกับสังขต-

คุณสุวิมล รุ่งแสง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงขตารมณฺ์. เตน วุจฺจติ "ปฏินิสฺสชฺชติ
โน อาทียตี"ติ.

ธรรมนั้น โดยความเป็นผู้มีใจน้อมไปใน
พระนิพพานนั้น. เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ประกอบ
พร้อมด้วยอนุบัสสนา มีอนิจจานุบัสสนาเป็นต้น
นั้น จึงสลัดกิเลสทั้งหลายได้ และแล่นไป
ในพระนิพพานได้ด้วย โดยนัยตามที่ได้กล่าว
แล้ว. ทั้งไม่มีกิเลสทั้งหลายไว้ ด้วย
อำนาจการทำให้บังเกิดขึ้น, ไม่มีกิเลศอารมณ์
ที่เป็นสังขตะไว้ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ไม่
เล็งเห็นโทษ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
ว่า "ย่อมปล่อยทิ้งไป ไม่ใช่ยึดถือไว้".

๑๔๓. อิทานิสฺส เตหิ ณาณเหหิ
เสสธมฺมานํ^๑ ปทานํ โทติ, คํ ทสฺเสตุ
"อนิจฺจโต อนุปสฺสนโต นิจฺจสณฺฑํ
ปชหตี"ติอาทิ วุตฺตํ. คตฺถ นฺนทินฺตี
สปีติํ กํ. สลฺลํ วุตฺตนยเมว.

๑๔๓. พระโยคาวจรนั้น ย่อมมีการละ
ธรรมที่เหลือได้ด้วยญาณเหล่านั้น, บัดนี้
ท่านประสงค์แสดงการละนั้น จึงกล่าวว่า
"เมื่อตามเห็นโดยความไม่เที่ยง ก็ย่อมละ
นิจฺจสณฺฑาได้" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
คำว่า นฺนที (ความเพลิกเพลินยินดี) ได้แก่
ตัดหาที่เป็นไปกับกับด้วยปีติ. คำที่เหลือมีนัย
อันได้กล่าวแล้วเทียว.

^๑ ฉ. เยสํ ธมฺมานํ.

๑๔๔. กาดาสุ ปน วตฺตสงฺกมฺมาติ
 รูปสฺส ภงฺกํ ทิสฺวา ปุน เยน จิตฺเตน ภงฺโก
 ทิฏฺฐโ, ตสฺสาปิ ภงฺกทสฺสนวเสณ
 ปุริมวตฺตโต อณฺววตฺตสงฺกมฺมา. สณฺญา จ
วิญฺญานาติ อุทฺมํ ปทาย วเย สนฺติภูริณา.
อาวชฺชนา พลญฺเจวาทิ รูปสฺส ภงฺกํ ทิสฺวา
 ปุน ภงฺการมฺมณฺสฺส จิตฺตสฺส ภงฺกทสฺสนตฺถ
 อนนฺตรเมว อาวชฺชนสมฺตตฺตา. ปฏิสงฺขา
วิปฺสฺสนาติ เอสา อารมฺมณฺปฏิสงฺขา
 ภงฺกานุปฺสฺสนา นาม.

๑๔๕. ส่วนในกาดาทิ้งหลาย มี
 อรรถาธิบายดังนี้ คำว่า ที่มีการเคลื่อนย้าย
วัตถุ ความว่า พระโยคาวจรเห็นความ
 แยกตัวของรูปแล้ว เห็นความแยกตัวอีกด้วย
 จิตใด, การเคลื่อนย้ายจากวัตถุแรก ไปสู่
 วัตถุอื่น ด้วยอำนาจการเห็นความแยกตัวไป
 ย่อมมีแก่จิตนั้นอีก. คำว่า มีการหยุด
สัญญาได้ ด้วย ความว่า การพิจารณาที่ละทิ้ง
 ความเกิดเสีย ตั้งมั่นอยู่แต่ในความเสื่อม.
 คำว่า มีกำลังในอันนึกหวังด้วย ความว่า
 เห็นความแยกตัวของรูปแล้ว มีความ
 สามารถในอันนึกหวัง ไม่ช้ากระยะ
 ที่เดียว เพื่อประโยชน์แก่การเห็นความแตก
 ดับแห่งจิต ซึ่งมีความแยกตัวเป็นอารมณ์อีก.
 คำว่า การพิจารณาชื่อว่าวิปัสสนา ความว่า
 การพิจารณาอารมณ์นั้น ชื่อว่า ภังกานุปัสสนา.

๑๔๕. อารมฺมณานวเยเนว อุโป
เอกาววฺจฺจนาติ ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐสฺส

๑๔๕. คำว่า การกำหนดสังขารทั้ง ๒
โดยมีสภาพเป็นอันเดียวกัน โดยคล้อยตาม

๑ ม. ปณฺญา.
 ๒ ฉ. อารมฺมณอนวเยเน.

อารมมณฺหสฺส อนุวเณ อนุกฺกมเนน ยถา อารมณฺนั้นและ ความว่า การกำหนดสังขาร
 อิทํ, ตถา อตีเตปิ สงฺขารคตํ ภิขฺชึ^๑ ทั้ง ๒ โดยมีสภาพเป็นอันเดียวกันที่เดียว
 อนาคตปิ ภิขฺชึสฺสตีติ เหว อุกฺกนิ อย่างนี้ว่า สังขารนี้ ย่อมแตกดับไปฉันใด,
 เอกสภาเวเนว วฏฺฐาปนนฺติ อตฺถโถ. สังขารแม้ในอดีตก็แตกดับไปแล้ว, สังขาร
 แม้ในอนาคตก็จักแตกดับไป ฉะนั้น ดังนี้
 โดยคล้ายตาม คือโดยลำดับแห่งอารมณฺที่ได้
 เห็นแล้วโดยประจักษ์.

วุตฺตมฺปิ เจตํ โปราณเถ :

สมจริง ดังคำที่พระโบราณจารย์ทั้ง-
 หลายกล่าวไว้ว่า :

"สฺวิขฺชฺมานมฺหิ วิสฺสุทฺทสฺสโน
 ตทฺทวญฺญํ เนติ อตีตฺตนาถเต
 สพฺเพปิ สงฺขารคตา ปโลกิโน
 อุตฺตสฺสาวพินฺนุหุ สุริเยว อุกฺกเต"ติ.

"พระโยกวาจรผู้มีความเห็นหมดจดใน
 สังขารที่มีอยู่ ย่อมนำญาณที่คล้ายตาม
 ความเห็นนั้น ไปในสังขารที่เป็นอดีต
 และสังขารที่เป็นอนาคต ว่าสังขาร
 แม้ทั้งปวงมีปกติแตกทำลายไป เหมือน
 อย่างหยาดน้ำค้าง เมื่อคราวที่
 พระอาทิตย์ขึ้น ฉะนั้น".

^๑ ฉ. อนุกมเนน .

^๒ ฉ. ภิขฺชิตถ .

นิโรธ อหิมุตตตาทิ เอว อุกินัน
 ภงฺควเสน เอกวฏฺฐานํ กตฺวา ตสฺมีเยว
 ภงฺกสงฺขาเต นิโรธ อหิมุตฺตตา ตกฺกฺรฺตา
 ตนฺนินฺนตา ตปฺโปตฺตา ตปฺปพฺภารตาทิ
 อตฺโถ. วยลกฺขณวិปลฺสนาติ เอสา
 วยลกฺขณวិปลฺสนา นามาติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า ซึ่งมีความที่หนักน้อมไปในความคับ
 ความว่า กระทำการกำหนดสังขารทั้ง ๒ ว่า
 มีสภาพเป็นอันเดียวกัน ด้วยอำนาจแห่งความ
 แยกดับ อย่างนี้แล้ว มีความน้อมไปในนิโรธ
 กล่าวคือความแตกดับนั้นนั่นแหละ ได้แก่
 มีความหนักไปในนิโรธนั้น มีความเอนไปใน
 นิโรธนั้น มีความโอนไปในนิโรธนั้น มีความ
 ใจน้อมไปในนิโรธนั้น. คำว่า วยลักขณ-
วิปลสนา มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า การ
 กำหนดสังขารทั้ง ๒ โดยมีสภาพเป็นอันเดียว
 กัน นี้ ชื่อว่า วยลักขณวิปลสนา (คือเห็น
 แจ่มในลักษณะดับ).

๑๔๖. อารมฺมณฺจ ปฏิสงฺขาทิ ปุริมณฺจ
 ฐฺปาทีอารมฺมณฺจ ชานิตฺวา. ภงฺกณฺจ อนุปฺปลฺสตีติ
 ตสฺสสารมฺมณฺสฺส ภงฺกํ ทิสฺวา ตทอารมฺมณฺสฺส
 จิตฺตสฺส ภงฺกมฺนุปลฺสตี. สุญฺญโต จ
อุปฏฺฐานนฺติ ตสฺเสว ภงฺกมฺนุปลฺสโต
 "สงฺขาราว ภิชฺชนฺติ, เตสํ เกโท มรณฺ,
 น อญฺเอย โกจิ อตฺถิ"ติ สุญฺญโต อุปฏฺฐานํ
อิชฺฌตี.

๑๔๖. คำว่า พิจารณาอารมณ์แล้ว
 ความว่า รู้อารมณ์มีรูปเป็นต้น ก่อนแล้วด้วย.
 คำว่า ตามเห็นความแตกดับไปด้วย ความว่า
 เห็นความแตกดับไปของอารมณ์นั้นแล้วก็ตาม
 เห็นความแตกดับไปแห่งจิต ซึ่งมีความแตกดับ
 นั้นเป็นอารมณ์. คำว่า ความปรากฏว่าเป็น
ของสูญ ความว่า เมื่อพระโยคาวจรนั้น
 พิจารณาเห็นความแตกดับ อยู่อย่างนี้ว่า

ผลเอกปฐม เสริมสิน
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"สังขารทั้งหลายเท่านั้น ย่อมแตกดับไป, สังขารเหล่านั้น มีความแตกทำลายเป็น ความตาย, อุตตาอะไร ๆ อื่นหาไม่มี" ทั้งนี้ ความปรากฏโดยความว่างเปล่า ย่อม สำเร็จด้วยประการฉะนี้.

เตนาคู โปราณา :

เพราะเหตุนี้ ท่านโบราณจารย์ ทั้งหลาย จึงกล่าวไว้ว่า :

"ขุณฺธา นีรุชฺฌนฺติ น จตฺถิ อญฺโณ
ขุณฺธาน เภโท มรณฺตฺติ วุจฺจติ
เตสํ ขยํ ปสฺสตี อปฺปมตฺโต
มณฺวิ วชิรํ วชิเรน โยนิโส"ติ.

"ขันธทั้งหลายย่อมดับไป ก็อิตตา อะไร ๆ อื่นหาไม่มี ความแตกทำลาย แห่งขันธทั้งหลาย ท่านเรียกว่า มรณะ พระโยคาวจรผู้ไม่ประมาท เห็นความ สิ้นไปแห่งขันธเหล่านั้น เหมือนอย่าง บุคคลใช้เพชรเจาะแก้วมณี โดยอุบาย แยกกาย ฉะนั้น".

อธิปณฺหา วิปัสสนาติ ยถา จ

คำว่า อธิปณฺหาวิปัสสนา เป็นคำที่ท่าน

อารมฺมณฺปฏิสงฺขชา ยถา จ ภงฺคานุปัสสนา
ยถจ สฺสณฺโตะ อุกฺกุชฺฌนํ, อยํ อธิปณฺหา-
วิปัสสนา นามาติ วุตฺตํ โหติ.

อธิบายไว้ว่า การพิจารณาอารมณ์ใด ก็คือ การตามเห็นความแตกดับไปใด ก็คือ ความ ปรากฏโดยความเป็นของสูญใด ก็คือ, นี้ชื่อว่า อธิปณฺหาวิปัสสนา.

ผลเอกปฐม เสริมสิน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๔๑. กุสโล ทีสุ อนุปัสสนาสติ
 อนิจจานุปัสสนาทีสุ ทีสุ เจโก ภิกขุ.
จตุสโส จ วิปัสสนาสติ นิพพิทาทีสุ จตุส
 จ วิปัสสนาสุ. ตโย อุปฏฺฐาเน กุสลตาติ
 ขยโต วยโต สุณฺณโตติ อิมสมฺมจ ทิวิเช
 อุปฏฺฐาเน กุสลตาย. นानาทิฏฺฐิสฺ น
กมฺปตีติ สสฺสตทิฏฺฐิอาทีสุ นानปฺการาสุ
ทิฏฺฐิสฺ น เวธติ.

๑๔๑. คำว่า เป็นผู้ฉลาดใน
อนุปัสสนา ๓ ความว่า ภิกษุผู้ฉลาดใน
อนุปัสสนา ๓ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น.
 คำว่า และในวิปัสสนา ๔ ความว่า ใน
วิปัสสนา ๔ มีนิพพิทานุปัสสนาเป็นต้น. คำว่า
เพราะความเป็นผู้ฉลาด ในความปรากฏ ๓
อย่าง ความว่า เพราะความเป็นผู้ฉลาดใน
 ความปรากฏ ๓ อย่างนี้ คือว่าสิ้นไป ว่า
เสื่อมไป ว่าว่างเปล่าด้วย. คำว่า
ย่อมไม่หวั่นไหวในทริฐีทั้งหลาย ต่าง ๆ
 ความว่า ย่อมไม่หวั่นไหวในทริฐีทั้งหลายอันมี
ประการต่าง ๆ มีสัสสตทริฐี เป็นต้น.

๑๔๘. โส เอว อเวธมานโน
 "อนิรุทธเมว นิรุชฺชติ, อภินฺนเมว ภิชฺชตี"ติ
 ปวตฺตมนสิกาโร ทุพฺพลาชฺนสฺส วีย
 ภิชฺชมานสฺส สุขฺมรชฺสเสว วิปฺปกริยฺมานสฺส
 คิลานํ วีย ภชฺชียมานานํ^๑ สพฺพสงฺขารานํ
อุปฺปาทจติปวตฺตนิมิตฺตํ วิสฺสชฺเชตฺวา ภทเมว

๑๔๘. พระโยคาวจรนั้นไม่หวั่นไหว
 อย่างนี้ มีมณสิการเป็นไปอยู่แต่ว่า "สิ่งที่ยัง
 ไม่ดับนั้น เทียบก็ย่อมดับไป, สิ่งที่ยังไม่แตก
 นั้น เทียบ ย่อมแตกไป" ดังนี้ ย่อมปล่อยวาง
อุปาทะ ฐิติ ปวัตติ และนิमितเสีย แล้วแลดู
อยู่แต่ความแตกทำลาย แห่งสังขารทั้งหลาย

^๑ อ. ภิชฺชมานานํ, ม. ภชฺชมานานํ.

ปัสสตี. โส ยถา นาม จกฺขมา ปุริโส ทั้งปวงที่เกี่ยวเหมือนคูความแตกทำลายแห่ง
 โปกฺขรณีตีเร วา นทีตีเร วา จิตฺ ภาชนะเปราะ ๑ ที่เขากำลังทุบอยู่ เหมือนคู
 ญลฺลิตฺเก เทเว วสฺสนฺเต อุกฺกปิฏฺเจ ความแตกกระจายแห่งฝุ่นละอองอันละเอียดที่
 มหนฺตานิ มหนฺตานิ อุกฺกปุกฺกฟกานี เขากำลังโปรยอยู่ (และ) เหมือนคูความ-
 อุกฺกชฺชิตฺวา อุกฺกชฺชิตฺวา สีฆิ สีฆิ ภิชฺชมานานิ แยกแห่งเมล็ดงาที่เขากำลังคั่วอยู่ ฉะนั้น.
 ปสฺเสยฺย, เอวเมว สหฺเพ สงฺขารา พระโยคาวจรนั้น ย่อมเห็นอยู่แต่ว่า สังขาร
 ภิชฺชนฺติ ภิชฺชนฺตีตี ปสฺสตี. เอวรूपิ ทิ ทั้งหลายทั้งปวง ย่อมแตกไป ย่อมทำลายไป
 โยคาวจโร สนฺธาย วุคฺคํ ภควตา : เหมือนอย่างบุรุษผู้มีนัยน์ตาคี ยืนอยู่ที่
 ขอบสระโบกขรณี หรือที่ฝั่งแม่น้ำ เมื่อฝน
 เม็ดหยาบ ๑ ตกลงมาอยู่ จะพียงเห็นต่อมน้ำ
 ใหญ่ ๑ บนพื้นน้ำ ที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นแล้ว
 ก็แตกไปฉับพลันทันที ฉะนั้น. เป็นความจริง
 ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาพระ-
 โยคาวจรผู้เห็นปานฉะนี้ดังนี้ว่า :

"ยถา ปุกฺกุกฺกํ ปสฺเส
 ยถา ปสฺเส มริจิกํ
 เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ
 มจฺจุราชา น ปสฺสตี"^๑ติ."

"มัจจุราชย่อมมองไม่เห็นบุคคลผู้เล็ง-
 เห็นโลก เหมือนอย่างบุคคลเล็งเห็น
 ต่อมน้ำ เหมือนอย่างบุคคลเล็งเห็น
 พยับแดด ฉะนั้น".

^๑ จ. พุกฺกุกฺกํ, ม. ปุกฺกุกฺกํ.
^๒ ข. ๘. ๒๕/๓๘.

พันตำรวจเอกสถิตย์-คุณุขณีย์ รัชตะปิติ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสันตมรรค ป.พ. ๖-๑๔

๑๔๘. ตสุเสว "สพเพ สงฺขารา
 ภิชฺชนฺติ ภิชฺชนฺตี"ติ อภินฺทํ ปสฺสโต
 อญฺจนิสฺสปริวารํ ภงฺกานุปสฺสนาณานิ
 พลปฺปคฺคํ โทติ. ตตฺริเม อญฺจนิสฺสา :
 ภาวทฺธิฏฺฐิปปหฺนํ ชีวิตฺตนิกฺคตฺติปริจฺจาโก สทา
 ยุกฺคตฺปยุกฺคตฺตา วิสฺสุทฺธาชีวิตฺตา อุตฺตสฺสูกฺกปฺปหฺนํ
 วิคฺคตภยฺตา ชนฺติโสรัจฺจปฏฺฐิลาโก อรฺติ-
 รฺติสฺหนฺตาคฺติ. เตนาทุ โปราณา :

๑๔๘. เมื่อพระโยคาวจรนั้นเห็นอยู่
 เนื่อง ๆ อย่างนี้ว่า "สังขารทั้งหลายทั้งปวง
 ย่อมแตกไป ย่อมทำลายไป" ดังนี้ ภังคา-
 นุปัสสนาญาณอันมีอานิสงส์ ๘ อย่างเป็น
 บริวาร ย่อมเป็นธรรมชาติมีกำลัง. นี้เป็น
 อานิสงส์ ๘ อย่าง ในภังคานุปัสสนาญาณนั้น
 กังค่อไปนี้ : คือการละภวทฺธิฏฺฐิไค้ การสละ
 ความยึดในชีวิตไค้ ความประกอบชวนชวาย
 ในกาลทุกเมื่อ ความเป็นผู้มีความเป็นอยู่ที่
 หมคจค การละความชวนชวาย(ในกิจใหญ่
 น้อย) ความเป็นผู้ปราศจากความกลัว การ
 ไค้ขันติและโสรัจจะ ความเป็นผู้มีควม
 อคกลันซึ่งความไม่ยินคิ์ และความยินคิ์เสียไค้
 ดังนี้. เพราะเหตุนั้น พระโบราณาจารย์
 ทั้งหลาย จึงไค้กล่าววว่า :

"อิมานิ อญฺจกฺกคุณมฺมุตฺตมานิ
 ทิสฺวา ทฺทํ สมฺมสฺสํ ปุณฺณํ
 อาทิตฺตเจลสฺสสิรฺสฺสปโม มุณิ
 ภงฺกานุปสฺสํ อมตฺสฺส ปตฺตติยา"ติ.

"พระมุนีผู้เปรียบไค้ด้วยบุคคลผู้มีฝ้า-
 นุ่งห่มและคิ์ระชะถูกไฟไหม้แล้ว เห็นคุณ
 อันสูงสุค ๘ อย่างเหล่านั้แล้ว พิจารณา
 ในภังคานุปัสสนาญาณนั้นอยู่บ่อย ๆ ย่อม

พันคำรวจ เอกสถิตย-คุณคุณนีย รัชตะปิต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชื่อว่า เป็นผู้ตามเห็นแต่ความแตกดับ
เพื่อบรรลุอมตธรรมได้".

ภยตูปัญฐานญาณ นิภูจิติ.

จบภยตูปัญฐานญาณ.

ภยตูปัญฐานญาณกถา

กล่าวด้วยภยตูปัญฐานญาณ

๑๕๐. ตสเสว สพฺพสงฺขารานํ
ชยวยเภทนิโรธารมฺมณํ ภยตูปัญสนํ
อาเสวนตสฺส ภาเวนตสฺส พหุลิกโรนตสฺส
สพฺพภวโยนิคตฺติสฺส ตตฺตาวาเสสฺส สเภทกา
สงฺขารธา สฺเชน ชีวิตุกามสฺส ภีรูกปฺริสฺส
สีหพฺยคฺขมทีปิจฺจตฺตจฺจยคฺขรคฺขสจฺจตฺตโคณ-
จฺจตฺตคฺคฺก-
วฺจกฺก-
มหารายํ หุตฺวา อปฺปญฺชนฺตฺติ. ตสฺส "อติตา
สงฺขารธา นฺริหุตฺธา, ปจฺจบุปฺนนา นฺริชฺชนฺตฺติ,

๑๕๐. เมื่อพระโยคาวจรนั้น ช่องเสพ
อยู่ เจริญอยู่ ทำให้มากอยู่ซึ่งภยตูปัญสนา-
ญาณอันมีความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความ
แตกทำลายไป ความดับไปแห่งสังขาร
ทั้งหลายทั้งปวง เป็นอารมณ์อยู่อย่างนี้
สังขารทั้งหลาย มีสภาพแตกทำลายไปในภพ
กำเนิก กติ ฐิติ และสัจตตาวาสทั้งปวง
ย่อมปรากฏเป็นภัยใหญ่ เหมือนอย่างสัตว์ที่
น่ากลัวทั้งหลายมี สีหะ เสือโคร่ง
เสือเหลือง หมี เสือขาว ยักษ์ ราชส

๑ ฉ. โป. ปเภทกา.

พันตำรวจเอกสถิตย์-คุณคุณชัย รัชตะปิติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๖-๑๔

อนาคเต นิพพุตคนกสงขาราบิ เอวเมว โคคุ สันชคุ ซ้างคุเพราะแตกมัน อสรพิษร้าย
นิรุชฺฌิสฺสนฺตี"ติ ปสฺสโต เขตฺตมฺมิ จาเน สายฟ้าฟาด ปาชา สนามรบ หลุมถ่านเพลิง
ภยคุปฺปฐฺฐานณฺณํ นาม อุปฺปชฺชติ.

ที่ยังลุกโผลงอยู่เป็นต้น ปรากฎเป็นภัย
ใหญ่อยู่ แก่บุรุษผู้ขลาดกลัว ผู้เฒ่าเป็นอยู่
อย่างสุขสบายฉะนั้น. เมื่อเธอเห็นอยู่ว่า
"สังขารทั้งหลายที่เป็นอดีต ก็ดับไปแล้ว,
สังขารทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน ก็กำลังดับอยู่,
แม้สังขารที่จะเกิดในอนาคตก็จักดับไปอย่างนี้
เหมือนกัน" ดังนี้ ชื่อว่า ภยคุปฺปฐฺฐานณฺณ
เกิดขึ้นในฐานะนั้น (คือในโอกาส).

ตตฺตฺรายํ อุปมา : เอกิสฺสา กิร
อิตฺติยา ตโย ปุคฺคา ราชูปราธิกา,
เตสํ ราช่า สีสจฺเจทํ อาณาเปสิ. สา
ปุคฺเตหิ สหฺติ อามาตฺนํ อกมาสิ. อถสฺสา
เชฏฺฐปุคฺตฺตฺสฺส สีสํ จินฺทิตฺวา มชฺฌิมสฺส
จินฺทิตฺถุ อารภิสฺ. สา เชฏฺฐสฺส สีสํ จินฺนํ
มชฺฌิมสฺส จ จิขุชฺฌมานํ ทิสฺวา กนิฏฺฐมฺหิ
อาลยํ วิสฺสชฺชชฺช "อยมฺปิ เอเตสํเยว
สทิสฺโส ภวิสฺสตี"ติ. ตตฺถ ตสฺสา อิตฺติยา

ในภยคุปฺปฐฺฐานณฺณนั้น มีอุปมาดังต่อ
ไปนี้ : มีเรื่องเล่ามาว่า หญิงคนหนึ่งมีบุตร
๓ คน ซึ่งทำความผิดต่อพระราชา, พระ-
ราชารับสั่งให้ตัดศีรษะคนทั้ง ๓ นั้น. หญิงนั้น
ได้ไปสู่ตะแลงแกงพร้อมกับบุตรทั้ง ๓. ลำดับ
นั้น เพชฌฆาตตัดศีรษะบุตรคนโตของนาง
แล้วเริ่มจะตัดศีรษะบุตรคนกลาง. หญิงนั้น
เห็นศีรษะของบุตรคนโตที่ขาดแล้ว และศีรษะ
ของบุตรคนกลางที่กำลังจะขาด ก็ทอความ

พันตำรวจเอกสถิตย์-คุณคุณชัย รัชตะปิติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เขญุชบุตตสฺส ฉินฺนสีสทสฺสนํ วย โยคิโน อาลัยในบุตรคนเล็กเสีย ด้วยคิดว่า "แม้
 อตีตสงฺขารานํ นิโรธทสฺสนํ, มชฺฌิมสฺส บุตรคนเล็กนี้ ก็จักเป็นเหมือนบุตรทั้งสองนั้น
 ฉิชฺชมานสีสทสฺสนํ วย ปจฺจุปปนฺนํ นั้นแหละ" ดังนี้. ในบุตร ๓ คนนั้น การที่
 นิโรธทสฺสนํ, "อยมฺปิ เอเตสฺสเยว สทิสฺโส พระโยคีเห็นความคับไป แห่งอติตสังขารทั้ง-
 ภวิสฺสตี"ติ กนิญฺชบุตตมฺหิ อาลยวิสฺสชฺชนํ หลาย เปรียบเหมือนการที่หญิงนั้นเห็นศีรษะ
 วย "อนาคเตปิ นิพฺพตฺตณกสงฺขาราทิ ี่ขาดแล้วของบุตรคนโต, การที่พระโยคี
 ภิชฺชิสฺสนฺตตี"ติ อนาคตานํ นิโรธทสฺสนํ, เห็นความคับไป แห่งปัจจุบันสังขารทั้งหลาย
 ทสฺสเสวํ ปสฺสโต เอตสฺมิ จาเน อุปปชฺชติ เปรียบเหมือนการที่หญิงนั้น เห็นศีรษะของ
 ภคบัญญัติฐานญาณ. บุตรคนกลางที่กำลังขาด, การที่พระโยคีเห็น
 ความคับไปของอนาคตสังขารทั้งหลาย ว่า
 "สังขารทั้งหลายที่จะเกิด แม้ในอนาคต
 ก็จักแตกทำลายไป" ดังนี้ เปรียบเหมือน
 การที่หญิงนั้น สละความอาลัยในบุตรคนเล็ก
 ด้วยคิดว่า "แม้บุตรคนเล็กนี้ ก็จักเป็น
 เหมือนกับบุตรทั้งสองนั้นแหละ" ดังนี้, เมื่อ
 พระโยคินั้นเห็นอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าภคบัญญัติฐาน-
 ญาณเกิดขึ้นในฐานะนั้น (คือในโอกาส).

อปฺราปิ อุปมา : เอกา กิร ยังมีอุปมาแม้อีกเรื่องหนึ่ง : มีเรื่อง
 ปุติปชา อิกฺุถิ ทส ทารเก วิชาเย. เตสุ เล่ามาว่า หญิงมีลูกเน่าคนหนึ่ง (มีลูกไม่ติด)

คุณวิชัย จุนประทีปทอง
 สร้างคั่นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นเทพบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๑๕

นว มตา, เอโก หตุกโต มรติ, อปโร ๑๐ คน. ในทารก
 กุจฉิย์. สา นว ทารเก มเต ทสมณจ ๑๐ คนนั้น ๔ คนตายไปแล้ว, คนหนึ่งอยู่
 มียุขมาน^๑ ทิสฺวา กุจฉิกเต อาลัย ในมือกำลังจะตาย, อีกคนหนึ่งอยู่ในห้อง.
 วิสฺสชฺชี่ "อยมฺปิ เอเตสฺเยว สทิสฺโส หนึ่งนั้น ครั้นเห็นทารก ๔ คนที่ตายไปแล้ว
 ภวิสฺสตี"ติ. ตตฺถ ตสฺสา อิตฺถิยา นวนฺนํ และทารกคนที่ ๑๐ กำลังจะตาย ก็สละความ
 ทารกานํ มรณานุสรณํ วย โยคิโน อาลัยในทารกผู้ยังอยู่ในห้องเสีย ด้วยคิดว่า
 อตฺตสงฺขารานํ นิโรธทสฺสนํ, หตุกตสฺส "แม้ทารกที่ยังอยู่ในห้องนี้ก็จักเป็นเช่นเดียวกับ
 มียุขมานภาวทสฺสนํ วย โยคิโน กับทารกเก้าคน เหล่านั้นนั่นแหละ" คั้งนี้.
 ปจฺจุบฺปนฺนํ นิโรธทสฺสนํ, กุจฉิกเต ในบรรดาทารกเหล่านั้น การที่พระโยคีเห็น
 อาลัยวิสฺสชฺชนํ วย อนาคตํ นิโรธทสฺสนํ. ความคับไปแห่งอดีตสังขารทั้งหลาย เปรียบ-
 ตสฺเสวํ ปสฺสโต เอตสฺมี ขณฺเ อุบฺบชฺชติ เหมือนการที่หนึ่งนั้น ตามระลึกถึงความตาย
 ภายตฺปฏฺฐานณานํ. ของทารก ๔ คน, การที่พระโยคีเห็น
 ความคับไป แห่งปัจจุบันสังขารทั้งหลาย
 เปรียบเหมือนการที่หนึ่งนั้น เห็นภาวะที่บุตร
 ผู้อยู่ในมือกำลังตาย, การที่พระโยคีเห็น
 ความคับไป แห่งอนาคตสังขารทั้งหลาย
 เปรียบเหมือนการที่หนึ่งนั้น หอคความอาลัย
 ในบุตรผู้ที่ยังอยู่ในห้อง เมื่อพระโยคินั้น

^๑ ฉ. มียุขมาน.

^๒ ฉ. มียุขมาน.

คุณวิชัย จุนประทีปทอง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เห็นอยู่อย่างนี้ ญาณชื่อว่า ภยตัญฐานญาณ
ย่อมเกิดขึ้นในขณะนั้น (คือในโอกาส).

๑๕๑. ภยตัญฐานญาณัม ปน ภายติ
น ภายตีติ. น ภายติ. ตณฺหิ อตีตา สงฺขารธา
นिरุทธธา, ปจฺจุปปนฺนา นินฺรุชฺฌนฺติ, อนาคตา
นินฺรุชฺฌิสฺสนฺตีติ ตีรณมตฺตเมว โทติ. ตสฺมา
ยถา นาม จกฺขุมา ปุริโส นครทฺวาเร ติสฺโส
องฺการกาสุโย โอลอกยมาโน สยํ น
ภายติ, เกวลํ หิสฺส "เย เย เอตฺถ
นินฺปิติสฺสนฺติ, สพฺเพ อนนฺปกํ ทุกฺข-
มฺภาวิสฺสนฺตี"ติ ตีรณมตฺตเมว โทติ.
ยถา วา ปน จกฺขุมา ปุริโส ขทิสฺสุลฺลํ
อโยสุลฺลํ สุวณฺณสุสนฺติ ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา จปิตํ
สุลฺลตฺตยํ โอลอกยมาโน สยํ น ภายติ,
เกวลํ หิสฺส "เย เย อิมेषฺสุ สฺสุเลสุ
นินฺปิติสฺสนฺติ, สพฺเพ อนนฺปกํ ทุกฺข-
มฺภาวิสฺสนฺตี"ติ ตีรณมตฺตเมว โทติ,
เอวเมว ภยตัญฐานญาณัม สยํ น ภายติ,
เกวลํ หิสฺส องฺการกาสุตฺตยสฺสทิสฺเสสุ

๑๕๑. ถาว่า ภยตัญฐานญาณกฺลว
หรือไม่กฺลว. ทอบว่า ไม่กฺลว. เพราะว่
ญาณันั้นเป็นเพียงการพิจารณาว่าอภีตสังขาร
ก็ดับไปแล้ว, ปัจจุบันสังขารกำลังดับ, อนาคต
สังขารจักดับ กั้งนี้เท่านั้น. เพราะฉะนั้น
จึงเปรียบเหมือนว่าบุรุษผู้มีตาคี กำลังมองดู
หลุมถ่านเพลิง ๓ หลุมใกล้ประตูเมือง
ตนเองย่อมไม่กฺลว, เพราะว่เรามีแต่เพียง
การพิจารณาว่า "ทุก ๆ คน บรรดาที่ตกไป
ในหลุมเหล่านี้ จักเสวยทุกขมิใช่น้อย"
กั้งนี้ แต่อย่างเดียวนั้น ชื่อ ฉันทิ.
หรืออีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษ
ผู้มีตาคี กำลังมองดูหลาว ๓ อัน คือหลาว
ไม้ตะเคียน หลาวเหล็ก หลาวทอง ที่เขา
ปักเรียงกันไว้ ตนเองย่อมไม่กฺลว, เพราะ
ว่เรามีแต่เพียงการพิจารณาว่า "ทุก ๆ คน
บรรดาที่ล้มลงไปบนหลาวเหล่านี้ จักเสวย

คุณวิชัย จุนประทีปทอง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรคค บ.พ. ๖-๑๕

สูลตฺตยสทิสเสสุ จ ติสฺส ภเวสุ "อติตา
 สงฺขารธา นิรุทฺธา, ปจฺจุปฺปนา นิรุชฺฌนฺติ,
 อนาคธา นิรุชฺฌิสฺสนฺติ"ติ ตีรณมคฺตเมว
 โทติ. ยสฺมา ปนสฺส เกวลํ สพฺพทวโยนิคฺติ-
 จิตฺตนิวาสกธา สงฺขารธา พุยสนาปฺปนา
 สปฺปฏิภยา หุตฺวา ภยโต อฺปฺภูจฺหนฺติ,
 ตสฺมา ภยตฺปฏฺฐานนฺติ วุจฺจติ.

ทุกขมีใช้น้อย" ดังนี้ แต่อย่างเดียวกัน
 ฉันทิ, ภยตฺปฏฺฐานนฺตีก็นั้นเหมือนกัน
 ตนเองยอมไม่กลัว, เพราะว่าญาณนี้
 มีแต่เพียงการพิจารณาว่า "อภิสังขารได้
 ดับไปแล้ว ปัจจุบันสังขารก็กำลังดับ อนาคต
 สังขารก็จักดับไป" ดังนี้ ในภพ ๓ อัน
 เหมือนกับหลุมถ่านเพลิง ๓ หลุม และ
 เหมือนกับหลาว ๓ อัน แต่อย่างเดียวกัน
 เท่านั้น. แต่เพราะเหตุที่สังขารทั้งหลายอัน
 เป็นไปในภพกำเนก คติ ฐิติ และนิवास
 ึ่งปวง ซึ่งถึงความพินาศ เป็นของมีภัย
 เฉพาะหน้า จึงปรากฏแก่ญาณนั้นว่าน่ากลัว
 อย่างเดียว, ฉะนั้น ญาณนั้นจึงเรียกว่า
ภยตฺปฏฺฐานนฺต ดังนี้.

เอวํ ภยโต อฺปฺภูจฺนาเน ปนสฺส อຍ
 ปาฬိ :

ส่วนในความปรากฏว่า เป็นของ
 น่ากลัว โดยประการที่ไ้กล่าวแล้วแห่งญาณ
 นั้น มีพระบาลีดังต่อไปนี้ :

"อนิจฺจโต มนสิกโรโต ก็
 ภยโต อฺปฺภูจฺนาติ ? ทุกฺขโต.

"ถามว่า เมื่อพระโยคาวจร
 มนสิการว่าไม่เที่ยง อะไรปรากฏว่า

คุณวิชัย จุนประทีปทอง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนตฺตโต มนสิโกโรโต ก็ ภยโต
 อฺปฺภุจาทิ ? อนิจฺจโต มนสิโกโรโต
 นิमितฺตํ ภยโต อฺปฺภุจาทิ.
 ทฺกฺขโต มนสิโกโรโต ปวตฺตํ ภยโต
 อฺปฺภุจาทิ. อนตฺตโต มนสิโกโรโต
 นิमितฺตณฺจ ปวตฺตณฺจ ภยโต
 อฺปฺภุจาทิ"ติ?

เป็นของน่ากลัว ? เมื่อมนสิการว่า
 เป็นทุกข์ ว่าเป็นอนัตตา อะไรปรากฏ
 ว่าเป็นของน่ากลัว ? เฉลยว่า เมื่อ
 มนสิการว่าไม่เที่ยง นิमितย่อมปรากฏ
 ว่าเป็นของน่ากลัว. เมื่อมนสิการว่า
 เป็นทุกข์ ปวตตะย่อมปรากฏว่าเป็น
 ของน่ากลัว. เมื่อมนสิการว่าเป็น
 อนัตตา นิमितและปวตตะ ย่อมปรากฏ
 ว่าเป็นของน่ากลัว" ดังนี้.

ตตฺถ นิमितฺตุนฺติ สงฺขารนิमितฺตํ.
 อตีตานากตปจฺจุปฺปนฺนํ สงฺขารานเมเวตํ
 อธิวณฺํ. อนิจฺจโต มนสิโกโรโต หิ
 สงฺขารานํ มรณเมว ปสฺสตี, เตนสฺส
 นิमितฺตํ ภยโต อฺปฺภุจาทิ. ปวตฺตุนฺติ
 รุปรารูปาวปวตฺตติ. ทฺกฺขโต มนสิโกโรโต
 หิ สุขสมฺมตตายปิ ปวตฺตติยา อภินฺทปฺปิปิฬน-
 ภาวเมว ปสฺสตี, เตนสฺส ปวตฺตํ ภยโต
 อฺปฺภุจาทิ. อนตฺตโต มนสิโกโรโต ปน ปวตฺตะ

ในปาฐะเหล่านั้น คำว่า นิमित ได้แก่
 สงฺขารนิमित. คำว่า นิमितนี้เป็นชื่อแห่งสงฺขาร
 ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
 นั้นเอง. เป็นความจริงว่า พระโยคาวจร
 เมื่อมนสิการว่าไม่เที่ยง ย่อมเห็นแต่
 ความตายไป (ดับไป) ของสงฺขารทั้งหลาย
 เท่านั้น, เพราะเหตุนั้น นิमितจึงปรากฏแก่
 พระโยคาวจรนั้นว่าเป็นของน่ากลัว. คำว่า
ปวตตะ ได้แก่ ความเป็นไปในรูปภพและ

* พ. ป. ๓๑/๓๖๔.

อุภยมุเปตํ สุธณฺคามํ วย มรฺจิกนุทพฺพนกราทินิ
 วย จ วิตฺตํ ทฺวจนํ สุธณฺณํ อสฺสามิกํ อปริณายกํ
 ปสฺสตี. เตนสฺส นิมิตฺตณฺจ ปวตฺตณฺจ อุภยํ
 ภยโต อุปฺภูสาตฺตี.

อรุณภาพ. เป็นความจริงว่า พระโยคาวจร
 เมื่อมณสิการว่าเป็นทุกข์ ก็ย่อมเห็นแต่ความ
 บีบคั้นเนื่องนิคยแห่งความเป็นไป แม้ที่เข้าใจ
 กันว่าเป็นสุข, เพราะเหตุนั้น ปวัตตะจึง
 ปราภฏแก่พระโยคาวจรนั้น ว่าเป็นของ
 น่ากลัว. แต่เมื่อมณสิการว่าเป็นอนัตตา
 ย่อมเห็นนิมิตและปวัตตะทั้ง ๒ นี้ ว่าเป็น
 ของว่าง ของเปล่า ของสูญ ไม่มีเจ้าของ
 ไม่มีผู้นำ เหมือนบ้านร้าง และเหมือนพยับ-
 แดดเมืองคนธรรพ์เป็นต้น. เพราะเหตุนี้
 นิมิตและปวัตตะทั้ง ๒ อย่าง ย่อมปราภฏ
 แก่พระโยคาวจรนั้น ว่าเป็นของน่ากลัว
 ฉะนั้นแล.

ภยตฺตฺปฏฺฐานณฺณํ นิฏฺฐิตํ.

จภยตฺตฺปฏฺฐานณฺญาณ.

อาทิวานุปัสสนาญาณกถา

กล่าวด้วยอาทิวานุปัสสนาญาณ

๑๕๒. ทสฺส ทิ ภยตุปฺปฐานณานิ
 อาเสวนุตสฺส ภาเวนุตสฺส พหุลิกโรนุตสฺส
 สพฺพภวโยนิคตฺติจิตฺติตฺตาวาเสสุ เวน ตาณิ,
 น เณณิ, น คตฺติ, น ปฏฺฐิสรณิ ปณฺณายตฺติ.
 สพฺพภวโยนิคตฺติจิตฺตินิกฺวาเสคเตสุ สงฺขาราเรสุ
 เอกสงฺขาราเรปิ ปฏฺฐนา วา ปรามาโส วา
 น โหตฺติ. ตโย ภวา วิตฺตจฺจิตฺตงฺการปฺปณฺณ-
 องฺการกาสุโย วีย, จตฺตาวโร มหาภูตา
 โฆรวิสาสีวิสา วีย, ปณฺจกฺขนฺธา
 อุกฺขิตฺตาสลิกวธกา วีย, ฉ อชฺฌตฺติกายตฺตานนิ
 สฺสณฺณคาโม วีย, ฉ พาหิรายตฺตานนิ
 ความฆาตโจรา วีย, สตฺต วิณฺญาณฺจฺจิตฺติโย
 นว จ สตฺตาวาสา เอกาทสฺสี อคฺคฺคฺติ
 อาทิตฺตคา สมฺปชฺชลิตฺตา สโชติฏฺฐคา วีย จ,
 สพฺเพ สงฺขารา กณฺทภูตา วีย โรคนฺทคา
 สลฺลนฺทคา อสมฺมฺทคา อาพาธนฺทคา วีย จ

๑๕๒. เมื่อพระโยคาวจรนั้นเสพออยู่
 เจริญอยู่ กระทำให้มากอยู่ซึ่งภยตุปฺปฐานณญาณ
 นั้น ก็ย่อมไม่ปรากฏที่ต้านทาน, ไม่ปรากฏ
 ที่หลีกเลี่ยง, ไม่ปรากฏที่ไป, ไม่ปรากฏที่
 ฟังอาศัย ในภพ กำเนิด คติ ฐิติและ
 สัตตาวาสทั้งปวง. ความร้องขอเอาได้ก็คื
 ความยึดถือไว้ได้ก็คื ในสังขารทั้งหลายที่
 เป็นไปในภพ กำเนิด คติ ฐิติ และนิवास
 ทั้งปวง แม้สังขารหนึ่ง ก็ย่อมไม่มี. ภพ ๓
 ปรากฏเป็นคฺจฺหลุมถ่านเพลิง ที่เต็มด้วยถ่าน-
 เเพลิงปราศจากเปลว, มหาภูต ๔ ปรากฏ
 เป็นคฺจฺอสรพิษเหล่าที่มีพิษร้าย, วัณฺธ ๕
 ปรากฏเป็นคฺจฺเพชฌฆาตผู้เงือกดาบ, आयตนะ
 ภายใน ๖ ปรากฏเป็นคฺจฺบ้านร้าง, आयตนะ
 ภายนอก ๖ ปรากฏเป็นคฺจฺเหล่าโจรปล้น
 หมู่บ้าน, วิณฺญาณฺจฺจิตฺติ ๗ และสัตตาวาส ๘

๑ ฉ. วิตฺตจฺจิตฺตงฺการ....,
 ม. วิตฺตจฺจิตฺตงฺการ....

คุณสมบุรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นिरสัสาทา^๑ นิสสา^๑ มหาอาทินวราสิภูตา เป็นคจถูกไฟ ๑๑ กอง เผา ลูกโพลง และ
 หุตวา อุกฤษหนติ. มีแสงโชติช่วง, สิ่งขารทั้งหลายทั้งปวง
 ปราภฏเป็นของไม่น่ายินดี ไม่มีรส เป็น
 กองโทษใหญ่ เหมือนเป็นผี เป็นโรค เป็น
 ลุกศร เป็นของเจ็บปวด และเหมือนเป็น
 ความเจ็บไข้ ฉะนั้น.

กถิ ? สุเขน ชีวิตุกามสุส ภีรูกปุริสสุส
 รมณียากการสณฺฐิตมฺปิ สวาฬกมิว วนคฺคหณฺ, ^๑
 สสทฺทูลา^๒ วีย กุทา, สคาทรกฺขสฺ วีย
 อุกกั, สมุสฺสิตชคฺคา วีย ปจฺจตฺถิกา, สวิส
 วีย โภชนํ, สโจโร วีย มคฺโค, อาทิตฺตมิว
 อการํ,^๓ อญฺญตฺตเสนา วีย รณญฺมิ. ยถา หิ
 โส ปุริโส เอตานิ สวาฬกวนคฺคหนาทินิ
 อากมฺม ภีโต สํวิคฺโค โลมญฺจชาโต
 สมฺนตฺโต อาทินวเมว ปสฺสติ, เอวเมวಾಯํ
 โยคาวจโร ภงฺกานุปสฺสนาวเสน
 สพฺพสงฺฆาเรสุ ภยโต อุกฤษฺเตสุ สมฺนตฺโต

ถามว่า สิ่งขารทั้งหลายทั้งปวง ปราภฏ
 เป็นของไม่น่ายินดี ไม่มีรส เป็นกองโทษใหญ่
 อย่างไร ? ตอบว่า สิ่งขารทั้งหลายทั้งปวง
 ปราภฏเป็นของไม่น่ายินดี ไม่มีรส เป็น
 กองโทษใหญ่ คจปารก แม้ตั้งอยู่โดยอาการ
 ที่น่ารื่นรมย์แต่ก็มีสัตว์ร้าย, คจถ้ำที่มีเสือ,
 คจน้ำที่มีรากษสที่คอยจับคน, คจข้าศึกที่เงอ
 พระขรรค์, คจของกินที่มีพิษ, คจเส้นทาง
 ที่มีโจร, คจเรือนที่ถูกไฟไหม้, คจสนามรบ
 ที่มีกองทัพทหารส่งออกไปแล้ว ปราภฏเป็น
 ของไม่น่ายินดี ไม่มีรส เป็นกองโทษใหญ่

^๑ ส. นิสสา.

^๒ สสทฺทูลาติ สพฺพคฺฆาติ ฐีกา.

^๓ ส. ม. องการ.

คุณสมบุรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นिरส์^๑ นิสฺสาทํ อาทิวเมว ปสฺสตี. แก่บุรุษผู้ชลาตกแล้ว ผู้ต้องการเพื่อเป็นอยู่
 ตสฺเสว ปสฺสโต อาทิวณฺณํ นาม อุပ္ปนฺนํ อย่างเป็นสุข ฉะนั้น. คือเปรียบเหมือนว่า
 โหติ. ยํ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ : บุรุษผู้ชลาตกนั้น มาถึงสถานที่ที่ป่ารกที่มี
 สัตว์ร้ายเป็นต้นเหล่านี้เข้า แล้วยอมเป็นผู้
 ชลาตกแล้ว หวาคหวัน เกิดขนลุกขนพอง
 เล็งเห็นอยู่แต่โทษเท่านั้น โดยรอบด้าน
 จันใด, เมื่อสังขารทั้งหลายทั้งปวงปรากฏ
 เป็นของน่ากลัว ด้วยสามารถแห่งภังคา-
 นุปัสสนาญาณแล้ว พระโยคาวจรนี้ ก็ยอม
 เล็งเห็นแต่โทษอันไม่มีรส ไม่น่ายินดีอยู่
 โดยรอบด้าน จันนั้นเหมือนกัน. เมื่อพระ-
 โยคาวจรนั้น พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ ญาณ
 ชื่อว่า อาทิวณฺณ ก็เป็นอันเกิดขึ้นแล้ว.
 ซึ่งท่านพระสารีบุตรเถระหมายเอา กล่าว
 ไว้ว่า :

"กถิ ภูตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อาทิว เว ณณํ ? อุปฺปาโท ภยฺนฺติ
 ภูตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต อาทิว เว ณณํ.

"ถามว่า ปัญญาในความปรากฏ
 ว่าเป็นภัย ชื่อว่า อาทิวณฺณ
 อย่างไร ? เฉลยว่า ปัญญาในความ

^๑ ส. นิสฺ.

ปวตุคฺติ ภยฺยคฺติ. นิमितฺตคฺติ ภยฺยคฺติ.
 อายุทฺทนา ภยฺยคฺติ. ปฏิสฺสณฺธิ ภยฺยคฺติ.
 คคฺติ ภยฺยคฺติ. นิพฺพตฺตคฺติ ภยฺยคฺติ.
 อฺุปฺปตฺตคฺติ ภยฺยคฺติ. ชาตฺติ ภยฺยคฺติ.
 ชรา ภยฺยคฺติ. พฺยาธิ ภยฺยคฺติ. มรณํ
 ภยฺยคฺติ. โสโก ภยฺยคฺติ. ปริเทโว
 ภยฺยคฺติ. อฺุปายาโส ภยฺยคฺติ
 ภยคฺคฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อฺุปฺปาทอฺุทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อฺุปฺปวตฺตคฺติ ฯเปฯ อฺุปายาโส เขมฺมคฺติ
 สนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อฺุปฺปาทอฺุทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปวตฺตคฺติ ฯเปฯ อฺุปายาโส ภยฺย,
 อฺุปายาโส เขมฺมคฺติ สนฺตฺตฺตฺตฺตฺต

ปรากฏว่าเป็นภัย ว่าอุปปาหะเป็นภัย
 ชื่อว่า อาทินวญาณ. ปัญญาในความ
 ปรากฏว่าเป็นภัย ว่า ปวัตตะ เป็น
 ภัย. ว่านิमितเป็นภัย. ว่าอายุทนะ
 เป็นภัย. ว่าปฏิสสนธิเป็นภัย... ว่าคค
 เป็นภัย... ว่านิพพตติเป็นภัย...
 ว่าอฺุปตติเป็นภัย. ว่าชาติเป็นภัย.
 ว่าชราเป็นภัย... ว่าพยาธิเป็นภัย...
 ว่ามรณะเป็นภัย... ว่าโสกะเป็น
 ภัย... ว่าปริเทวะเป็นภัย... ว่า
 อฺุปายาสะเป็นภัย ชื่อว่าอาทินวญาณ.
 ปัญญาว่าอุปปาหะ เป็นความปลอก-
 ภัย ชื่อว่า สันตฺตฺตฺตฺตฺต. ปัญญาว่า
 อฺุปวัตตะ ฯลฯ อฺุปายาสะ เป็น
 ความปลอกภัย ชื่อว่า สันตฺตฺตฺตฺต.
 ปัญญาว่าอุปปาหะเป็นภัย, อุปปาหะ
 เป็นความปลอกภัย ชื่อว่า สันตฺต-
 ญาณ. ปัญญาว่า ปวัตตะ ฯลฯ
 อฺุปายาสะเป็นภัย, อฺุปายาสะเป็น
 ความปลอกภัย ชื่อว่า สันตฺตฺตฺต.

คุณสมบุรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนุปาโท ทุกฺขนฺติ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปณฺณ อาทินเว ฌานํ. ปวตฺตํ ฯเปฯ
 อนุปายาโส ทุกฺขนฺติ ภยตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปณฺณ อาทินเว ฌานํ. อนุปาโท
 สฺขนฺติ สนฺติปเท ฌานํ. อนุปวตฺตํ
 ฯเปฯ อนุปายาโส สฺขนฺติ สนฺติปเท
 ฌานํ. อนุปาโท ทุกฺข์, อนุปาโท
 สฺขนฺติ สนฺติปเท ฌานํ. ปวตฺตํ ฯเปฯ
 อนุปายาโส ทุกฺข์, อนุปายาโส สฺขนฺติ
 สนฺติปเท ฌานํ.

ปัญญาในความปรากฏว่าเป็นภัย
 ว่าอนุปาทจะเป็นทุกข์ ชื่อว่า อาทิว-
 ญาณ. ปัญญาในความปรากฏว่าเป็นภัย
 ว่าปวัตตะ ฯลฯ อนุปายาสะเป็นทุกข์
 ชื่อว่า อาทิวญาณ. ปัญญาเห็นว่า
 อนุปาทจะเป็นสุข ชื่อว่า สันติปทญาณ.
 ปัญญาเห็นว่าอับปวัตตะ ฯลฯ อนุปายาสะ
 เป็นสุข ชื่อว่า สันติปทญาณ. ปัญญา
 รู้ว่าอนุปาทจะเป็นทุกข์, อนุปาท
 เป็นสุข ชื่อว่า สันติปทญาณ. ปัญญา
 รู้ว่าปวัตตะ ฯลฯ อนุปายาสะเป็นทุกข์
 อนุปายาสะเป็นสุข ชื่อว่า สันติ-
 ปทญาณ.

อนุปาโท สามิสฺสนฺติ ภยตฺตฺตฺตฺต
 ปณฺณ อาทินเว ฌานํ. ปวตฺตํ ฯเปฯ
 อนุปายาโส สามิสฺสนฺติ ภยตฺตฺตฺต
 ปณฺณ อาทินเว ฌานํ. อนุปาโท
 นีรามิสฺสนฺติ สนฺติปเท ฌานํ. อนุปวตฺตํ
 ฯเปฯ อนุปายาโส นีรามิสฺสนฺติ

ปัญญาในความปรากฏว่าเป็นภัย
 ว่าอนุปาทจะเป็นของมีอามิส ชื่อว่า
 อาทิวญาณ. ปัญญาในความปรากฏว่า
 เป็นภัย ว่าปวัตตะ ฯลฯ อนุปายาสะ
 เป็นของมีอามิส ชื่อว่า อาทิวญาณ.
 ปัญญาเห็นว่าอนุปาทจะเป็นของไม่มี

คุณสมบุรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สันติปัตเท ฌาณํ. อุปปาโท สามิสฺส,
 อุปปาโท นีรามิสฺสนฺติ สันติปัตเท
 ฌาณํ. ปวตฺตํ ฯเปฯ อุปายาโส
 สามิสฺส, อุปายาโส นีรามิสฺสนฺติ
 สันติปัตเท ฌาณํ.

อามิส ชื่อว่า สันติปทญาณ. ปัญญา
 รู้ว่าอัปวัตตะ ฯลฯ อุปปายาสะ
 เป็นของไม่มีอามิส ชื่อว่าสันติปทญาณ.
 ปัญญาเห็นว่าอุปปาทะ เป็นของมีอามิส,
 อุปปาทะเป็นของไม่มีอามิส ชื่อว่า
 สันติปทญาณ. ปัญญาเห็นว่าปวัตตะ ฯลฯ
 อุปปายาสะเป็นของมีอามิส, อุ-
 ปายาสะเป็นของไม่มีอามิส ชื่อว่า
 สันติปทญาณ.

อุปปาโท สงฺขาราคิ
 ภยตุภฺจฺจาเน ฆณฺเฏ อาทึนเว ฌาณํ.
 ปวตฺตํ ฯเปฯ อุปายาโส สงฺขาร
 ภยตุภฺจฺจาเน ฆณฺเฏ อาทึนเว ฌาณํ.
 อุปปาโท นิพฺพานนฺติ สันติปัตเท
 ฌาณํ. อุปวตฺตํ ฯเปฯ อุปายาโส
 นิพฺพานนฺติ สันติปัตเท ฌาณํ. อุปปาโท
 สงฺขาร, อุปปาโท นิพฺพานนฺติ
 สันติปัตเท ฌาณํ. ปวตฺตํ ฯเปฯ
 อุปายาโส สงฺขาร, อุปายาโส
 นิพฺพานนฺติ สันติปัตเท ฌาณํ.

ปัญญาในความปรากฏว่าเป็นภัย
 ว่าอุปปาทะเป็นสังขาร ชื่อว่า
 อาทึนญาณ. ปัญญาในความปรากฏว่า
 เป็นภัย ว่าปวัตตะ ฯลฯ อุปปายาสะ
 เป็นสังขาร ชื่อว่า อาทึนญาณ.
 ปัญญาเห็นว่าอุปปาทะเป็นนิพพาน ชื่อว่า
 สันติปทญาณ. ปัญญาเห็นว่าอัปวัตตะ
 ฯลฯ อุปปายาสะเป็นนิพพาน ชื่อว่า
 สันติปทญาณ. ปัญญาเห็นว่าอุปปาทะเป็น
 สังขาร, อุปปาทะเป็นนิพพาน ชื่อว่า
 สันติปทญาณ. ปัญญาเห็นว่าปวัตตะ ฯลฯ

คุณสมบุรณ์เกียรติ เกษมสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปายาสะเป็นสังขาร, อนุปายาสะ
เป็นนิพพาน ชื่อว่า สันติปทญาณ.

อุปฺปาทญฺจ ปวตฺตญฺจ
นิมิตฺตํ ทุกฺขนฺติ ปสฺสตี
อายุหนํ ปฏิสนฺธิ
ฌาณํ อาทิวาณ อิทํ.

พระโยคาวจร ย่อมเห็นอุปาทะ
ปวัตตะ นิมิต อายุหนะ และปฏิสนธิ
ว่าเป็นทุกข์ นี้เป็นอาทิวาณ. ย่อม
เห็นอุปาทะ อัปวัตตะ อนิมิต

อนุปฺปาทํ อปฺปวตฺตํ
อนิมิตฺตํ สุขนฺติ จ
อนายุหนํ อปฺปปฏิสนฺธิ
ฌาณํ สันติปเท อิทํ.

อนายุหนะ และอัปปฏิสนธิว่าเป็นสุข
นี้เป็น สันติปทญาณ. อาทิวาณนี้
ย่อมเกิดในฐานะ ๕ สันติปทญาณก็ย่อม

อิทํ อาทิวาณ ฌาณํ
ปณฺจกุจฺจาเนสุ ชายตี
ปณฺจกุจฺจาเน สันติปเท
ทสฺ ฌาเณ ปชานาตี.

รู้ชัดซึ่งญาณ ๑๐ เพราะความเป็น
ผู้ฉลาดในญาณทั้ง ๒ ฝ่าย จึงไม่
หวั่นไหวในทริฐิต่าง ๆ ดังนี้.

ทฺวินฺนํ ฌาณานํ กุสลตา
นानาทิฏฺฐิสฺสุ น กมฺปตีตี.

ทั้ง ฌาตัญฺเจเน ฌาณํ. ปชานนฺนุเจเน ความรู้นั้น ชื่อว่าญาณ ก็เพราะ
ปณฺญา. เตน วุจฺจตี ภายตฺตฺปกุจฺจาเน ปณฺญา อรรถว่ารู้. ชื่อว่าปัญญา ก็เพราะอรรถว่า

วิสุทธิธรรมรค บ.ท. ๖-๑๕

คุณชลินศรี ตามไท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทินเว ฌาณุนฺตี^๑

รู้ทั่ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ญาณ
ในความปรากฏว่าเป็นภัย เป็นอาทินเวญาณ"
ดังนี้.

๑๕๓. ตตฺถ อูปาโทติ ปุริมกมฺมปจฺจยา

อิธ อูปตฺติ. ปวตฺตุนฺติ ตถา อูปนฺนสฺส

ปวตฺติ. นิมิตฺตุนฺติ สพฺพมฺปิ สงฺขารนิมิตฺตํ.

อายุหนาคี आयตี ปฏิสนฺธิเหตุญฺจ กมฺมํ.

ปฏิสนฺธิ์ติ आयตี อูปตฺติ. กตฺติ ยาย กติยา

สา ปฏิสนฺธิ์ โหติ. นีพฺพตฺติ์ติ ชนฺธานํ

นีพฺพตฺตณํ. อูปตฺติ์ติ "สมาปนฺนสฺส วา

อูปนฺนสฺส วา"^๒ เอวํ วุตฺตา

วิปากปวตฺติ. ชาตฺติ์ติ ชราทึนํ ปจฺจยญฺจ

ภวปจฺจยา ชาติ. ชรามรณาทโย ปากฺฐา

เอว. เอตฺถ จ อูปาทาทโย ปญฺเจว

อาทินเวณสฺส วตฺถวเสน วุตฺตา. เสสา

เตสํ เววจนวเสน. นีพฺพตฺติ์ติ ชาตฺติ์ติ

อิทํ หิ ทวยํ อูปาทสฺส เจว ปฏิสนฺธิ์ยา

๑๕๓. ในคำเหล่านั้น คำว่า อูปาทะ

ได้แก่ ความเกิดขึ้นในภพนี้ เพราะกรรม

ในภพก่อนเป็นปัจจัย. คำว่า ปวตตะ ได้แก่

ความเป็นไปของสังขารธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว

อย่างนั้น. คำว่า นิมิต ได้แก่ สังขารนิมิต

แม้ทั้งปวง. คำว่า อายุหนะ ได้แก่ กรรม

ที่เป็นเหตุแห่งปฏิสนธิในภพต่อไป. คำว่า

ปฏิสนธิ ได้แก่ ความเกิดขึ้นในภพต่อไป.

คำว่า กติ ได้แก่ กติอันเป็นที่มปฏิสนธิ.

คำว่า นีพพตติ ได้แก่ ความบังเกิดแห่งขันธ

ทั้งหลาย. คำว่า อูปตติ ได้แก่ ความ

เป็นไปของวิปาก ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า "จิต

และเจตสิกธรรม ของบุคคลผู้ถึงพร้อม หรือ

ผู้เข้าถึง" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า ชาติ

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๘๔.

^๒ อภ. ส. ๓๔/๓๒๔.

คุณชลินศรี ตามไท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จ เววจนฺ. คติ อุปปตฺตติ อิทํ ทวยํ ได้แก่ การเกิดซึ่งมีภพเป็นปัจจัย อันเป็น
 ปวตฺตสฺส, ชราทโย นิมิตฺตสฺสาคิ. เตนาท : ปัจจัยแห่งทุกขมีชราเป็นต้น. ธรรมทั้งหลาย
 มีชรามรณะเป็นต้น ชัดเจนอยู่แล้วที่เดียว.
 อนึ่งในบรรดาธรรมเหล่านี้ ธรรม ๕ อย่าง
 มีอุปาทะเป็นต้นเท่านั้น ท่านกล่าวไว้โดย
 เกี่ยวกับเป็นวัตถุของอาทิวาณ. ธรรม
 ที่เหลือ ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับเป็นคำ
 ไวพจน์ของคำว่า อุปาทะ เป็นต้นเหล่านั้น.
 จริงอยู่ ๒ คำนี้คือนิพัตติ ชาติ เป็นไวพจน์
 ของอุปาทะ และของปฏิสนธิ. ๒ คำนี้ คือ
 คติ(และ)อุปบัติ เป็นไวพจน์ของปวัตตะ,
 คำว่า ชราเป็นต้น เป็นไวพจน์ของนิมิต
 ฉะนั้นแล. เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์
 จึงได้กล่าวไว้ว่า :

"อุปฺปาทญฺจ ปวตฺตญฺจ
 นิมิตฺตํ ทุกฺขนฺตํ ปสฺสตี
 อายุหนํ ปฏิสนฺธิ
 ฌานํ อาทินเว อิทนฺ"ติ จ
 "อิทํ อาทินเว ฌานํ
 ปณฺจภูจฺจาเนสุ ชายตี"ติ จ.

"พระโยคาวจร ย่อมเห็นอุปาทะ
 ปวัตตะ นิมิต อายุหนะ และปฏิสนธิ
 ว่าเป็นทุกข ความเห็นนี้เป็นอาทิวา-
 ณฺ" ดังนี้ และว่า "อาทินวณฺ"นี้
 ย่อมเกิดในฐานะ ๕" ดังนี้.

คุณฉลินศรี คามไท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนุปาโท เขมุนติ สันติปเท
 ญาณุตติอาทิ ปน อาทินวณาสส ปฏิปกฺขณาน-
 ทสฺสนตฺถิ วุตฺติ. ภาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 ทิสฺวา อุกฺกิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 นีราทินวณติ อสฺสาสชนตฺตฺตฺตฺตฺต-
 ยสฺมา วา ปนสฺส อฺปฺปาทาทโย ภาต-
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
 จิตฺตํ โหติ, ตสฺมา ภาตฺตฺตฺต-
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
 เจตฺติ วุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 เวทิตพฺพํ.

ส่วนคำว่า ญาณที่รู้ว่า อนุปาทะ
 เป็นธรรมเกษม เป็นสันติปถญาณเป็นต้น
 ท่านกล่าวไว้ เพื่อแสดงญาณที่เป็นฝ่ายตรง-
 ซ้ำกับอาทินวณญาณ. อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าว
 คำนี้แม่เพื่อให้เกิด ความยินดีว่า แม่ที่ไม่มีภัย
 ที่เป็นแดนเกษม ที่ไม่มีโทษ ก็อยู่ค้ำนี้ แก่
 พระโยคาวจรทั้งหลาย ผู้เห็นโทษด้วย
 ภาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 หรืออีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบว่า เพราะเหตุที่
 ธรรมทั้งหลายมีอนุปาทะเป็นต้น เป็นธรรม
 ที่พระโยคาวจรนั้นเข้าไปตั้งมั่นคือแล้วว่า เป็น
 ภัย, จิตของพระโยคาวจรนั้นย่อมน้อมไปใน
 ธรรมที่เป็นฝ่ายตรงซ้ำกับธรรม มีอนุปาทะ
 เป็นต้นนั้น, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำนี้ไว้
 เพื่อแสดงอานิสงส์แห่งอาทินวณญาณ อันสำเร็จ
 แล้วด้วยอำนาจแห่งภาตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
 ญาณ.

เอตฺต จ ยํ ภาตฺ, ตํ ยสฺมา นิยมโต
 ทุกฺขํ. ๒ ยถจ ทุกฺขํ, ๒ ตํ ฆฏฺฐามิสฺโลกามิส-

อนึ่ง ในอธิการนี้ เพราะเหตุว่า
 สิ่งใดเป็นของน่ากลัว, สิ่งนั้นเป็นทุกข์ โดย

๑ ฉ. สฺสฺสฺสฺสฺส-
 ๒-๒ ฉ. อีเม อฺภิน ทิสฺสนตฺติ.

คุณชลินศรี คายไท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กิเลสสามีสเหติ อวิปมุตตตตฺตา สามีสเมว.
 ยณฺจ สามิสฺส, ทํ สงฺขารมตฺตเมว ตสฺมา
 "อุปฺปาโท ทุกฺขนฺติ ภยคฺคฺปฏฺฐาเน ปณฺญา
 อาทินเว ฌานนฺติอาทิ วุตฺตํ. เอวํ สนฺเตปิ
 ภยกาเรน ทุกฺขาการเณ สามิสฺสากาเรนาติ
 เอวํ อากาเรนานตฺตโต ปวตฺตตีวเสเนตฺถ
 นานตฺตํ เวทิตพฺพํ.

แน่นอน. และสิ่งใดเป็นทุกข์, สิ่งนั้นชื่อว่า
เป็นของมีอามิส แน่ที่เดียว เพราะไม่พ้นจาก
 อามิสคือวัฏฏะ อามิสคือโลก และอามิสคือ
 กิเลสไปได้. และสิ่งใดมีอามิส, สิ่งนั้น
ก็เป็นเพียงสังขารเท่านั้น ฉะนั้น ท่านจึง
 กล่าวว่า "ปัญญาในความปรากฏว่าเป็นภัย
 ว่าอุปาทะเป็นทุกข์ เป็นอาทินวญาณ" กังนั
 เป็นต้น. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็พึงทราบ
 ถึงความต่างกัน^๕ในอาทินวญาณนี้ โดยเกี่ยวกับ
 ความเป็นไป โดยอาการที่แตกต่างกัน
 อย่างนี้ว่า โดยอาการที่เป็นของน่ากลัว
 โดยอาการที่เป็นทุกข์ โดยอาการที่มีอามิส
 กังนั.

ทส ญาเน ปชานาตีติ อาทินวณฺณํ
 ปชานนฺโต อุปฺปาทาหิตฺตฺตฺถกานิ ปณฺจ,
 อนฺนุปฺปาทาหิตฺตฺตฺถกานิ ปณฺจาติ ทส ญานานิ
 ปชานาติ ปฏฺวิชฺชตฺติ สจฺจฉิกโรติ. ทฺวินฺนํ
ญานานํ กุสลตฺตาติ อาทินวณฺณสฺส เจว
 สนฺตฺติปทฺทณฺณสฺส จาติ อิมสฺส ทฺวินฺนํ กุสลตฺตาย.

คำว่า ย่อมรู้จักซึ่งญาณ ๑๐ ความว่า
 พระโยคาวจรนั้น เมื่อรู้จักซึ่งอาทินวญาณ
 คือย่อมรู้ทั่ว ย่อมแทงตลอด ย่อมกระทำ
 ให้แจ้งซึ่งญาณ ๑๐ คือญาณ ๕ อันมีธรรม
 ที่มีโทษมีอุปาทะเป็นต้นเป็นที่ตั้ง, ญาณ ๕
 อันมีธรรมที่เกษมมีอุปาทะเป็นต้นเป็นที่ตั้ง.

ทำงสรรพสินค้ำเซ็นทรัล สาขาวังบูรพา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นानาทิฐีสู น กมปคีติ ปรมทิฐุจธม-
นิพพานาทิวเสน ปวตุตาสู ทิฐีสู น เวธติ.
เสสเมตถ อุตฺตทานตฺถเมวาทิ.

คำว่า เพราะความเป็นผู้ฉลาดในญาณทั้ง ๒
 ความว่า เพราะความเป็นผู้ฉลาดในญาณ ๒
 เหล่านี้ คืออาทินวญาณ และสันติปญฺญาณ.
 คำว่า ย่อมไม่หวั่นไหวในทริฐิต่าง ๆ ความว่า
 ย่อมไม่หวั่นไหวในทริฐิต่างหลาย ที่เป็นไปด้วย
 อำนาจ พระนิพพานซึ่งเป็นธรรมยอดเยี่ยม
 อันตนเห็นแล้ว เป็นต้น. คำที่เหลือใน
 พระบาลีนี้ มีความหมายตนอยู่แล้วเที่ยว ฉะนั้น
 แล.

อาทินวานุปัสสนาญาณํ นิฐิตํ.

จวอาทินวานุปัสสนาญาณ.

นิพพิทานุปัสสนาญาณกถา

กถาว่าด้วยนิพพิทานุปัสสนาญาณ

๑๕๔. โส เอวํ สัพพสงฺขารา
 อาทินวโต ปสฺสนโต สัพพภวโยนิคฺติ-
 วิญฺญาณฐิติสตฺตาวาสกเต สเภทเก
 สงฺขารกเต นิพฺพินฺทติ อุกฺกณฺฐติ นาภิมติ.

๑๕๔. พระโยคาวจรนั้น เมื่อเห็น
 สังขารทั้งปวงว่ามีแต่โทษอยู่อย่างนี้ ก็ย่อม
 เบื่อหน่าย คือเอือมระอา ไม่อภิรมยยินดี
 ในสังขารที่มีความแตกทำลาย อันเป็นไป
 ในภพกำเนิด คติ วิญฺญาณฐิติ และสัตตาวาส
 ทั้งปวง.

ทำางสรรพสินค้ำเซ็นทรัล สาขาวังบูรพา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เสยยถาปี นาม จิตตัญญูปพท-
 ปาทาภิรโต สุวณฺณราชหํโส อสุจิมฺหิ
 จณฺทาลคามทฺวาเร อาวาญฺเฏ นาทิรมติ,
 สตฺตสฺส มหาสเรสุเยว อภิรมติ, เอวเมว
 อยมฺปิ โยคิราชหํโส สุปริทฺฐุจาทินเว
 สเภทเก สงฺขารกเต นาทิรมติ,
 ภาวนารามตาย ปน ภาวนารตฺติยา
 สมฺนาคตฺตฺตา สตฺตสฺส อนุปลฺสนาสฺสุเยว
 รมติ.

เปรียบเหมือนว่า พญาหงส์ทองยืนค้ำอยู่
 ที่เชิงเขาจิตตัญญู ย่อมไม่อภิรมย์ยืนค้ำในบ่อ
 น้ำคร่ำสกปรก ไกล่ประตูป้านคนจัดताल,
 ย่อมอภิรมย์ยืนค้ำในสระใหญ่ ๑ แห่งเท่านั้น
 ฉนฺใด, แม้พญาหงส์คือพระโยคินี้ ก็ฉนฺนั้น
 เหมือนกัน ย่อมไม่อภิรมย์ยืนค้ำอย่างยิ่งใน
 สังขารอันมีความแตกทำลายไปซึ่งมีโทษอันตน
 ได้เห็นทั่วอย่างค้ำแล้ว(ชัดเจนแล้ว), เพราะ
 ความเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยความยืนค้ำในภาวนา
 โดยมีภาวนาเป็นที่มายืนค้ำ ย่อมยืนค้ำอยู่แต่ใน
 อนุปลฺสนา ๑ เท่านั้น.

ยถา จ สุวณฺณปถฺชเรปิ ปกฺขิตฺโต
 สีสโท มิกราชา นาทิรมติ, ติโยชนสทฺส-
 วิตุถเต ปน หิมวฺนเตเยว รมติ, เอวมยํ
 โยคีสีสโท ทิวิเช สุกตฺทิภเวปิ นาทิรมติ,
 คีสฺส ปน อนุปลฺสนาสฺสุเยว รมติ.

อนึ่ง เปรียบเหมือนว่าพญาสีหราช
 ผู้เป็นใหญ่แห่งเนื้อ ถูกขังอยู่แม้ในกรงทอง
 ก็หาอภิรมย์ยืนค้ำไม่, แต่ว่าย่อมยืนค้ำในป่า
 หิมพานต์ อันกว้างขวางถึง ๓,๐๐๐ โยชน์
 เท่านั้น ฉนฺใด, แม้สีหะคือพระโยคินี้ ก็ฉนฺนั้น
 หาอภิรมย์ยืนค้ำ แม้ในสุคติภพ ๓ อย่างไม่,
 แต่ย่อมนยืนค้ำในอนุปลฺสนา ๓ เท่านั้น ฉนฺนั้น.

ทางสรรพสินค้า เซ็นทรัล สาขาวังบูรพา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค ม.ท. ๖-๑๕

ยถา จ สัพพะเสโต สุตตปฏิจฺฉโร^๑
 อิทฺธิมา เวหาสงฺกโม จทฺทฺโต นาคราชา
 นครมชฺฌเณ นากิรมติ, ทิมวติ
 จทฺทฺตทททเนเยว^๒ อภิรมติ, เอวมยํ
 โยคิรววารโณ สัพพสมฺมิปิ สงฺขารคเต
 นากิรมติ, อนุปฺปาโท เขมฺมุตฺตาทินา นเยน
 ทิฏฺฐเจ สนฺติปเทเยว อภิรมติ, ตนฺนินฺนตป-
 โปณตปฺปพฺภารมานโส โทศิตฺติ.

อนึ่ง เปรียบเหมือนว่าพญาช้างฉัททันต์
 ซึ่งขาวเผือกทั่วทั้งตัว เป็นช้างสัตตประคิษฐ์
 (มีอวัยวะ ๑ อย่างจดถึงพื้น) มีฤทธิ์ เห็นไป
 ในอากาศได้ ย่อมไม่อภิรมยยินดีในท่ามกลาง
 เมือง, ย่อมอภิรมยยินดีในสระฉัททันต์และ
 ป่าทิบ ณ แคนทิมพานต์เท่านั้น ฉนฺใด, ช้าง
 ประเสริฐคือพระโยคินี้ ก็ฉนฺนั้น ก็ย่อม
 ไม่อภิรมยยินดีในสังขาร แม้ทุกอย่าง, ย่อม
 อภิรมยยินดีในสันติบทที่ตนเห็นแล้ว โดยนัยว่า
 ธรรมอันไม่มีความเกิด(อนุปปาพะ)เป็นธรรม
 เกษมเท่านั้น, ย่อมเป็นผู้มีใจน้อมไป โน้มไป
 เจื่อมไปในสันติบทนั้น ฉนฺนี้แล.

นิพพิทานุสฺสนาณานิ นิฏฺฐิตํ.

จบนิพพิทานุสฺสนาณาน.

^๑ ทตฺถปาทวาลวตฺถิโกเสหิ ภูมิมุสเนหิ
 สุตตฺติ ปตฺติฏฺฐิตฺติ สุตตปฏิจฺฉโรหิ ฐึกา,
 ฉ. สุตตปฏิจฺฉโร.
^๒ ส. จทฺทฺตทททโท,
 ม. จทฺทฺตททททเนเยว.

๑๕๕. ตัม ปเนตัม ปุริเมเน ฌาณทวเยเน
อตุตโต เอกัง. เตนาหุ โปราณา :

๑๕๕. ก็นิพพิทานุสสนาญาณันนํ โดย
ความหมาย ก็เป็นอันเดียวกันกับญาณ ๒
ข้างต้น. เพราะเหตุนั้น พระโบราณจารย์
ทั้งหลายจึงได้กล่าวไว้ว่า :

"ภยตฺถุฏฺฐานํ เอกเมว ตีณิ นามานิ
ลภติ, สหฺพสงฺขารเ ภยโต อหฺตสาคิ
ภยตฺถุฏฺฐานํ นาม ชาตํ. เตสฺสเยว
สงฺขารเสสุ อาทินวํ อุปฺปาเทตฺติ อาทินวา-
นุสฺสนา นาม ชาตํ. เตสฺสเยว สงฺขารเสสุ
นิพฺพิทฺมานํ อุปฺปนฺนติ นิพฺพิทานุสฺสนา
นาม ชาตณฺ"ติ.

"ภยตฺถุฏฺฐานญาณ อันเกี่ยวเนื่อง
ย่อมได้ชื่อ ๓ ชื่อ, คือ เกิดชื่อว่า
ภยตฺถุฏฺฐานญาณ ก็เพราะอรรถว่าได้เห็น
สังขารทั้งหลายทั้งปวง โดยความเป็นของ
น่ากลัว. เกิดชื่อว่า อาทินวานุสสนาญาณ
ก็เพราะอรรถว่า ยังโทษในสังขารเหล่านั้น
นั้นแหละให้เกิดขึ้น. เกิดชื่อว่า นิพพิทา-
นุสสนาญาณ ก็เพราะอรรถว่า เกิดขึ้นแล้ว
เบือน่ายในสังขารเหล่านั้นนั้นแหละอยู่".

ปาฬิมฺปิ วุตฺตํ : "ยา จ
ภยตฺถุฏฺฐานเ ปณฺหา ยถฺค อาทินเว ฌาณํ
ยา จ นิพฺพิทา, อิมเ ธมฺมา เอกตฺถา,
พฺยณฺชนเมว นานนฺ"ติ?

แม้ในพระบาลี ก็ได้กล่าวไว้ว่า :
"ภยตฺถุฏฺฐานปัญฺญาอันใดก็ดี อาทินญาณอันใด
ก็ดี นิพพิทาอันใดก็ดี, ธรรมเหล่านั้นมี
เนื้อความเป็นอันเดียวกัน, ต่างกันแต่
พยัญชนะเท่านั้น" ดังนี้.

๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๔๖.

มฤตุมุขมยตาณกถา

กถาว่าด้วยมฤตุมุขมยตาณ

๑๕๖. อิมินา ปน นิพพิทาณาณเณ
 อิมสฺส กุสฺสพฺตสฺส นิพฺพิทฺทสฺส อุกฺกณฺณสฺส
 อนภีรมนฺตสฺส สพฺพทวโยนิกตฺวิญญานญฺจิตฺติ-
 สตฺตทวาสกเตสฺส สเภทเกสฺส สงฺขารเสสฺส
 เอกสงฺขารเป จิตฺตํ น สขุชฺติ, น ลกฺกตฺติ,
 น พชฺฌตฺติ, สพฺพสฺมา สงฺขารคตา
 มฺฤตฺตฺกามํ^๑ นิสฺสรตฺตฺกามํ โทตฺติ. ยถา กิ.
 ยถา นาม ชาสพฺพนฺตรคโต มจฺโฉ,
 สบฺบมุขคโต มณฺตุโก, ฆมฺชรบฺกฺขิตฺตโต
 วนฺกุกฺกุฏฺว ทพฺทปาสวสคโต มิโก,
 อหิตฺตฺตฺกิตฺตคโต สบฺบโป, มหาปงฺกปฺกขฺนฺโต
 กุชฺชโร, สฺปนฺณมุขคโต นาคราชา,
 ราหุมุขปฺปวิญฺโฐ จนฺโท, สบฺตฺตปรีวาริตโต
 ปุริโสติ เอวมาทโย ตโต ตโต มฺฤตฺตฺกามา
 นิสฺสรตฺตฺกามา ว โทนฺตฺติ, เอวํ ตสฺส โยกิโน
 จิตฺตํ สพฺพสฺมา สงฺขารคตา มฺฤตฺตฺกามํ^๑

๑๕๖. ก็เมื่อกุสบุตรผู้นี้ เบื่อหน่ายอยู่
 เอื่อมระอาอยู่ ไม่อภิรมย์ยินดีอยู่ ค้ำย
 นิพพิทาญาณนี้ จิตย่อมนิ่ง, ไม่ข้อง,
 ไม่ผูกพันแม้ในสังขารอย่างหนึ่ง ในบรรดา
 สังขารทั้งหลายที่มีความแตกทำลาย ซึ่ง
 เป็นไปอยู่ในภพ กำเนิด คติ วิญญานฐิติ
 และสัจตทวาสทั้งปวง, ย่อมเป็นธรรมชาติ
 ที่ใครจะพัน คือใครจะสลัดออกไปจากสังขาร
 ทั้งปวง. ข้อนี้เปรียบเหมือนอะไร. เปรียบ-
 เหมือนอย่างสัตว์ทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้คือ
 ปลาที่ติดอยู่ภายในข่าย, กบที่อยู่ในปากงู,
 ไก่ป่าที่ถูกขังไว้ในกรง, เนื้อที่ติดอยู่ใน
 อำนาจของบ่วงอันเหนียวแน่น, งูที่อยู่ใน
 เงอ่มือของหมองู, ช้างที่ตกลงไปใน
 หล่มลึก, พญานาคที่อยู่ในปากพญาครุฑ,
 พระจันทร์ที่พระราหูอมเข้าไปในปาก, บุรุษ

^๑ ฉ. มฤตุมุขมย.

คุณยี่-คุณสมศรี ภูมพคุณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิสฺสรฺตฺตํ โทติ. อตฺตํ เอวํ ที่ถูกกัฏฐรุมล้อม ย่อมเป็นผู้ใคร่จะพ้น ใคร่จะ
 สหฺพฺสงฺขารเรสุ วิคตลยสฺส สหฺพฺสฺมา หลุดออกไปจากสิ่งที่ติดอยู่นั้น ๆ ฉันทิ, จิต
 สงฺขารคตา มุญฺจิตฺตํ อูปฺชฺชติ ของพระโยคีนั้น ก็ย่อมเป็นจิตที่ใคร่จะพ้น
 มุญฺจิตฺตํ มุขฺตมฺยตาณฺณติ. ใคร่จะสลัดออกไปจากสังขารทั้งปวง ฉะนั้น.
 เมื่อเป็นอย่างนั้น มุญฺจิตฺตํ มุขฺตมฺยตาณฺณ จึ่งย่อม
 เกิดขึ้นแก่พระโยคาวจรนั้น ผู้ปราศจากความ
 อาลัยในสังขารทั้งปวง ผู้ใคร่จะพ้นจาก
 สังขารทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้แล.

มุญฺจิตฺตํ มุขฺตมฺยตาณฺณ นิฏฺฐิตํ.

จบมุญฺจิตฺตํ มุขฺตมฺยตาณฺณ.

ปฏิสังขานุปัสสนาญาณกถา

กล่าวด้วยปฏิสังขานุปัสสนาญาณ

๑๕๖. โส เอวํ สหฺพฺภวโยนิคตฺติจฺจติ- ๑๕๖. พระโยคาวจรนั้นเป็นผู้ต้องการ
 นิवासกเทหิ สภทเทหิ สงฺขารเรหิ จะพ้นจากสังขารทั้งหลาย ที่มีแต่ความแตก-
 มุญฺจิตฺตํ สหฺพฺสฺมา สงฺขารคตา มุญฺจิตฺตํ ทำลายไป อันเป็นไปในภพกำเนิด กติ ฐิติ

๑ ฉ. มุจฺจิตฺตํ....

บุณ เต เอว สงฺขารे ปฏิสงฺขานุปัสสนา-
ณาณณ ทิลกฺขณํ อารโหเปตฺวา ปริกฺคณฺหติ.

และนิवासทั้งปวง อย่างนี้ จึงกำหนดสังขาร
เหล่านั้นนั้นแหละอีก ยกขึ้นสู่ลักษณะ ๓ ด้วย
ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ เพื่อจะได้พ้นจาก
สังขารทั้งปวง.

โส สพฺพสงฺขารे อนจฺจนฺติกโต
ตาวกาลิกโต อุบุบาทฺทวยปริจฺจณฺนโต ปโลกโต
ขณิกโต^๑ จลโต ปภงฺกฺโต อหฺตฺตฺวโต
วิปริณามธมฺมโต อสารถโต วิภวโต สงฺขตโต
มรณธมฺมโตติอาทีหิ การณฺเห อนิจฺจาติ
ปัสสตี.

พระโยคาวจรนั้น ย่อมเห็นสังขารทั้ง-
ปวงว่าไม่เที่ยง โดยเหตุทั้งหลาย เป็นต้นว่า
โดยความไม่เป็นสิ่งที่มีในที่สุด โดยประกอบ
ด้วยกาลเพียงนั้น โดยกำหนดตัดความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไป โดยเป็นสิ่งที่มีอันพังทำลาย
ไปโดยเป็นไปเพียงชั่วขณะ โดยเป็นสิ่งมีความ
หวั่นไหว โดยเป็นสิ่งที่มีความแตกสลายไป
โดยเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน โดยเป็นสิ่งมีความ
แปรปรวนไปเป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่ไม่มี
แก่นสาร โดยเป็นสิ่งที่มีความเสื่อม โดย
เป็นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง โดยเป็นสิ่งที่
มีความตายเป็นธรรมดา.

อภินฺทปฏิบัติพินฺนโต ทุกฺขมโต ทุกฺขวตฺตฺตฺโต
โรคโต กณฺทโต สลฺลโต อมโต, อาพาธโต

ย่อมเห็นว่าเป็นทุกข์ โดยเหตุทั้งหลาย
เป็นต้นว่า โดยมีความบีบคั้นเนื่องนิত্য โดย

^๑ ฉ. อัย ปาโร น ทิสฺสตี.

คุณยี่-คุณสมศรี ภูวนพคุณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิติโต อุปททวโต ภยโต อุปสัคคโต เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก โดยเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์
 อตถาณโต อเลมโต อสรณโต อาทินวโต โดยมีโรค โดยเป็นจุดผี โดยเป็นจุดลูกศร
 อมมูลโต วรรกโต สาสวโต มารามิสโต โดยเป็นของชั่วร้าย โดยเป็นความป่วยไข้,
 ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พยาธิธมฺมโต โดยเป็นความจัญไร, โดยมีอุปัทวะ,
 มรณธมฺมโต^๑ โสภณธมฺมโต ปริเทวธมฺมโต โดยเป็นสิ่งที่น่ากลัว, โดยมีความชักข้อง,
 อุปายาสธมฺมโต สงฺกิลเลสิกธมฺมโตติอาทิตี โดยไม่มีที่ต้านทาน โดยไม่มีที่หลีกเลี่ยง โดย
 การณฺเหติ ทุกฺขาติ ปสฺสตี. ไม่มีที่พึ่ง โดยเป็นโทษ โดยเป็นมูลแห่ง
 ความชั่ว โดยเป็นจุดเพชฌฆาตผู้ฆ่า โดยเป็น
 สิ่งเป็นไปกับอัสวะ โดยเป็นเหยื่อของมาร
 โดยเป็นสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา โดย
 เป็นสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่
 มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่
 มีความตายเป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่มีความ
 เสรีาโศกเป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่มีความ
 เป็นธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่มีความอุปายาสเป็น
 ธรรมดา โดยเป็นสิ่งที่มีความเสรีาหมองเป็น
 ธรรมดา.

^๑ ฉ. อัย ปาโร น ทิสฺสตี.

คุณชัมม บุษยานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อชณฺโณ โท ทุคฺคณฺโธ โท เชคฺคณฺโธ โท
ปฏิกูลโธ โธ อมณฺโตนารโธ โธ วิรูปโธ โธ วิภจฺจโธ โธ^๑
อาทีหิ การณฺโธ โธ ทุกฺขลภฺขณฺโธ โธ ปรีวารภฺโธ โธ
อสุภโธ โธ ปสฺสตี โธ.

ย่อมเห็นว่าไม่งาม ซึ่งเป็นบริวารแห่ง
ทุกขลักษณะ โดยเหตุทั้งหลาย เป็นต้นว่า
โดยเป็นสิ่งที่ไม่งาม โดยเป็นสิ่งที่กลืนเหม็น
โดยเป็นสิ่งที่น่าเกลียด โดยเป็นสิ่งที่ปฏิกูล
โดยเป็นสิ่งที่มิใช่ จะกำจัดได้ด้วยการตบ-
แต่ง โดยเป็นของขี้เثر โดยเป็นสิ่งที่
น่าขยะแขยง.

ปรโธ โธ รัตโธ โธ ตุจฺจโธ โธ สฺสณฺโณ โธ
อสุสามิกโธ โธ อนิสฺสรโธ โธ อวสวตฺตโธ โธ อาทีหิ
การณฺโธ อนตตโธ โธ ปสฺสตี โธ.

ย่อมเห็นว่า เป็นอนัตตา โดยเหตุทั้ง-
หลาย เป็นต้นว่า โดยเป็นฝ่ายอื่น โดยเป็น
ของว่าง โดยเป็นของเปล่า โดยเป็นของสูญ
โดยหาเจ้าของมิได้ โดยหาผู้เป็นใหญ่มิได้
โดยไม่เป็นไปในอำนาจ.

๑๕๘. เอวํ หิ ปสฺสตาเนน ทิลกฺขณํ
อาโรเปตฺวา สงฺขารานํ ปรีคฺคหิตานํ นาม
โทนฺตํ. กสฺมา ปนายเมเต เอวํ
ปรีคฺคณฺโธ โธ. มุณฺจณฺโธ โธ อูปายสมฺปาทณฺโธ โธ.

๑๕๘. จริงอยู่ สังขารทั้งหลาย ชื่อว่า
เป็นอันพระโยคาวจรนั้นผู้เห็นอยู่อย่างนี้ ได้
กำหนดยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์แล้ว. ถ้ามว่า ก็
เพราะเหตุไร พระโยคาวจรนี้จึงต้องกำหนด

^๑ ฉ. อมณฺโตนารโธ.
^๒ ม. วิภจฺจโธ; ฉ. พิกจฺจโธ.

คุณชัมมิต นุรชานนท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สังขารทั้งหลายเหล่านั้นไว้อย่างนี้. ตอบว่า
เพื่อยังอุบายแห่งการพ้นให้ถึงพร้อม.

ตตฺรารยํ อุปมา : เอโก กิร ปุริโส
"มจฺเจ ฅณฺหิสฺสามิ"^๑ติ มจฺจชิปฺปี^๒ กเหตุวา
อุทเท โอสฺยาเปสิ^๓ โส ชิปฺมุเขน ทตฺถิ
โอสฺยาเรตฺวา อนุโตอุทเท สบฺปี กิวยํ
กเหตุวา "มจฺโจ เม กหิโต"^๔ติ อตฺตมโน
อโหสิ. โส "มหา วต มยา มจฺโจ
ลหุโร"^๕ติ อุกฺชิปิตฺวา ปสฺสนฺโต โสวตฺถิกตฺตย-
ทสฺสเนน สบฺโปติ สณฺชานิตฺวา ภิโต อาทินวํ
ทิสฺวา กทเณ นิพฺพิณฺโณ^๓ มุณฺจิกฺกาโม
ทุตฺวา มุณฺจนสฺส อุปายํ กโรนฺโต
อกฺคนงฺกุฏฺจโต ปฏฺฐาย ทตฺถิ นิพฺเพชฺเตวา^๔
พาหุ^๕ อุกฺชิปิตฺวา อุปริสีเส เทว ตโย

ในข้อนี้ มีอุปมาดังต่อไปนี้ : มีเรื่อง
เล่ามาว่า ชายผู้หนึ่งคิดว่า "เราจักจับปลา"
จึงถือสุมจับปลา สุ่มลงไปในน้ำ. เขาล้วงมือ
ลงไปทางปากสุมจับงูในน้ำที่คอได้ ก็เป็น
ผู้ใจว่า "เราจับปลาได้แล้ว". เขาสำคัญ
ว่า "เราได้ปลาตัวใหญ่หนอ" แล้วยกมันขึ้น
มาแลดู พอรู้ว่าเป็นงู ด้วยเห็นลายสวัสติกะ
๓ แฉก (เกล็ดลายคล้ายลายดอกจันทน์)
เข้าก็กลัว มองเห็นโทษแล้ว ก็เป็นผู้
เบื่อหน่ายในการจับมันไว้ ต้องการจะ
ปล่อยไปเสีย เมื่อจะทำอุบายแห่งการปล่อย
จึงปลกมือ ตั้งแต่ทางตอนปลายออกแล้ว

^๑ ส. อ. มจฺจชิปฺ.

^๒ ฉ. โอสฺยาเปสิ.

^๓ อ. ม. นิพฺพิณฺโท.

^๔ ฉ. นิพฺเพชฺเตวา.

^๕ ฉ. พาหุ.

วาเร อาวิชชิตฺวา สปรฺปี ทพฺพลํ กตฺวา
 "คจฺฉ ทฺฐสฺสปรฺปา"ติ นิสฺสชฺชิตฺวา เวเคน
 ตพฺปากปาฬิ อารุญฺห "มทฺตสฺส วต โภ
 สปรฺปสฺส มุขโต มุคฺโตมฺหิ"ติ อากตมคฺคํ
 โอลอยกยมาโน ญฺจาสสิ.

ยกแขนเหวี่ยงขึ้นเหนือศีรษะ ๒-๓ ครั้ง
 ทำให้งูพลีแล้ว ก็ปล่อยมันตะเพิดไปว่า
 "ไป เจ้ากูร้าย" แล้วย่างขึ้นขอบบึงโดยเร็ว
 ยืนมองทางที่(หนี)มา นึกอยู่ในใจว่า
 "เจ้าประคุณเอ๋ย เราพ้นจากปากงูใหญ่มาได้
 แล้วหนอ" ดังนี้.

ตตฺถ ตสฺส ปุริสฺสสฺ "มจฺโฉ"ติ สปรฺปี
 คีวามํ กเหตุวา ตฺฐกาโล วีย อิมสฺสาปิ
 โยคีโน อาทิโตว อตฺตภาวํ ปฏิภิตฺวา
 ตฺฐกาโล, ตสฺส ชิบฺปมุขโต สีสํ นีหริตฺวา
 โสวตฺถิกตฺตยทสฺสนํ วีย อิมสฺส มนวินิพฺโปกํ
 กตฺวา สงฺขารेषุ ทิลกฺขณทสฺสนํ, ตสฺส
 ภิตกาโล วีย อิมสฺส ภยคฺคฺฐฐานณานํ.
 ตโต อาทิทวทสฺสนํ วีย อาทิทวานุปฺสสนา-
 ญาณํ, กหณฺเว นิพฺพิทฺทํ วีย นิพฺพิทฺทานุปฺสสนา-
 ญาณํ. สปรฺปี มุณฺจิตฺกมฺยตา วีย
 มุณฺจิตฺกมฺยตาญาณํ, มุณฺจนสฺส อุบายกรณํ
 วีย ปฏิสงฺขานุปฺสสนาญาณณฺ เสงฺขารेषุ
 ทิลกฺขณาโรปนํ. ยถา หิ โส ปุริโส สปรฺปี

ในอุปมานั้น กาลที่พระโยคีแม้รูปนี้ได้
 อัครภาพ แล้วยืนมาตั้งแต่ต้นนั้นแหละ
 เปรียบเหมือนกาลที่บุรุษผู้นั้น จับงูงูเข้า
 ที่คอแล้วก็ใจ คัวยสำคัญว่า "ปลา" ฉะนั้น,
 การที่พระโยคินี้ทำการกระจายขณะ (แยก
 กลุ่มก่อนออกเป็นส่วนตัว) จนเห็นไตรลักษณ์
 ในสังขารทั้งหลาย เปรียบเหมือนการที่บุรุษ
 ผู้นั้นดึงหัวงูออกจากปากงูแล้วเห็นลาย
 สวัสติกะ ๓ แฉก, ภยคฺคฺฐฐานญาณของ
 พระโยคินี้ เปรียบเหมือนกาลที่บุรุษผู้นั้นกลัว,
 อาทิทวานุปฺสสนาญาณ เปรียบเหมือนการ
 เห็นโทษแต่แง่นั้น, นิพฺพิทฺทานุปฺสสนาญาณ
 เปรียบเหมือน ความเบื่อหน่ายในการจับไว้,

คุณเฉลิม-คุณครรชนิ จันอุไร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวิชิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา นีวตฺติตฺวา มุญฺจิกัมมตฺตาญาณ เปรียบเหมือนความใคร่-
 หัสฺสึ อสมตฺตภาวํ ปาเปตฺวา สุมตฺตํ จะปล่อยงูไป, การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ใน
 มุญฺจติ, เอวมยํ โยคาวจโร สังฆารทั้งหลาย ด้วยปฏิสังฆานุปัสสนาญาณ
 ติลกฺขณาโรปนเน สงฺขารเ อวิชิตฺวา เปรียบเหมือนการทำอุบาย แห่งการปล่อย
 ทุพฺพลํ กตฺวา ปุณฺ นิจฺจสุขสฺสภอตฺตกาเรน (หรือแห่งความพ้น). เหมือนอย่างว่า บุรุษ
 อุกฺกุจฺจํ อสมตฺตํ ปาเปตฺวา สุมตฺตํ ผู้นั้นแกว่งงู ทำให้พลีัย ทำให้ถึงความไม่
 มุญฺจติ. เตน วุตฺตํ "มฺถนฺนสฺส สามารถจะแวงักัดเอาได้ แล้วปล่อยไปเป็น
 อุปายสมฺปาทนต์ถิ เอวํ ปริกฺคณฺหตี"ติ. อย่างดี ฉันทฺ, พระโยคาวจรนี้ ก็แกว่ง
 สังฆารทั้งหลาย ทำให้พลีัย ด้วยการยกขึ้น
 สู่ไตรลักษณ์ ทำให้ถึงความไม่สามารถที่จะ
 ปราภฺวโดยอาการที่เที่ยง สุข งาม เป็น
 อตฺตาได้อีกแล้ว ก็ยอมพ้นได้เป็นอย่างดี
 ฉันทฺ. เพราะเหตุฉนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า
 "พระโยคาวจรยอมกำหนดอย่างนี้ เพื่อยัง
 อุปายแห่งความพ้นให้ถึงพร้อม" ดังนี้.

๑๕๙. เอตฺตาวตาสฺส อุปฺปนฺนํ โทติ
ปฏิสังฆาณานิ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ :

๑๕๙. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ปฏิสังฆา-
ญาณ เป็นอันเกิดขึ้นแก่พระโยคาวจรนั้นแล้ว
 ซึ่งท่านพระสารีบุตร เถระหมายเอา กล่าวไว้
 ว่า :

คุณ เฉลิม-คุณธรรมนี้ จันอุไร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๑-๑๖

"อนิจฺจโต มนสิกโรโต ก็
 ปฏิสงฺขา ฅาณํ อุปฺปชฺชติ ? ทุกฺขโต,
 อนตฺตโต มนสิกโรโต ก็ ปฏิสงฺขา
 ฅาณํ อุปฺปชฺชติ ? อนิจฺจโต
 มนสิกโรโต นิमितฺตํ ปฏิสงฺขา ฅาณํ
 อุปฺปชฺชติ. ทุกฺขโต มนสิกโรโต
 ปวตฺตํ ปฏิสงฺขา ฅาณํ อุปฺปชฺชติ.
 อนตฺตโต มนสิกโรโต นิमितฺตณฺจ
 ปวตฺตณฺจ ปฏิสงฺขา ฅาณํ อุปฺปชฺชติ"^๑?

"ถามว่า เมื่อภิกษุมนสิการว่า
 ไม่เที่ยง ญาณย่อมเกิดขึ้นเพราะ
 พิจารณาอะไร ? เมื่อมนสิการว่า
 เป็นทุกข์ ว่าเป็นอนัตตา ญาณย่อม
 เกิดขึ้นเพราะพิจารณาอะไร? ตอบว่า
 เมื่อมนสิการว่าไม่เที่ยง ญาณย่อม
 เกิดขึ้นเพราะพิจารณานิमित. เมื่อ
 มนสิการว่าเป็นทุกข์ ญาณย่อมเกิดขึ้น
 เพราะพิจารณาปวัตตะ. เมื่อมนสิการ
 ว่าเป็นอนัตตา ญาณย่อมเกิดขึ้นเพราะ
 พิจารณาทั้งนิमित ทั้งปวัตตะ" ดังนี้.

เอตฺถ จ นิमितฺตํ ปฏิสงฺขชาติ
 สงฺขารนิमितฺตํ "อหฺรุํ ตาวกาลิกนุ"^๑ติ
 อนิจฺจลกฺขณวเสน ชานิตฺวา. กามณฺจ ปน
 ปรมํ ชานิตฺวา ปจฺฉา ฅาณํ อุปฺปชฺชติ,
 โวหารวเสน ปน "มณฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม
 จ อุปฺปชฺชติ มโนวิณฺณณนุ"^๒ติอาทีนึ วย

ก็ในพระบาลีนี้ คำว่า พิจารณานิमित
 ความว่า รู้สังขารนิमित ด้วยอำนาจแห่ง
 อนิจจลักษณะ ว่า "ไม่ยั่งยืน เป็นไปในกาล
 เพียงนั้น". ก็แต่ว่า รู้ก่อนแล้ว ญาณจึง
 เกิดขึ้นในภายหลัง แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น
 ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ (ว่าญาณเกิดขึ้นมา

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๔๖.
^๒ ส. สฬา. ๑๘/๔๐.

คุณเฉลิม-คุณครรชณี จันอุไร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวี่ วุจฺจติ. เอกตฺตฺนเยน วา ปุริมฺมจ พิจารณา) ก็โดยเกี่ยวกับเป็นโวหาร
 ปจฺจิมมจฺจ เอกกั กตฺวา เอวี่ วุจฺจติ เหมือนอย่างคำที่ท่านว่า "มโนวิญญาณย่อม
 เวทิตัพพ. อิมินา นเยน อิตฺตสฺมิมฺปิ เกิดขึ้น เพราะอาศัยใจ และอาศัยธรรม"
 ปททฺวเย อตฺถโถ เวทิตัพพโหติ. ดังนี้ เป็นต้น ฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบ
 ว่า ท่านกล่าวไว้อย่างนั้น เพราะทำศัพท์หน้า
 และศัพท์หลัง ให้เป็นอันเดียวกัน โดย
 เอกัตตํนัย. ฟังทราบความหมายแม้ใน ๒ บท
 นอกนี้ โดยนัยนี้แล.

ปฏิสังขานุปัสสนาญาณํ นิฏฺฐิตํ.

จบปฏิสังขานุปัสสนาญาณ.

สังขารเปกฺขาญาณกถา

กล่าวด้วยสังขารเบกขาญาณ

๑๖๐. โส เอวี่ ปฏิสังขานุปัสสนา-
 ญาณเณน "สพฺเพ สงฺขารา สุตฺตนา"ติ
 ปริกฺกเหตุวา ปุณ "สุตฺตมิตฺถ อตฺตเณ วา
 อตฺตนิเณ วา"ติ^๑ ทฺวิโกฏฺฐิกิ สุตฺตมฺถิ

๑๖๐. พระโยคาวจรนั้น ครั้นกำหนด
 ได้ว่า "สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นของ
 ว่างเปล่า" ด้วยปฏิสังขานุปัสสนาญาณแล้ว
 จึงกำหนดความเป็นของว่าง-

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๕๔.

คุณประทุม ชูเมือง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปริศนาคถา. โส เอว เนว อุตฺตานํ, น เปลาอันมี ๒ เจื่อนอีกว่า "สิ่งนี้ว่างเปล่า
 ปรี กิณฺจิ อุตฺตโน ปริกฺขารภาเว จิตฺ จากอตฺตา และจากอตฺตนิยะ(ของที่เนื่องกับ
 ทิสฺวา ปุณ "นาหิ กุวณฺิ" กสฺสจฺ อตฺตา)" ดังนี้. พระโยคาวจรนั้น ครั้นไม่
 กิณฺจนตฺสฺมิ, น จ มม กุวณฺิ, กิสฺมิณฺจ เห็นตัวตน, ไม่เห็นสัตว์หรือสังขารอะไร ๆ
 กิณฺจนตฺคฺติ^๒ ยถา เอกฺถ จตุโกฏฺฐิกา อื่น อันตั้งอยู่ในความเป็นเอริขารของตน
 สฺสณฺตา กถิตา, ตํ ปริกฺคณฺฺหติ. แล้วอย่างนี้ ก็ย่อมกำหนดความเป็นของ
 ว่างเปล่าอันมี ๔ เจื่อน ที่ท่านกล่าวไว้ใน
 สฺสณฺฺตานุปัสสนานํอีกว่า "เธอไม่เห็นว่
 ตัวเราในที่ไหน ๆ, ไม่เห็นว่าเรามีอยู่ใน
 ความเป็นอะไร ๆ ของใคร ๆ, ไม่เห็น
 ตัวตน ของผู้อื่นมีอยู่ในที่ไหน ๆ, ไม่เห็นว่า
 ตัวตนของผู้อื่น มีอยู่ในความเป็นอะไร ๆ
 ของเราในฐานะไหน ๆ" ดังนี้.

กถิ ? อัยฺ หิ นาหิ กุวณฺิติ กุวณฺิ งามว่า ความเป็นของว่างเปล่า
 อุตฺตานํ น ปสฺสติ. กสฺสจฺ กิณฺจนตฺสฺมินฺติ ๔ เจื่อน มีอรรถาธิบายอย่างไร ? เฉลยว่า
 อุตฺตโน อุตฺตานํ กสฺสจฺ ปสฺส กิณฺจนภาเว อรรถาธิบายมีอย่างนี้ว่า ชื่อว่า นาหิ กุวณฺิ

^๑ ก. กุวณฺิณฺติปิ ทิสฺสติ.

^๒ ม. อ. ๑๔/๗๗.

คุณประทุม ชูเมือง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปเนตพัพ น ปสฺสตี. ภาติกฺกุจฺจาเน^๑ ภาตริ
 สหายญฺจฺจาเน วา สหายํ ปริกฺขารญฺจฺจาเน
 วา ปริกฺขารํ ฆณฺฑิตฺวา อุปเนตพัพ น ปสฺสตีติ
 อตฺตโถ. น จ มม กุจฺจนีติ เอตฺถ มม-สทฺทํ
 ทาว จเปตฺวา น จ กุจฺจนีติ ปสฺส จ
 อตฺตทานํ กุจฺจ น ปสฺสตีติ อยมตฺตโถ. อิทานิ
 มม-สทฺทํ อahrtitฺวา มม กิสฺมิณฺจ
กิลฺจนตฺตติ โส ปสฺส อตฺตา มม
 กิสฺมิณฺจ กิลฺจนภาเว อตฺตติ น ปสฺสตี.
 อตฺตโน ภาติกฺกุจฺจาเน ภาตริ, สหายญฺจฺจาเน
 วา สหายํ, ปริกฺขารญฺจฺจาเน วา ปริกฺขารนฺตติ
 กิสฺมิณฺจ จาเน ปสฺส อตฺตทานํ อิมินา
 กิลฺจนภาเวเน อุปเนตพัพ น ปสฺสตีติ อตฺตโถ.
 เอวมยํ ยสฺมา เนว กตฺถจฺจ อตฺตทานํ ปสฺสตี,
 น ตํ ปสฺส กิลฺจนภาเว อุปเนตพัพ
 ปสฺสตี, น ปสฺส อตฺตทานํ ปสฺสตี, น
 ปสฺส อตฺตทานํ อตฺตโน กิลฺจนภาเว
 อุปเนตพัพ ปสฺสตี. ทสฺมาเนน จตฺตโกฏิกกา
 สฺสณฺดา ปริกฺคหิตา โทตีติ.

(ไม่เห็นเราในที่ไหน ๆ) ได้แก่ พระ-
 โยคาวจรนี้ไม่เห็นตัวตนในที่ไหน ๆ. ข้อว่า
กิสฺจจิ กิลฺจนตฺสมี (ไม่เห็นว่ามีอยู่
 ในความเป็นอะไร ๆ ของใคร ๆ) ได้แก่
 ไม่เห็นตัวตนของตนที่พึ่่งนำเข้าไป ในความ
 เป็นอะไร ๆ ของใคร ๆ ก็ของผู้อื่น.
 อธิบายว่าไม่เห็นตัวตนที่พึ่่งนำเข้าไปในฐานะ
 พึ่่งเอง เพราะสำคัญว่าเป็นพึ่่งเองบ้าง ที่พึ่่ง
 นำเข้าไปในฐานะเพื่อน เพราะสำคัญว่าเป็น
 เพื่อนบ้าง ที่พึ่่งนำเข้าไปในฐานะบริวาร
 เพราะสำคัญว่าเป็นบริวารบ้าง. ในข้อว่า
น จ มม กุจฺจนิ นี้ ยก มม-ศัพทไว้ก่อน
 คำที่เหลือว่า น จ กุจฺจนิ (ไม่เห็นตัวตน
 ของผู้อื่นในที่ไหน ๆ) มีความหมายตั้งนี้ว่า
 มองไม่เห็นตัวตนของผู้อื่นในที่ไหน ๆ เลย.
 บัดนี้ถ้า มม-ศัพทออกมา ก็จะเป็น มม
กิสฺมิณฺจ กิลฺจนตฺตติ (ไม่เห็นว่ามีตัวตนของ
 ผู้อื่นมีอยู่ในความเป็นอะไร ๆ ในฐานะไหน ๆ
 ของเรา) ก็พระโยคาวจรนั้น ย่อมไม่เห็น

^๑ จ. ภาติกฺกุจฺจาเน วา.

คุณนิรมล ตรรกเต็มวิทย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๖-๑๖

ตัวตนของผู้อื่นว่ามีอยู่ในความเป็นอะไร ๆ
 ของเรา ในฐานะไหน ๆ. อธิบายว่าไม่เห็น
 ตัวตนของผู้อื่น ที่พืงนำเข้าไป โดยความเป็น
 อะไร ๆ นี้ ในฐานะไหน ๆ ก็ไม่เห็นตัวตน
 ของผู้อื่น ที่พืงนำเข้าไปในฐานะพี่น้อง
 เพราะสำคัญว่าเป็นพี่น้องบ้าง, ที่พืงนำเข้า
 ไปในฐานะเพื่อน เพราะสำคัญว่าเป็นเพื่อน
 บ้าง, ที่พืงนำเข้าไปในฐานะบริวาร เพราะ
 สำคัญว่าเป็นบริวารบ้าง ดังนี้. เพราะ
 พระโยคาวจรนี้ ไม่เห็นตัวตนในที่ไหน ๆ,
 ไม่เห็นตัวตนนั้น อันพืงนำเข้าไปในความเป็น
 อะไร ๆ ของบุคคลอื่น, ไม่เห็นตัวตนของ
 ผู้อื่น, ไม่เห็นตัวตนของผู้อื่นพืงนำเข้าไป
 ในความเป็นอะไร ๆ ของตน อย่างนี้.
 ฉะนั้น ก็เป็นอันพระโยคาวจรนั้นกำหนดความ
 เป็นของว่างเปล่าอันมี ๔ เงื่อนได้แล้ว แล.

๗๖๑.	เอวี่	จตุโกฏิกั	สุณฺณคั	๗๖๑.	พระโยคาวจร	ครันกำหนด
ปริคฺคเหตุวา	ปุน	ฉหากาเรหิ	สุณฺณคั	ความเป็นของว่างเปล่าอันมี	๔	เงื่อน
ปริคฺคณฺหติ.	กถั ?	จกฺขุ	สุณฺณคั	อย่างนี้ได้แล้ว		ยังกำหนดความเป็นของ
		อตฺเตน				

คุณนิรมล ศรจรตเคิมวิทย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วา อตฺตนิเณ วา นิจุเจเน วา ธฺวเน ว้างเปล่า โดยอาการ ๖ อีกเล่า. กำหนด
 วา สสฺสเทเน วา อวิปริณามธฺมฺเมเน วา อย่างไร ? กำหนดว่า จักขุ เป็นของ
 ๗เปฯ มโน สฺยฺโณ. ฐฺปา สฺยฺโณ ๗เปฯ ว้างเปล่าจากตัวตนก็ดี จากอัตตนิยะ(ของ ๗
 ธฺมฺมา สฺยฺโณ. จกฺขุวิญฺญาณํ ๗เปฯ ตน)ก็ดี จากความแน่นอนก็ดี จากความมั่นคง
 มโนวิญฺญาณํ. จกฺขุสมฺมสฺสโสติ เหว่ ยาว ก็ดี จากความเที่ยงแท้ก็ดี และจากความ
 ชรามรณา นโย เนตฺพุโพ? เป็นของไม่แปรปรวนเป็นธรรมคาก็ดี ๗ลฯ
 โสตะ... ฆานะ... ชิวหา... กาย... มโน
 เป็นของว่าง... รูปเป็นของเปล่า ๗ลฯ
 ธรรมารมณฺ์ทั้งหลาย เป็นของเปล่า...
 จักขุวิญฺญาณเป็นของว่างเปล่า ๗ลฯ มโน-
 วิญฺญาณ เป็นของว่างเปล่า... จักขุสัมผัส
 เป็นของว่างเปล่า... ฟังนํายตั้งกล่าวมา
 ฉะนั้นแล จนถึงบทชรามรณะ.

๑๖๒. เหว่ ฉหากาเรหิ สฺยฺโณติ ๑๖๒. พระโยคาวจรครั้นกำหนดความ
 ปริกฺกเหตุวา ปุณ อฏฺฐหากาเรหิ ปริกฺกณฺุหฺติ. เป็นของว่างเปล่าโดยอาการ ๖ อย่างนี้แล้ว
 เสยฺยถิํ : ฐฺปี อสํารํ นิสฺสํารํ สําราปคฺติ ก็กำหนดโดยอาการ ๘ อีก. กำหนดโดย
 นิจุจสํารสํารเน วา ธฺวสํารสํารเน วา อาการ ๘ อย่างไรบ้าง : กำหนดว่ารูปไม่มี
 สฺขสํารสํารเน วา อตฺตสํารสํารเน วา สําระ หาสําระมิได้ ปราศจากสําระ โดย

๑ พุ. จุฬ. ๓๐/๒๕๒.

คุณภักดีพร-คุณพนาลี-คุณพรพิรัช สุจริตกุล และคุณกัลยารัตน์ กาญจนมงคล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พุทธมอญวาท ป. ๗๖ ๖-๑๖

นิจุเจณ วา ฐเวณ วา สัสสะเตน วา สาระกือนิจจสาระ โดยสาระกือฐวสาระ
 อวิปริณามธมฺเมณ วา. เวทนา สณฺญา โดยสาระกือสุขสาระ โดยสาระกืออตฺตสาระ
 สงฺขารธา วิญฺญาณํ จกฺขุ ฯเปฯ ชรามรณํ โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของ
 อสารํ นิสฺสารํ สารापคํ นิจฺจสารสาเรน มั่นคง โดยความเป็นของยั่งยืน และโดย
 วา ฐวสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา ความเป็นสิ่งที่ไม่แปรปรวน เป็นธรรมดา.
 อตฺตสารสาเรน วา นิจุเจณ วา ฐเวณ เวทนา...สณฺญา...สังขาร...วิญฺญาณ....
 วา สัสสะเตน วา อวิปริณามธมฺเมณ วา. จกฺขุ ฯลฯ ชรามรณะ ไม่มีสาระ หาสาระมิได้
 ยถา นโฬ อสาลโร นิสฺสาลโร สารापคโต. ปราศจากสาระ โดยสาระกือนิจจสาระ
 ยถา เอรณฺโฑ. ยถา อุทฺตมฺพโร. ยถา โดยสาระกือฐวสาระ โดยสาระกือสุขสาระ
 เสตวจฺโจ. ยถา ปาลิกฺทโก. ยถา โดยสาระกืออตฺตสาระ โดยความเป็นของ
 เผลบิณฺโฑ. ยถา อุทกฺกพฺพหฺม^๑. ยถา มรีจิ. เที่ยง โดยความเป็นของมั่นคง โดยความ
 ยถา กทลิกฺขนฺโธ. ยถา มายา อสारा เป็นของยั่งยืน และโดยความเป็นสิ่งที่ไม่
 นิสฺสारा สารापคตา, เอวเมว รูป แปรปรวนเป็นธรรมดา. เปรียบเหมือน
 ฯเปฯ ชรามรณํ อสารํ นิสฺสารํ สารापคํ ไม้้อ ไม่มีสาระ หาสาระมิได้ ปราศจาก
 นิจฺจสารสาเรน วา ฯเปฯ อวิปริณามธมฺเมณ สาระ ฉั่นใด. เปรียบเหมือนไม้ละหุ่ง.
 วาติ.^๒ เปรียบเหมือนไม้มะเดื่อ. เปรียบเหมือน
 ไม้กุ่ม. เปรียบเหมือนไม้ทองกวาว.
 เปรียบเหมือนก้อนฟองน้ำ. เปรียบเหมือน

^๑ ฉ. อุทกพพพหฺม.

^๒ ข. จพ. ๓๐/๒๕๐.

ค่อมน้ำ. เปรียบเหมือนหยับแตก. เปรียบ-
เหมือนต้นกล้วย. เปรียบเหมือนมายา ไม่มี
สาระ หาสาระมิได้ ปราศจากสาระ ฉันทุใด,
รูป ฯลฯ ชรามณะ ก็ไม่มีสาระ หาสาระ
มิได้ ปราศจากสาระ โดยสาระคือปัจเจกสาระ
 ฯลฯ โดยความเป็นสิ่งที่ไม่แปรปรวนเป็น
ธรรมคา ฉันทัน ดังนี้.

๑๖๓. โส เอว อัญหากาเรหิ
สฺสณฺฑํ ปริกุกฺกเหตุวา ปุณฺ ทสฺหากาเรหิ
ปริกุกฺกเหตุ. กถํ ? รูปี วิตฺตโต ปสฺสติ.
ตุจฺจโต สฺสณฺฑโต อนตฺตโต อนิสฺสรียโต
อกามการียโต อสพฺภนียโต อวสวตฺตกโต
ปรโต วิวิตฺตโต ปสฺสติ. เวทนี ๗เปฯ
วิญฺญาณํ วิตฺตโต ปสฺสติ ๗เปฯ วิวิตฺตโต
ปสฺสตีติ?

๑๖๓. พระโยคาวจรนั้น ครั้นกำหนด
ความเป็นของว่างเปล่าโดยอาการ ๘ อย่าง
นี้แล้ว ก็ย่อมกำหนดโดยอาการ ๑๐ อีก.
คืออย่างไร? คือย่อมเห็นรูปว่าเป็นของว่าง.
ย่อมเห็นว่าเป็นของเปล่า ว่าเป็นของสูญ
ว่าเป็นอนัตตา ว่าหากความเป็นใหญ่มิได้
ว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจกระทำได้ ตามความต้อง-
การ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ฟังได้ ว่าเป็นไปใน
อำนาจ ว่าเป็นฝ่ายอื่น ว่าสังค. ย่อมเห็น
เวทนา ฯลฯ เห็นวิญญาณว่าเป็นของเปล่า
 ฯลฯ ว่าสังค ดังนี้.

๑ ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๕๑.

๑๖๔. เอวํ ทสหากาเรหิ สุนฺณคํ
 ปริกฺกเหตุวา ปุณ ทฺวาทสหากาเรหิ
 ปริกฺกณฺหติ. เสยฺยถิทํ. รูปํ น สฺตฺโต, น
 ชีโว, น นโร, น มาณโว, น อิตฺถิ,
 น ปุริโส, น อตฺตา, น อตฺตนิยํ. นาหิ,
 น มม, น อณฺณสฺส, น กสฺสจฺจิ, เวทนา
 ฯเปฯ วิญฺญาณํ ฯเปฯ น กสฺสจฺจิติ.

๑๖๔. ครั้นกำหนดความเป็นของว่าง-
 เปล่าโดยอาการ ๑๐ อย่างนี้แล้ว ก็ย่อม
 กำหนดโดยอาการ ๑๒ อีก. ข้อที่ว่าเป็น
 ฉันทใจ. ก็ย่อมเห็นว่ารูปไม่ใช่สัตว์, ไม่ใช่
 ชีวะ, ไม่ใช่คน, ไม่ใช่มาณพ, ไม่ใช่หญิง,
 ไม่ใช่ชาย, ไม่ใช่อัตตา, ไม่ใช่อัตตนิยะ,
 ไม่ใช่เรา, ไม่ใช่ของเรา, ไม่ใช่ของ
 คนอื่น, ไม่ใช่ของใคร ๆ, เวทนา ฯลฯ
 วิญญาณ ฯลฯ ไม่ใช่ของใคร ๆ ดังนี้.

๑๖๕. เอวํ ทฺวาทสหากาเรหิ สุนฺณคํ
 ปริกฺกเหตุวา ปุณ ทิรณฺปรินฺญาเวสฺน
 ทฺวาจตฺตาลีสาเย อากาเรหิ สุนฺณคํ
 ปริกฺกณฺหติ, รูปํ อนิจฺจโต ทฺกฺขโต โรคฺโต
 กณฺทโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต พรโต
 บโกลโต อิตฺติโต อฺปทฺทวโต ภยโต
 อฺปสฺสคฺคโต จลโต ปภงฺกฺคโต อหฺรฺวโต
 อตาณโต อเลณโต อสรณโต อสรณฺญฺกฺตโต
 วิตฺตโต ตฺจฺจโต สุนฺณโต อนตฺตโต

๑๖๕. พระโยคาวจรครั้นกำหนดความ
 เป็นของว่างเปล่าโดยอาการ ๑๒ อย่าง
 นี้แล้ว ก็ย่อมกำหนดความเป็นของว่างเปล่า
 โดยอาการ ๔๒ โดยเกี่ยวกับตริณปรินญาอีก,
 ก็ย่อมเห็นรูปว่าไม่เที่ยง ว่าเป็นทุกข์
 ว่ามีโรค ว่าเป็นจุฬี ว่าเป็นจุลฺลูกฺศร
 ว่าเป็นของเสื่อมทราม ว่าเป็นความเจ็บป่วย
 ว่าเป็นฝ่ายอื่น ว่าเป็นอันทำลายไป ว่าเป็น
 เสนียดจัญไร ว่าเป็นอันตราย ว่าเป็นภัย ว่าเป็น

๑ พ. จ. พ. ๓๐/๒๕๑.

อนสุสาหโต อาทินวโต วิปริณามธมฺมโต ความชักข้อง ว่ามีความหวั่นไหว ว่ามีความ
 อसारกโต อมฺมุตโต วธกโต วิภวโต แยกไป ว่าไม่มั่นคง ว่าไม่ใช่ที่ค้ำคาน
 สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาตฺธิธมฺมโต ว่าไม่ใช่ที่หลักเร้น ว่าไม่ใช่ที่พึ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ไม่
 ชราธมฺมโต พุยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต ไม่ควรถือเอาเป็นที่พึ่ง ว่าเป็นอย่างเปล่า
 โสภปริเทวทุกขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต ว่าเป็นอย่างว่าง ว่าเป็นอย่างสูญ ว่าเป็นอย่าง
 สมุทฺยโต อตฺตงฺกมโต นิสฺสรณโต ปสฺสตี. อนัตตา ว่าหากความพอใจมิได้ ว่ามีแต่โทษ
 เวทนี ๗เปฯ วิญฺญานํ อนิจฺจโต ๗เปฯ ว่ามีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ว่าไม่มี
 นิสฺสรณโต ปสฺสตี. แก่นสาร ว่าเป็นอย่างหางาย ว่าเป็นอย่าง
 เพชฌฆาต ว่ามีแต่ความเสื่อม ว่าเป็นอย่างกับ
 อาสวะ ว่าเป็นอย่างขตะ ว่าเป็นอย่างเหยื่อของมาร
 ว่ามีความเกิดเป็นธรรมดา ว่ามีความแก่เป็น
 ธรรมดา ว่ามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา
 ว่ามีความตายเป็นธรรมดา ว่ามีโสภ-
 ปริเทวทุกขโทมนสฺสุปายาสเป็นธรรมดา ว่า
 มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ว่ามีความดับไป
 เป็นธรรมดา ว่ามีอันต้องสลัดออกไป. ย่อม
 เห็นเวทนา ฯลฯ วิญฺญานว่าไม่เที่ยง ฯลฯ
 ว่ามีอันต้องสลัดออกไป.

วุตฺตมฺปิ เจตํ : "รูปํ อนิจฺจโต แม้ชั้นสมจริงดังที่ท่านพระสารีบุตร-
 ๗เปฯ นิสฺสรณโต ปสฺสตี สุตฺตมฺปิ โลกํ เถระกล่าวไว้ว่า : "พระโยคีเมื่อเห็นรูปว่า

คุณขจรวชิ ยัม เศรษฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อเวกขติ. เวทนี ๗เปฯ วิญญามัน อนิจฺจโต ไม่เที่ยง ฯลฯ ว่ามีอันต้องสลัดออกไป ชื่อว่า
๗เปฯ นิสฺสรณโต ปสฺสนโต สฺสณโต โลกิ ย่อมพิจารณาเห็นโลกว่าเป็นของว่างเปล่า.
อเวกขติ". เมื่อเห็นเวทนา ฯลฯ วิญญาณว่าไม่เที่ยง

ฯลฯ ว่ามีอันต้องแล่นออกไป ชื่อว่าย่อม
พิจารณาเห็นโลก ว่าเป็นของว่างเปล่า".

(และที่พระผู้มีพระภาค ตรัสแก่พระโมฆราช
ว่า)

"สฺสณโต โลกิ อเวกขสฺสุ
โมฆราช สทา สโต
อตุตฺตานุทฺติจฺฉิ โธหฺจ
เอวํ มจฺจุตโร สียา
เอวํ โลกิ อเวกฺขณฺตํ
มจฺจุราชา น ปสฺสตี"ติ?

"ดูกรท่านโมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติ
พิจารณาเห็นโลกว่าเป็นของว่างเปล่า
ตลอดกาลทุกเมื่อเถิด ถอนอัตตะ-
นุทฺติจฺฉิได้อย่างนี้แล้ว ก็จะมีเป็น
ผู้ข้ามมัจจุได้, พญามัจจุย่อมมองไม่
เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลก อย่างนี้"

๑๖๖. เอวํ สฺสณโต ทิสฺวา ทิลกฺขณํ
อาโรเปตฺวา สงฺขาราเร ปริกฺกณฺหนฺโต
ภยณฺจ นนฺตฺติจฺฉิ วิปฺปทาย สงฺขาราเรสุ
อุทาสีโน โทตี^๑ มชฺชณฺตโต, อหนฺติ วา

๑๖๖. พระโยคาวจร ครั้นเห็นโดย
ความเป็นของสูญอย่างนั้นแล้ว กำหนดสังขาร
ทั้งหลาย ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์อย่างนั้นแล้ว ก็ย่อม
ละทิ้งความกลัว ทั้งความเพิกเพล็น เป็น

^๑ ชุ. จุฬ. ๓๐-๒๔๕, ๒๕๗.

^๒ ฉ. อุทาสีโน อโหสิ.

คุณขจรวุฒิ ยิ้ม เศรษฐ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มมฺมฺติ วา น คณฺหาติ วิสฺสํวฺจกริโย วิย ผู้วางเฉย ก็เป็นกลางในสังขารทั้งหลาย,
 ปฺริโส. ไม่ถือเอาว่า เรา ว่า ของเรา
 เหมือนอย่างบุรุษ ผู้เลิกร้างภรรยาได้แล้ว
 ฉะนั้น.

ยถา นาม ปฺริสฺสฺส ภริยา ภเวยฺย เปรียบเหมือนบุรุษ มีภรรยาที่น่า-
 อิกฺุจา กนฺตา มนาปา, โส ตาย วินา ปรารถนา น่าพอใจ น่าชอบใจ, บุรุษผู้นั้น
 มุหฺตฺตมฺปิ อธิวาเสตฺถ น สกฺกฺุณฺณเยยฺย, อติวิย เว้นห่างภรณยานั้นไปแม้เพียงครู่เดียว ก็ไม่
 นํ มมาเยยฺย, โส ตํ อิติถิ อณฺเณ อาจทนได้, หึงประพศิตยิภรณยานั้นว่า
 ปฺริเสน สหฺติ จิตฺ วา นิสินฺนํ วา (นิปนฺนํ ของเรา เสียยิ่งนัก, เขาเห็นหญิงนั้นยืนก็ดี
 วา) กถเณติ วา หสนฺติ วา ทิสฺวา กฺุปีโต นิ่งก็ดี (นอนก็ดี) พุคก็ดี หัวเราะก็ดีกับชายอื่น
 อสฺสฺส อนตฺตมโน, อธิมตฺตํ โทมนสฺสฺส แล้วก็โกรธ ไม่พอใจ, เสวยโทมนัส สุดจะ
 ปฏฺิสฺสเวเทยฺย. โส อปเรน สมเยน ตสฺสา ปรมาณได้. สมัยต่อมาเขาเห็นโทษ(ความ
 อิติถิยา โหสิ ทิสฺวา มุณฺจิตฺกามา หุตฺวา ไม่ดี)ของหญิงผู้นั้นแล้ว ก็เป็นผู้ต้องการจะ
 ตํ วิสฺสชฺเชยฺย, น นํ มมาติ^๑ คณฺเเทยฺย. หันไปจึงเลิกร้างกับหญิงผู้นั้นเสีย, ไม่ถือเอา
 ตโต ปฏฺุจาย ตํ เยน เกนจิ สหฺติ ยงฺกิดฺจิ หญิงนั้นว่าของเรา. ตั้งแต่นั้นไป เขาแม้พบ
 กุรุมาณํ ทิสฺวาปี เนว กฺุบฺเปยฺย, น เห็นหญิงผู้นั้น กำลังทำอะไรสิ่งหนึ่ง กับชาย
 โทมนสฺสฺส อापชฺเชยฺย, อณฺณตฺตฺถุ อฺุทาสีโน คนใดคนหนึ่ง ก็ไม่โกรธ, ไม่เสียใจ,
 ภเวยฺย มชฺุคฺุโต. เอวเมวಾಯิ เป็นผู้วางเฉย ก็เป็นกลางได้แน่นอน

^๑ ส. มมฺมฺติ.

คุณขจรวุฒิ ยิ้มเศรษฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สหุสงฺขารเอหิ มุจฺจิตฺตกาโม หุตฺวา
 ปฏิสงฺขานุปัสสนาย สงฺขารเอ ปริกฺกณฺหนฺโต
 อหิ มํมาติ กเหตุพฺพตฺติ อหิสฺสวา ภยณฺค
 นนฺทิลฺล วิปฺปทาย สหุสงฺขารเอสฺสุ อุทาสีโน
 โหติ มชฺฌตฺโต.

ฉันใด. พระโยคาวจรผู้ เป็นผู้ใคร่จะพ้น
 จากสังขารทั้งปวงแล้ว กำหนดสังขาร
 ทั้งหลายด้วยปฏิสังขานุปัสสนาไป ไม่เห็น
 ความเป็นสิ่งที่พึงถือเอาว่าเรา ว่าของเรา
 แล้ว ก็ย่อมละทิ้งความกลัว ทั้งความ
 เพลิดเพลินเป็นผู้วางเฉย ก็เป็นกลางใน
 สังขารทั้งปวงได้ ฉะนั้น.

ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต
 ตีสุ ภเวสุ จตฺตสุ โยนีสุ ปณฺจสุ กตฺติสุ
 สตฺตตฺตสุ วิญฺญาณฐิติตีสุ นวสุ สตฺตทาวาสเอสฺสุ
 จิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกฺกนฺติ ปฏิวญฺญนฺติ น
 สมฺปสฺสาริยติ, อุเปกฺขา วา ปาฏิกฺกฺลยตา
 วา สณฺจาทิ.

เมื่อพระโยคาวจรนั้น รู้อยู่อย่างนี้
 เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็ย่อมถดถอย ย่อมหดหู่
 ย่อมหมุนกลับ ไม่เหยียดไปในภาพ ๓ กำเนิด
 ๔ กติ ๕ วิญญานฐิติ ๖ สัตตทาวาส ๘,
 อุเบกขา หรือความน่าเกลียดย่อมตั้งมั่น.

เสยฺยถาปิ นาม ปทุมปฺลาเส
 อีสกโปเณ อุทกคฺคฺสิตานิ ปฏิลียนฺติ ปฏิกฺกนฺติ
 ปฏิวญฺญนฺติ น สมฺปสฺสาริยนฺติ, เอวเมว ฯเปฯ
 เสยฺยถาปิ นาม กุกฺกนฺตํ วา นหารุทพฺพลํ
 วา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกฺกนฺติ
 ปฏิวญฺญนฺติ น สมฺปสฺสาริยติ, เอวเมว ตสฺส

เปรียบเหมือนว่า หยาดน้ำฝนใบบัว
 ที่เอียงอยู่หน่อยหนึ่ง ย่อมกลิ้งกลับ ย่อม
 กลิ้งถอยมา ย่อมกลิ้งกลับลง ไม่กลิ้งกลับขึ้นไป
 ฉันใด, ฯลฯ ฉะนั้นเหมือนกันเทียว เปรียบ-
 เหมือนว่า ไขไก่อก็คี่ เอ็นกบก็คี่ เขาใส่
 เข้าไปในไฟแล้ว ก็ย่อมถดถอย ย่อมหด

คุณขจรวุฒิ ยิ้ม เศรษฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่สุ. ภเวสุ จิตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขา วา ย่อมชกเข้า ย่อมไม่ยี้คออกไป จันใด, จิต
 ปาฏิกุลยตา วา สณฺหาติ. อิจฺจสฺส ของพระโยคาวจรนั้น ย่อมถดถอย ย่อมหค
สังขารเบกชาญาณ นาม อุปฺปนฺนํ โทติ. ย่อมกลับไม่เหี้ยคออกไป ในภพ ๓ ๗ลฯ
 อุเบกขาหรือความเป็นของน่าเกลียด ย่อม
 ตั้งมั่น จันนั้นที่เดียว. ญาณชื่อว่า สังขาร-
เบกชาญาณ ย่อมเป็นอันเกิดขึ้นแล้วแก่
 พระโยคาวจรผู้^{๕๕}นั้น ด้วยประการฉะนี้.

๑๖๗. ตํ ปเนตํ สเจ สันติปํ ๑๖๗. ก็สังขาร เบกชาญาณ^{๕๕}นั้น ถ้า
 นิพพานํ สนฺตโต ปสฺสตี, สพฺพํ สงฺขารปฺวตฺตํ หากว่า เห็นพระนิพพานอัน เป็นสันติบทว่า
 วิสฺสชฺเชตฺวา^๑ นิพพานเมว ปกฺขนฺตติ. มีอยู่ไซ้ร ก็จะไม่ละความเป็นไปของสังขาร
 โน เจ นิพพานํ สนฺตโต ปสฺสตี, ปฺนฺปนฺนํ หังปวง แล้วแล่นไปสู่พระนิพพานที่เดียว.
 สงฺขารารมฺมณเมว หุตฺวา ปวตฺตติ ถ้าหากไม่เห็นพระนิพพานว่ามีอยู่, ก็จะเป็น
 สามุทฺทิกานํ กาโก^๒ วีย. สามุทฺทิกา กิร ญาณ ที่มีแต่สังขารเป็นอารมณ์อย่างเดียว
 วาณิชกา นาวํ อารโหนฺตา ทิสากากํ นาม เป็นไปแล้ว ๑ เล่า ๑ ดูกาของพวกพ่อค้า
 คณฺหนฺตติ. เต ยทา นาวา วาตุกฺขิตฺตา ทางทะเล ฉะนั้น. มีเรื่องเล่าว่าพวกพ่อค้า
 วิเทสํ ปกฺขนฺตติ, ตีรํ น ปณฺณายติ, ตทา ทางทะเล เมื่อจะขึ้นเรือก็ (เป็นธรรมดาว่า)
 ทิสากากํ วิสฺสชฺเชนฺตติ^๓. โส กุปกยญฺจโต จะพาเอาการู้ทึสไปด้วย. คราใดเรือถูกพายุ

^๑ ส. วิสฺสชิตฺวา.

^๒ ฉ. ทิสากาโก.

^๓ ส. วิสฺสชฺชนฺตติ, ม. วิสฺสชฺชนฺตติ.

คุณขจรวิจิ ยัม เศรษฐ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อากาศี ลงฺมิคฺวา สพฺพา ทิสฺสา จ วิทิสฺสา จ
 อุนฺกนฺตฺวา สเจ ทีรํ ปสฺสตี, ททมิขฺว
 กจฺจตี. โน เจ ปสฺสตี, ปุณฺปนฺ
 อากนฺตฺวา กุปกยฺญฺสึเยว อลฺลียตี. เอวเมว
 สเจ สงฺขารุเบกฺขาณานิ สนฺติปทํ นิพฺพานํ
 สนฺตโต ปสฺสตี, สพฺพิ สงฺขารปฺวตฺตํ
 วิสฺสชฺเชตฺวา นิพฺพานเมว ปกฺขนฺตตี.
 โน เจ ปสฺสตี, ปุณฺปนฺ สงฺขารารมฺมณเมว
 หุตฺวา ปวตฺตตี.

ชักแล่นไปผิดที่, ผั่งก็จะไม่ปรากฏ, ครานั้น
 พวกพ่อก้าวเหล่านั้นก็ปล่อยการรู้ทึไป. กานั้น
 เกาะอยู่ที่เส้ากระโคง จะโผขึ้นไปยังอากาศ
 เทียบบินโผไปมาตลอดทิศใหญ่และทิศน้อยทั้ง-
 ปวง ถ้าหากพบผั่ง, ก็จะบ่ายหน้าบินตรงไป
 ยังผั่งนั้นที่เดียว. ถ้าหากว่าไม่เห็น, มันก็
 บินกลับมาเกาะเส้ากระโคงแล้ว ๆ เล่า ๆ
 อยู่มันเอง ฉันใจ. สังขารุเบกขาญาณ
 ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ถ้าหากเห็นพระนิพพาน
 อันเป็นสันติบถว่ามีอยู่ ก็จะสละความเป็นไป
 ของสังขารทั้งปวง แล้วแล่นไปสู่พระนิพพาน
 ที่เดียว. ถ้าหากว่าไม่เห็นก็จะเป็ญญาณที่มี
 แต่สังขารเป็นอารมณ์อย่างเดียว เป็นไป
 แล้ว ๆ เล่า ๆ.

ตยิท^๑ สฺบุปฺกฺเค ปิฏฺฐํ วมฺภฺยมาณํ วย,
 นิพฺพญฺญิตกบฺปาสํ วิทมาณํ^๒ วย

สังขารุเบกขาญาณ^{๕๕}นั้น เป็นเหมือน
 แป้งในกระคังที่เขาขย้อย, เหมือนฝ้ายที่เขา

^๑ ฉ. ตยิท.

^๒ ฎีกาปาโรปิ อธิโส, ก. วิทมาณนฺตปิ
 ทิสฺสตี.

นานุปการโต สงฺขารे ปริกฺกเหตุว
 ภยญฺ นนฺทิจฺจ ปหาย สงฺขารวิจฺจเน
 มชฺฌตฺตํ หุตฺวา ติวิธานุสฺสนาวเสเน ติญฺจติ.
 เอวํ ติญฺจมานํ ติวิธวิโมกฺขมุขภาวํ
 อาปชฺชติวาท สตฺตอริยบุคคลวิภาคาย
 ปจฺจโย โทติ.

แกะเอาเมล็ดออกแล้วที่บอยู่ กำหนดสังขาร
 ึ่งหลายโดยประการต่าง ๆ ละทิ้งความกลัว
 ึ่งความเพลิกเพลินได้แล้ว ก็วางตัวเป็น
 กลางในอันวิจัยสังขาร ตั้งอยู่ด้วยสามารถ
 อนุปัสสนา ๓ อย่าง. เมื่อตั้งอยู่ ก็ถึงวิโมกข-
 มุข ๓ อย่าง ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการจำแนก
 พระอริยบุคคล ๑ ประเภท ด้วยประการ
 อย่างนี้.

๑๖๘. ทตฺริทํ ติวิธานุสฺสนาวเสเน
 ปวตฺตตนโต ตินฺนํ อินฺทฺริยานํ อธิปเตยฺยวเสเน
 ติวิธวิโมกฺขมุขภาวํ อาปชฺชติ นาม..
 ติสฺโส ติ อนุสฺสนา ตินฺนิ วิโมกฺขมุขานํติ
 วุจฺจุนฺติ. ยถาท :

๑๖๘. บรรดาญาณเหล่านั้น สังขาร-
 เบกชาญาณนี้ เพราะเป็นไปด้วยสามารถ
 อนุปัสสนา ๓ อย่าง จึงชื่อว่าถึงความเป็น
 วิโมกขมุข ๓ อย่าง ด้วยอำนาจความ
 เป็นใหญ่แห่งอินทรีย์ ๓ อย่าง. จริงอยู่
 อนุปัสสนา ๓ ท่านเรียกว่าวิโมกขมุข ๓.
 เหมือนอย่างที่ท่านพระสารีบุตรเถระ กล่าว
 ไว้ว่า :

"ตฺติณฺ โช ปนิมานิ วิโมกฺขมุขานิ
 โลกนียฺยานาย สํวตฺตุนฺติ, สฬฺพ-
 สงฺขารे ปริจฺเจทฺทปริฏฺฐมโต

"ก็วิโมกขมุข ๓ อย่างเหล่านี้
 แล ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อนำสัตว์ออก
 จากโลก, ย่อมเป็นไปพร้อม โดย

วิสุทธิมรรค บ.ที่. ๖-๑๗